

► Vakblad voor museummedewerkers in Vlaanderen en Nederland

Museumpeil

60
NAJAAR
2022

THEMANUMMER: van peuters tot jongvolwassenen, hoe pak je het aan?

Over klassieke muziek, pubers en kunst
Over het ongeremde enthousiasme van kleuters
Over kindertekeningen
En met nog veel meer verhalen en tips
uit de praktijk van alledag

Museumadvies | Els Thijssen

advies, begeleiding & ondersteuning
voor erfgoedinstellingen en overheden

management | professionalisering
businessplannen | conceptontwikkeling
(ver)bouw- & inrichtingsplannen
bidbook & fondsenwerving

www.museumadvies.nl
ethijssen@museumadvies.nl

produceert beeldende audio &
verwonderende communicatie

Door goed naar uw verhaal te luisteren,
met uw unieke publiek voor ogen.

OORKAMERS geeft het die draai,
zodat uw verhaal echt gaat leven.

Omdat verhalen, goed verteld,
verbeelden en verwonderen!

Geknipt voor uw verhaal!

-----X-----

Wat is uw verhaal?

Hoor het graag. I'm listening...

Jeroen Dessauvagie levert daarbij maatwerk. Of het nu gaat om een audiotour, exhibit, animatie, lespakket, app, tentoonstelling of campagne: Jeroen verzorgt de gehele productie of helpt u om het (deels) zelf te doen. Van schrijven tot redigeren, van concept tot inhoudsontwikkeling, van regisseren tot publiceren...

OORKAMERS.nl | +31624751437

UNIVERSELE WEB.AR

Augmented Reality zonder APP download

Gezocht: organisaties voor een pilot, om gebruikerservaringen
te achterhalen. Slechts 10 pilots beschikbaar. Geïnteresseerd?

www.reclameapk.nl/web-ar

BRANDWACHT ENMEIJER.NL

Decors Interieurs Tentoonstellingen

Utrecht T: +31 (0)30 241 6800

www.brandwachtenmeijer.nl

CLS

Because lighting is an art

VERLICHTING VOOR MUSEA

Creëer een beleving met licht die kunst versterkt en bezoekers meeneemt in het verhaal. Dankzij het modulaire ontwerp van CLS armaturen is exact de juiste lichtoplossing te configureren, waarbij we alleen werken met de beste componenten. Bij CLS zien we verlichten als een kunst.

Ontdek meer op cls-led.com

Ontwerp & Fabricage van LED verlichting in Nederland sinds 2002

INHOUD

GESPREKKEN

► **6** Pubers, klassieke muziek en kunstmusea, het lijkt een onmogelijke combinatie. Tot je het uitprobeert. Met wonderlijke resultaten.

Evelien Masselink

► **10** Wat is dat, een goed familiemuseum? Mijke de Hartog en Marie Anne Rimmelink maken er hun missie van. Een gesprek vol verrassende tips.

Franklin van der Pols

► **34** Fort Liefkenshoek is leuk en speels, vinden kinderen en jongeren. Carine Goossens, diensthoofd Archief Beveren: 'Hoe leuk en aantrekkelijk je iets ook brengt, de grond van de zaak moet historisch kloppen.'

Tonia Dhaese

► **59** Musea die kidsproof zijn, dankzij de scores van jonge Museuminspecteurs: Ellen Bakema van de Museumvereniging weet alles van dit succesvolle initiatief. En er is een nieuwe website.

Franklin van der Pols

► **60** Studenten die nu worden opgeleid tot leraar: hoe worden zij ingewijd in de erfgoedwereld? *Museumpeil* ging op onderzoek.

Tonia Dhaese

PRAKTIJKVERHALEN

► **13** Hoe krijg je families met rebel lerende tieners in een... abdijmuseum, for God's sake? Abdijmuseum Ten Duinen in Koksijde weet het.

Nick Herweyers

► **15, 25, 31, 46, 48, 54**

Idee?! Met die titel vind je, verspreid over dit nummer, korte praktijkverhalen. Van collegamusea uit Nederland en Vlaanderen/Brussel.

► **16** Kleuters in je museum: niet iedereen ziet ze even graag komen. Terwijl er zoveel moois te doen valt met hun ongeremde enthousiasme.

Jacoline Zilverschoon

► **20** De STEM-aanpak in Het Huis van Kina in Gent is een mooi voorbeeld van hoe musea aansluiting zoeken bij een bredere context.

Elsie Hoebeke en Sara Thooft

► **22** Het is een trend, maar hoe maak je hem als kleinere instelling waar: scholen die hun culturele en erfgoedomgeving willen verkennen. Tips van experts.

Jeroen van Schie

► **26** Hoe zorg je ervoor dat er op je prachtige educatieve pakketten scholen afkomen? In Erfgoed Gelderland hebben ze daar ervaring mee.

Ben Bregman

► **30** Het Van 't Lindenhoutmuseum in Nijmegen experimenteerde met jongeren om een fototentoonstelling in te richten. Het heeft gewerkt.

Roos Geraets

► **38** Kindertekeningen als erfgoed: het lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet. RCE kreeg een prachtcollectie. Die is beschikbaar voor musea.

Mirjam Verloop

► **42** Voor Gerhard Jäger, bezieler en artistiek coördinator van ABC (Art Basics for Children), hoort een school thuis in het museum. Een pleidooi voor meer synergie.

► **49** Villa Zebra heeft een missie: ieder jong kind moet de kans krijgen om kennis te maken met hedendaagse kunst. Hoe doet deze organisatie dat in Rotterdam en elders? Hoe blijf je bij de tijd?

Nina Aelbers

► **56** De Children in Museums Award bestaat sinds 2011. Opvallend: er dingen meer en meer Nederlandse musea mee: de NL Factor, heet dat...

Mirjam Verloop

SPREAD

► **32** Museum Arnhem.

HET ONDERZOEK

► **52** Een afstudeeronderzoek naar digitale alternatieven voor een educatieve museumrondleiding: dat moet een post-coronaproduct zijn.

Benjamin Spicher

JONG TALENT

► **53** Rozelinde Stuvell is 22 en al een ervaren rot in de museumwereld. Ze werkt bij Museum BroekerVeiling. Daar blijft ze ook.

Franklin van der Pols

COLUMNS

► **14** Femke Haijtema over programmeren met jongeren. En over inspiratie voor musea. Uit de literatuur.

► **62** Patrick Allegaert over de kracht en de noodzaak van jonge verbeelding.

Op de cover

Kleuters bij de geboorte van Flipje. Het standbeeld van Flipje komt langzaam omhoog uit het fruit (de rode ballen). Het Flipje en Streekmuseum in Tiel. Zie p. 16.
Foto: Jikke Göbel van Tongeren

6

16

34

22

46

49

HOREN, ZIEN EN ~~ZWIJGEN~~ PRATEN

Naar een Kandinsky kijken terwijl een strijkkwartet van Schönberg live voor je wordt gespeeld, en dan praten over wat je ziet, hoort en voelt: pubers in het museum delen hun gedachten en emoties bij het programma *Tussen Kunst en Klank*. En het werkt. Hoe dan?

Evelien Masselink

► Een groep leerlingen neemt plaats voor een kunstwerk, terwijl een ensemble uit het Rotterdams Philharmonisch Orkest al aan het spelen is. Wow, twee kunstdisciplines worden tegelijk over de adolescenten uitgestort en ze hebben nog geen clou van wat er van ze wordt verwacht. Als de muziek stopt begint er een gesprek tussen musici, kunstdocent en leerlingen. Wat hoorden ze? Wat zagen ze? Welke instru-

menten maakten die klanken? Naam van stuk en componist hoeven niet onthouden te worden, naam van kunstenaar en kunstwerk evenmin. Het gaat om iets anders: klopte het bij elkaar wat je net hoorde en zag? Waarom wel, of wat hoorde jij dan? Doordat er vrij geassocieerd mag worden is er geen verkeerd antwoord. Zintuigen van horen en zien leveren in combinatie een frisse kijk op kunst bij de leer-

■ ‘De insteek is dat de keuze die de leerlingen maken altijd goed is.’

lingen. Huh? Pubers willen toch niet naar een museum, en al helemaal niet naar klassieke muziek luisteren? Lees hier hoe ze dat doen in Rotterdam en grijp de handvatten aan om het ook te ondernemen.

Heftige emoties

Katinka Reinders is hoofd Educatie bij het Rotterdams Philharmonisch Orkest: ‘Toen Culturele en kunstzinnige vorming (CKV) in 2001 op de scholen werd geïntroduceerd, werkte ik bij het Limburgs Symfonie Orkest. Ik dacht: als die leerlingen diverse kunstdisciplines moeten “afvinken”, dan wil ik er best voor zorgen dat ze er twee tegelijk kunnen doen, als er dan maar wel iets goeds komt, en geen verplicht nummertje.’ Ze zocht samenwerking met het Bonnefanten

Museum en met de museumdocent bedacht ze *Tussen Kunst en Klank*, waar beeldende kunst en muziek als inspiratiebron voor elkaar worden ingezet. ‘Denk aan film zonder muziek, dat is raar. Muziek voegt iets toe aan wat je ziet, en dat is bij kunst ook zo,’ legt Katinka uit. ‘Een van de musici spreekt vooraf met de museumdocent en samen zoeken ze kunstwerken uit die voor hen kloppen bij een bepaald muziekstuk. Waren componist en kunstenaar tijdgenoten? Van dezelfde stroming? Of uitten ze hun angst of afschuw over gebeurtenissen op dezelfde wijze? De muziek wordt verzorgd door kleine homogene ensembles uit het Limburgs Symfonie Orkest, waardoor de leerlingen kennismaken met de strijkers, slagwerkers, koperblazers of houtblazers. Vaak bezoeken ze in twee ruimtes kunstwerken, die elk door een ander ensemble uit het orkest worden begeleid. Zo leren ze hoe instrumenten klinken, waaraan je een ensemble herkent en wat de musici vinden van de beeldende kunst waar ze voor zitten.’

‘Dan begint het pas echt. De leerlingen mogen reageren op de muziek: zijn er overeenkomsten met wat ze horen en zien? Of hangt er een ander werk in de ruimte dat beter past? Na de introductie en het voorstellen spelen musici

Katinka Reinders - Foto: Karen van Gilst.

korte stukjes om bijvoorbeeld emoties over heftige onderwerpen als oorlog of blijdschap te verbeelden. Die zetten de leerlingen op een hoger spoor in hun gedachten en associaties. De kunstdocent vertelt achtergrondinformatie

‘Film zonder muziek, dat is raar. Muziek voegt iets toe aan wat je ziet, en dat is bij kunst ook zo.’

over het kunstwerk, maar de docent noch de musici dringen de mening op dat een strijkwartet van componist A past bij een schilderij van een beeldende kunst-tijdgenoot B. Ze kunnen wel met de leerlingen een gesprek op gang brengen. De insteek is dat de keuze die de leerlingen maken altijd goed is. Hun keuze is persoonlijk en biedt aanknopingspunten voor een gesprek.’

Sterk idee

Er worden diverse stukken gespeeld, maar er wordt ook veel geassocieerd. Die wisselwerking maakt dat de leerlingen alert zijn en continu ‘aan staan’. Ze mogen het ervaren, voelen, beleven. Ze hoeven niets op te schrijven, er komt geen test. Het er zijn, erover denken en praten maakt dat ze anders naar buiten lopen. De meerwaarde is dat ze kennismaken met instrumenten en soorten beeldende kunst, en ervaren wat dat met hen doet.

↑ Katinka Reinders, hoofd Educatie bij het Rotterdams Philharmonisch Orkest: ‘De leerlingen mogen reageren op de muziek: zijn er overeenkomsten met wat ze horen en zien? Of hangt er een ander werk in de ruimte dat beter past?’ - Foto: Karen van Gilst

→ Een schoolklas op bezoek in Museum Boijmans Van Beuningen, bij *Tussen Kunst en Klank*. - Foto: Bob Bruyn

‘Het rondlopen met de musici in het museum als voorbereiding is een feest.’

Katinka maakte 14 jaar geleden de overstap naar Rotterdam. Ook bij de afdeling Educatie van het Rotterdams Philharmonisch Orkest (RPhO) bracht ze dit sterke idee aan de man. De partner in O10 (Rotterdam) werd Museum Boijmans Van Beuningen. Toen het museum de deuren sloot voor een langdurige verbouwing, werd het project voortgezet in het Maritiem Museum, de Kunsthal en het Dordrechts Museum. Maar: ‘We komen dit jaar weer terug bij Boijmans, en dan in het Depot.’

Leonie Hulsman, museumdocent in zowel Boijmans als het Dordrechts Museum, sprong op de rijdende trein. ‘Toen ik hoorde dat het project ook in het Dordrechts Museum uitgevoerd zou worden, heb ik er actief op ingezet dat ik de betrokken museumdocent zou zijn, want ik vond het in Rotterdam al geweldig.’

Feest

‘Een goede voorbereiding door de volwassenen die met veel liefde voor kunst en muziek en met open vizier de jeugd benaderen, daar gaat het om,’ zegt Katinka. Leonie vervolgt: ‘Het rondlopen met de musici in het museum als voorbereiding is een feest. Je praat en associeert met elkaar en dat geeft zo veel mogelijke combinaties. Dan maak je keuzes. Ik kijk ook praktisch mee bij die keuze: het kunstwerk mag niet te klein zijn, leerlingen moeten het allemaal goed kunnen zien, de ensembles wil je met genoeg afstand van elkaar vrij laten spelen, en de ruimtes zijn liever niet te klein, want live muziek kan best hard overkomen. Maar de *sky* is – los van die praktische punten – *the limit*: van videokunst van Guido van der Werve waarin een ijsvlakte met een ijsbreker wordt gecombineerd met muziek van Sibelius, of Kandinsky met

Foto: Bob Bruyn

Schönberg, tot barokke muziek bij oude meesters of meeklappen met de slagwerkers bij een mobiele installatie.’

Directe verwondering

Wanneer een groep leerlingen binnenkomt, lopen ze naar de ruimte waar de musici al spelen. Ze mogen voor een kunstwerk plaatsnemen en luisteren, zonder dat er een begin is à la ‘wel-

‘Soms is het voor het eerst dat een leerling live uitgevoerde klassieke muziek hoort.’

kom allemaal, je bent bij....! Juist die component, dat ze er zonder voorbereiding ingezogen worden, is supersterk. ‘Soms is het voor het eerst dat een leerling live uitgevoerde klassieke muziek hoort. Deze ervaring maakt dat de leerlingen zonder verhaal, intro, welkom of wat dan ook direct “in het verhaal” zitten.’ Welk verhaal? Tja, daar gaan ze het daarna onder leiding van de musici over hebben.

Loortje van den Brink, een van de musici uit het RPhO die vaak meespeelt en in voorbereiding met zo’n museumdocent meebepaalt bij welke kunstwerken ze gaan spelen beaamt: ‘Het is echt een pre dat al die praktische zaken als jassen en rugzakken en telefoons inleveren al zijn geweest. Als ze dan binnenlopen is er al meer rust in die hoofden en lijven, en kunnen ze direct de verwondering aan. We spelen al als ze binnenkomen en daarna pas stellen we ons voor. Dan praten we over het muziekstuk en waarom ze bij dit specifieke kunstwerk staan. “Wij hadden dit bedacht. Vind je dat passen?”, of “Kun je er zelf een verhaal bij bedenken?” Dat levert altijd wel interactie op. Als er timide groepjes zijn, dan geven we ook wat hints om de groep aan het praten te krijgen.’

De jeugd van tegenwoordig

Leonie Hulsman: ‘Een ongeplande bijvangst is dat volwassenen die door het museum lopen en dit horen en zien, vaak even blijven luisteren en meemaken dat de jeugd van tegenwoordig heus wel openstaat voor nieuwe indrukken, respect heeft voor kunstenaars en hun gedachten over kunst goed verwoorden. Vaak vragen de volwassenen of dit niet ook voor hen georganiseerd kan worden.’ Een idee voor andere musea wellicht. En voor een ander themanummer.

Leonie Hulsman, museumdocent in Boijmans Van Beuningen en het Dordrechts Museum.

Kachiri van Zwam, medewerker Onderwijs bij Museum Boijmans Van Beuningen: 'De totaalervaring van muziek bij een kunstobject brengt echt iets tot leven. Het is zo belangrijk om leerlingen te helpen om die ervaring te voelen!'
Foto: Bob Bruyn

Leonie vult aan: 'Een donker schilderij en lage tonen in de muziek kunnen een gevoel oproepen. Maar ook stemming, of kleur, of volume. Omdat beeldende kunstgeschiedenis nog vaker wordt gegeven op school dan muziekgeschiedenis, wordt vaak aan de hand van kunststromingen geassocieerd.' Dat muziek daar dan heel goed bij past, of juist mee contrasteert, levert een uitruil aan gedachten op. Musici kunnen ook een handje helpen door een componist uit dezelfde kunststroming of manier van denken te programmeren en daarover te vertellen.

Verbaasde docent

Waarom werkt dit? 'De reactie van de leerlingen maakt dat dit werkt. Je ziet tijdens de bijeenkomst dat er een klik komt, een zaadje wordt geplant. Het doet iets met ze,' vervolgt Leonie. 'En de leerlingen hoeven niet te onthouden hoe het kunstwerk heet waar het ensemble voor stond, of welk stuk er werd gespeeld. Nee, wat ze voelden, dachten, ervoeren.... Dat nemen ze mee.' Loortje vult aan: 'Wat ook prachtig was: leerlingen vroegen na afloop van de confrontatie een muziekstuk nog een keer "aan" aan de musici. Dat voelt geweldig, dan heb je binnen een halfuur zoveel met elkaar opgebouwd.'

Kachiri van Zwam en Lies Brilleman zijn als medewerkers Onderwijs bij de afdeling Educatie en Publieksbegeleiding van Museum Boijmans en als kunstdocenten betrokken bij *Tussen Kunst en Klank*. Ze kennen allebei het klappen

'De docent van de middelbare school die hier de vorige keer was, was zelf verbaasd dat dit zoveel met de leerlingen deed.'

van de zweep, want ze hebben zelf regelmatig groepen rondgeleid. Boijmans is nog gesloten, maar komend jaar gaat de formule voor het eerst in het Depot. Dat vraagt om een aanpassing aan de keuze van instrumenten, want in een depot bewaar je de kunstcollectie in de beste condities en dan geeft percussie bijvoorbeeld te veel trilling. Maar strijkers en blazers: graag! Een andere uitdaging: 'We zullen in samenspraak met de musici zoeken naar een goede ruimte qua akoestiek en we zullen het aantal leerlingen moeten beperken vanwege de be-

schikbare ruimte. Maar evengoed zoeken we een tot de verbeelding sprekend kunstwerk uit.'

Beiden hebben ze de aanpak van *Tussen Kunst en Klank* eerder van dichtbij meegemaakt. Niet alleen zij zijn enthousiast. 'De docent van de middelbare school die hier de vorige keer was, was zelf verbaasd dat dit zoveel met de leerlingen deed,' aldus Kachiri. 'En als je denkt dat je de objecten zelf echt wel kent, dan kun je er door de muziek heel anders naar gaan kijken. Dus ook wij worden verwonderd. Beeldende kunst gaat om beschouwen en interpreteren, maar bij muziek geldt dat ook. En dát ervaar je.'

Tachtig hoofden en harten

Wat maakt de aanpak nou zo bijzonder? Kachiri: 'De eerste keer dat ik op zaal liep en het orkest hoorde, werd ik zelf emotioneel. De totaalervaring van muziek bij een kunstobject brengt echt iets tot leven. Het is zo belangrijk om leerlingen te helpen om die ervaring te voelen! Je begrijpt beter dat er achter zo'n object een wereld schuilt.'

Lies: 'Ze komen binnen met: *we moeten naar het museum*. Maar een bezoek aan het Depot is totaal anders dan ze van tevoren denken. In tegenstelling tot in het museum loop je hier via bruggen en glasplaten over de kunstwerken heen, of eronderdoor. Dat is een andere belevenis. Maar of je ze nou in een museum of Depot verwelkomt: het is wel maatwerk. Je hebt zo'n twintig leerlingen per groep. We kunnen op zo'n dag dat we dit plannen vier groepen kwijt, en dan heb je per keer "maar" tachtig hoofden en harten bereikt. Met sommige scholen, zoals met de Havo voor Muziek en Dans, is er een vaste structurele samenwerking. En we zien dat bijna alle scholen die dit een keer hebben gedaan

zich weer inschrijven, dus ook de scholen willen graag dat hun andere leerlingen hiermee in aanraking komen. Tja, je kunt alle kinderen uit de onder- en bovenbouw van het VO zo'n ontmoeting in een culturele instelling.'

Hoe *Tussen Kunst en Klank* opzetten?

Allerlei middelbare scholen maar ook MBO-opleidingen kunnen aan dit programma meedoen. Zorg er wel voor dat de groepen niet te groot zijn. De voorbereiding op school varieert: van de thematiek aanbrengen of alleen huisregels van het museum doornemen, tot het vooraf met elkaar praten over het orkest via beschikbaar lesmateriaal. Maar ook zonder voorbereiding wordt de ontmoeting *Tussen Kunst en Klank* succesvol. Kan dit ook in musea waar geen kunst hangt, maar waar bijvoorbeeld de lokale streekgeschiedenis wordt verteld? 'Je kunt natuurlijk tijdgenoten laten horen, en de identiteit van een periode naar voren brengen, en muziek en erfgoed laten zich dan wel combineren. Maar eerlijk gezegd: vrij associëren en het beschouwende en inspirerende aspect, vaak via emoties, gaat bij kunst wel wat makkelijker dan bij erfgoed. Maar laat musea zich vooral inspireren door in onderstaand filmpje te zien hoe *Tussen Kunst en Klank* live eruitziet...'

- ▶ **Zien hoe *Tussen Kunst en Klank* werkt?**
<https://vimeo.com/257089081>
- ▶ **Digitaal lesmateriaal**
Tussen Kunst en Klank -
Museum Boijmans Van Beuningen

EEN KIND KOMT NOOIT ALLEEN. OVER HET IDEALE FAMILIEMUSEUM

Al tien jaar hebben Mijke de Hartog en Marie Anne Remmelink van Ontwerpstudio Familiemusea een missie: hoe kunnen we musea helpen om ze familievriendelijker te maken? We spreken af in hun studio, een voormalige munitieopslag, halverwege tussen Amsterdam en Haarlem. Terwijl de hagel op de ruiten beukt, vertellen ze vol passie wat een museum tot een familie-museum maakt. Een museum voor alle leeftijden, van luier tot leesbril. Als goed team vullen ze elkaars zinnen naadloos aan.

Franklin van der Pols

► *Hoe zijn jullie op het thema familiemuseum gekomen?*

'Tien jaar geleden wilde ik (Mijke) met mijn twee kindjes naar een museum en tot mijn verbazing werd ik met een speurtocht een tentoonstelling ingestuurd die absoluut niet geschikt was voor kleine kinderen. De kinderen overstuur en ik gestrest! Een tijdje later was ik in Londen en daar hingen vlaggen voor musea met 'Families Welcome'. Ook tijdens mijn bezoek voelde ik aan alles dat deze musea mijn situatie als moeder met kleine kinderen begrepen. Vanaf dat moment was ik om en wilde ik dit ook in Nederland realiseren. Ik zat toen nog op Reinwardt Academie, de museumopleiding, en heb mijn scriptie over familie-musea geschreven. Daarna hebben we daar een boekje van gemaakt voor de vereniging van *science centers*. Het grappige was dat juist *science centers* al veel voor kinderen deden, terwijl de volwassenen er een beetje bij bungelden. Bij kunst- en historische musea was het net andersom. Veel musea hadden alleen het obligate speurtochtje voor kinderen.'

Naar het zwembad dan maar weer!

Het thema van dit nummer is 'kinderen en musea'. Jullie spreken over familiemusea. Wat is het verschil?

'Heel simpel: een kind komt nooit alleen. Kinderen tot een jaar of twaalf komen altijd samen met anderen. Onder families verstaan wij groepjes van minstens één kind en één volwassene, die samen in hun vrije tijd iets leuks gaan doen. Ze hoeven niet echt familie van elkaar te zijn.'

'Extended families', 'bonusfamilies', 'families' (vrienden en familie samen), ze vallen allemaal onder onze paraplu. Wij proberen musea te helpen om museumbezoek voor iedereen leuk te maken.'

'Wij helpen musea om de rol van de facilitator, dat is de volwassene die het uitje organiseert, goed voor ogen te houden.'

Hoe doen jullie dat?

'Een familie-uitje goed organiseren, zodat ieder een het naar zijn zin heeft, is niet eenvoudig.'

'Wij helpen musea om de rol van de facilitator, dat is de volwassene die het uitje organiseert, goed voor ogen te houden. We hebben met veel van zulke facilitators gesprekken gevoerd. Een van hen vertelde ons dat hij op de websites van musea keek en als het niet direct duidelijk was dat het een leuke dag ging worden, hij

Minitas met konijntje

dan toch maar weer voor het zwembad koos. Als organisator van het familie-uitje wil je dat iedereen het naar zijn zin heeft, dus als je te veel beren op de weg ziet, dan kies je voor zekerheid. In het zwembad weet je wat je krijgt: waterpret en na afloop een ijsje.'

Kauwgom en hartpilletjes op de buggytour

Wat kunnen jullie voor musea doen?

'We maken van alles, van spelletjes tot audio-tours. Maar we beginnen graag met de buggytour. We lopen dan samen met de medewerkers door het museum en iedereen is een personage. De een is Sophie van vijf, de ander een opa en er is ook een kleintje dat nog in de buggy zit. Verder is opa een beetje bijziend. Je wordt dus uitgenodigd om door de ogen van de bezoeker te kijken. We maken voor elk museum een script met vragen. We hoeven daardoor nooit te zeggen wat beter kan, dat zien ze zelf wel tijdens de tour. Het mooiste is als we de buggytour met medewerkers van verschillende afdelingen kunnen doen. Als opa maak je bijvoorbeeld mee dat je de wc niet snel genoeg kunt vinden om je hartpilletje in te nemen. Hierna praat je op een andere manier met degene die verantwoordelijk is voor de bewegwijzering. En als je rondloopt op de ooghoogte van Sophietje, dan zie je ineens dat er onder de vitrines kauwgom zit vastgeplakt. Je ziet ook dat de schermen plat op tafel liggen en Sophietje die dus niet kan zien.'

Zo'n rondgang zou een museum toch ook makkelijk zelf kunnen organiseren?

'Natuurlijk, alleen gebeurt dat meestal niet. Een van onze eerste klanten, tien jaar geleden, was Naturalis. Veel van de zaken die minder goed waren, waren al bekend. Maar omdat ze nu als groep dit familiebezoek deden, kon iedereen het zelf ervaren, dat bijvoorbeeld de

'Je herkent een familiemuseum aan het feit dat families uitgenodigd worden om samen iets te doen.'

bordjes niet op de goede hoogte zaten. De ontwerper, die eerst niets wilde veranderen, ervoer het nu zelf. Daardoor was het ineens wel mogelijk om het samen op te lossen.'

'Jaren later refereerden medewerkers nog aan de "buggytour" als ze elkaar iets duidelijk wilden maken. Door die gemeenschappelijke ervaring heb je een gedeeld referentiepunt.'

Verwachtingsmanagement

Waar herken je een goed familiemuseum aan?

'Interactie, maar dat is een wat verwarrende term. Veel musea investeren in interactieve spelletjes via touchscreens. Kinderen drukken graag op knoppen en dat is dan interactie. Maar dat is niet wat wij onder interactie

verstaan. Je herkent een familiemuseum aan het feit dat families uitgenodigd worden om samen iets te doen, iets te maken of te onderzoeken. Het sleutelwoord is "samen". Je kunt dit ook zien aan de plekken waar kinderen iets kunnen doen. Daar staan niet alleen stoeltjes voor kinderen, maar er is ook altijd een plek voor volwassenen.'

En als je een museum binnenkomt, hoe zie je dan dat het een familievriendelijk museum is?

'Een goed voorbeeld is het Rijksmuseum. Vroeger hadden ze een "clean desk policy", letterlijk een lege balie. Maar nu hebben ze een aparte familiebalie waarop hun aanbod staat uitgesteld. Je kunt dus gelijk zien wat je als familie samen kunt doen, van knuffelbare audiotour tot familierondleidingen en workshops.'

'Een ander goed voorbeeld vinden we het Maritiem Museum in Rotterdam. Ze hebben sinds 1991 een ontdekplek voor kinderen vanaf vier jaar: Professor Plons. Inmiddels is hun aanbod zo uitgebreid dat er voor elke leeftijdsgroep wel iets te ontdekken valt. Ze zijn ook heel sterk in verwachtingsmanagement: op hun site staat alles wat je als bezoekende ouder wilt weten mooi bij elkaar. Denk aan: waar mag ik mijn zelf meegebrachte eten nuttigen? Maar ook waar zijn de wc's en waar kan ik mijn baby verschonen? Je komt dus al ontspannen binnen.'

Een museum is geen ballenbak

Kun je door je als familievriendelijk museum te afficheren ook doelgroepen afstoten?

'Onze gedachte is: wanneer je als museum kiest om familievriendelijk te zijn, dan kun je veel soorten bezoekers aan, van baby's tot senioren en alles daartussen. Tip: wek de juiste verwachtingen bij die "old school" museumbezoeker die in zijn eentje rustig naar de collecties wil kijken en geen last wil hebben van andere bezoekers. Geef voor deze doelgroep op je website aan op welke tijden het bijna altijd rustig is in je museum. Het Science Museum in Londen heeft speciale avonden voor deze groep: "Science Museum Lates for adults-only".'

'Toch gaat het niet altijd goed. Laatst was er een dame met een huilende peuter in de Slavernij-expositie in het Rijksmuseum. Toen ze hierop werd aangesproken, werd ze erg boos.'

Mijke de Hartog en Marie Anne Remmelink van
Ontwerpstudio Familiemusea

↑ Peuter met konijn: zoek de andere dieren in het museum!
 → Hocus Focus, Museum Arnhem

koffer. Een superleuk ding, maar je moest hem openklappen en dan lag hij flink in de weg op zaal. Er zaten ook te veel spelletjes in. De ouders kregen er stress van omdat ze niet konden kiezen. We hadden juist verwacht dat de ouders meer keuze zouden willen hebben.'

Wat voor spelletjes zitten er in de tas?

'Spelletjes met een vleugje magie! Een van de spelletjes is: beeld met deze goocheldoekjes een kunstwerk uit dat je op zaal ziet. Fantastisch om te zien hoe kinderen hierin kunnen opgaan. Veel opdrachten in musea zijn talig en gesloten. We wilden mensen uitnodigen tot spelen en kijken, dat ze merken dat er ook ruimte is voor wat ze zelf bedenken. Het klinkt wellicht simpel, maar luistert nauw, want veel ouders zijn voor het eerst ouder en worden graag een beetje geholpen. De opdrachten moeten dus helder en inspirerend zijn en aansluiten op wat er op zaal te zien is. Samen met plezier een spelletje doen, dat is de basis van goede herinneringen aan een museum.'

'We nemen tot slot de proef op de som: de tas komt op tafel. We gaan lekker spelen en ervaren weer wat alle ouders weten: in het kind is de mens op zijn mooist.' ◀

'We wilden mensen uitnodigen tot spelen en kijken, dat ze merken dat er ook ruimte is voor wat ze zelf bedenken.'

'Ik zou zelf nooit met mijn peuter naar de sla-vernijntentoonstelling gaan, die is niet voor hen bedoeld. Ik zou naar het speciale peuterhoekje gaan. Maar vergis je niet, je kunt je ook ergeren aan kakelende volwassenen in het museum. Ga niet gillen, luid praten of bellen in een museum. Houd een beetje rekening met elkaar, een museum is geen ballenbak.'

Kan het zijn dat veel mensen niet weten wat de ongeschreven museumregels zijn?

'Zeker van kinderen kun je niet verwachten dat ze de regels kennen. Het is belangrijk om dit onderwerp bij ontvangst te benoemen, maar doe het op een plezierige wijze. Bijvoorbeeld door met een grap de kinderen aan te spreken: "Jullie kennen de regels wel, maar hou je ouders goed in de gaten, dat ze niet overal met hun vingers aanzitten." Het is ook erg plezierig als je genoeg mensen op zaal hebt. Bij het LAM, het *food art museum* in Lisse, hebben ze kijkcoaches. Een kijkcoach gaat een gesprek met je aan, wijst je op interessante invalshoeken, spreekt je aan als je een beetje verdwaald rondloopt en wijst je met humor op de regels van het museum.'

Een konijn en zijn familie

Kinderen zijn heel leeftijdsgevoelig. Met hoeveel leeftijdsgroepen moet je in je aanbod rekening houden?

'Kinderen zijn gevoelig voor leeftijdsaanduiding. Maar ze zijn ook heel contextgevoelig. Ben je de jongste die meegaat, of ben je de oudste? Kinderen vinden het leuk om zaken aan hun jongere broertjes of zusjes uit te leggen. De dynamiek binnen de familie is het belangrijkste.'

'We hebben bijvoorbeeld net voor Museum Arnhem een tas met spelletjes gemaakt. Het idee was om een tas te maken voor zes tot twaalf jaar én voor jongere kinderen die meekomen. Bij het testen vielen ons een paar dingen op, zoals dat de hele kleintjes er niets mee konden. We hebben toen speciaal voor hen iets gemaakt. Ze krijgen een konijntje mee en slechts één vraag: zoek de andere dieren in het museum.'

'De eerste ervaringen met het konijn zijn positief maar onverwacht. Veel huilende peuters willen hun konijntje niet meer inleveren. Gelukkig hebben ze bij de balie daar nu iets op bedacht: konijntje kan helaas niet mee, want zijn familie woont in het museum. Konijntje wil heel graag bij zijn familie blijven. De spelletjes zaten ook in eerste instantie in een

Tips:

1. Denk vanuit de facilitator, degene die het museumbezoek organiseert: van het zoeken naar info op de website totdat de familie weer thuis is. Wat is er allemaal nodig om families met plezier aan het bezoek terug te laten denken?
2. Zorg voor een duidelijke start van het bezoek. Maak een plek (familiebalie) waar families het familieaanbod in één oogopslag zien. Help ze kiezen en geef duidelijk aan waar ze kunnen starten.
3. Test je producten en neem jezelf of je familie niet als maatstaf. Niet veel kinderen hebben een museummedewerker als ouder. Test zo vroeg mogelijk in het proces.
4. Vermijd het vragenvuur. Te veel vragen in je educatief aanbod betekent dat je te veel wilt vertellen.
5. Kinderen willen graag snel snappen wat de bedoeling is. Help ze met korte teksten, illustraties, beeldmateriaal. Verbeeld wat je wilt vertellen.

Meer tips: <https://www.familiemusea.nl>

TIENERS GESIGNALEERD IN ABDIJMUSEUM TEN DUINEN!

Eind 2020 nam de Gezinsbond samen met FARO en Bamm! verschillende musea mee in een coaching-traject rond tieners. De missie? In de Krokusriebelsweek van 2021 veel activiteiten voor tieners in musea krijgen. Het werkte! Een van de deelnemende musea was Abdijmuseum Ten Duinen. Wat leerde het museum en welke inspanningen doet het om tieners aan boord te houden?

Nick Herweyers, publieksmedewerker - Abdijmuseum Ten Duinen

De totebag van de Gezinsbond kwam ook van pas bij de fotografiechallenge. - Foto: Instagram Laila Yahia

► Hoe krijg je families met rebellerende tieners in een... abdijsmuseum, *for God's sake*? Wedden dat die eens goed met de ogen rollen als moeder of vader met het idee komt voor zo'n uitstap?

In het verleden focuste het Abdijmuseum te vaak op families met kinderen tot twaalf jaar, net omdat ouders hen makkelijker warm krijgen voor een museumuitstap. Sarah Van Gysegem is redacteur bij de Gezinsbond, opvoedingscoach én moeder met ervaring. Zij gaf de deelnemende musea een goed beeld van de tiener: 'Tieners hebben één job: zich afzetten tegen hun ouders. Het niet langer eens zijn met hen. Een selfie samen met moeder is eerder gênant dan lief geworden. De puber moet je bekijken als een mens in verbouwing. Het is een pittige maar ook boeiende fase. Die voorbijgaat.'

Vergroeid met het mobieltje

Bamm! vroeg deelnemende musea om eens goed na te denken: welke drempels zijn er in je museum voor tieners? Hoe kunnen musea daarop inspelen? En: probeer je te verplaatsen in de leefwereld van een tiener. Er kwamen veel leuke ideeën: van *escaperooms*, *slam poetry*,

'Tieners hebben één job: zich afzetten tegen hun ouders. Het niet langer eens zijn met hen.'

links met Netflix-series, cosplay, graffiti, TikTok en computergames tot het inschakelen van influencers. Uiteindelijk koos het Abdijmuseum voor smartphonefotografie, omdat veel tieners vergroeid zijn met hun mobieltje en omdat fotografie voor uitdagingen zorgt. Hiervoor schakelde het de hulp in van de vzw Mooss, die actief is in kunst- en erfgoededucatie. Aan de hand van creatieve *challenges* ontdekten ouders en tieners het museum en de collectie.

Een injectie bewustwording

Het Abdijmuseum maakte eerder al komaf met vakantiewerkshops met alleen kinderen: ouders zien zo'n workshop nogal eens als een soort kinderoppas. Nu is er altijd begeleiding van minstens één volwassene. Zien hoe (groot)-ouders samen met de kinderen werken aan iets, is echt geweldig. Zo bouwde het museum al abdijsconstructies na met LEGO® en KAPLA®, en organiseerde het een workshop Middeleeuwse Kapsels voor vaders en dochters. Voor families met tieners lanceerde Ten Duinen afgelopen

Een workshop pottenbakken, even weg van de digitale wereld en volop focussen op dit fantastische ambacht. - Foto: Abdijmuseum Ten Duinen

Je plant als museum een tieneractiviteit? Tips

- Beperk je doelgroep.
- Creativiteit is belangrijker dan budget.
- Werk een activiteit uit die langer kan blijven lopen of herhaald kan worden. Zo loont je harde werk nog meer.
- Betrek er de ouders bij. Een wedstrijd is altijd fun.
- Organiseer een try-out of vraag de mening van tieners bij je creatieproces.
- Kan je jouw karretje hangen aan een grotere organisatie? Dan krijg je extra communicatiekansen om een groter publiek te bereiken. Denk aan Krokusriebels, Dag van de Wetenschap, Archeologiedagen, Erfgoeddag, een belangrijke dag in je stad of dorp...
- Heb je op dat moment iets voor jongere of oudere kinderen in je aanbod, geef dat zeker mee in je communicatie. Zo trek je ook de gezinnen met daarin grotere leeftijdsverschillen over de streep.

Abdijsmuseum Ten Duinen

Het museum ligt naast de eeuwenoude ruïne van de Duinenabdij in Koksijde. Dankzij een collectie met vooral archeologische vondsten en moderne technieken, zoals VR, ontdek je er hoe het was om in de middeleeuwen te leven in een van de grootste cisterciënzerkloosters van Europa.

zomervakantie workshops pottenbakken en kalligrafie. De thema's leunen aan bij de collectie, de middeleeuwen en de abdij. Hoe dan ook, het museum blijft inzetten op tieners en het coachingtraject leverde een gezonde injectie bewustwording en tips op! ◀

Femke Haijtema
is directeur-bestuurder
van Museum Gouda.

HET MAGISCHE MUSEUM

► Musea maakten de afgelopen decennia vooral tentoonstellingen voor een publiek dat in de theaterwereld wel oneerbiedig 'het bloemkolenveld' wordt genoemd. Deze zee aan keurige witgrijze kapsels zorgt er met hun vrije tijd en Museumkaart - én hun inzet als vrijwilliger - voor dat onze musea kunnen voortbestaan. Niets dan lof dus voor deze cultuurminnende senioren. Maar cultureel erfgoed is voor iederéén van belang. Ook, of misschien wel juist, voor jongeren. Het aantal jonge mensen met psychische klachten is in de afgelopen jaren bijna verdubbeld volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek. Mijn overtuiging, gestoeld op persoonlijke ervaring, is dat historisch besef de veerkracht van jongeren kan vergroten. Mensen zijn net bomen - hoe dieper onze wortels, hoe steviger we staan. En laten musea nu grossieren in die wortels. Wij kunnen bij uitstek perspectief bieden in moeilijke tijden. Maar hoe bereiken we die potentiële jonge bezoekers?

De sleutel ligt vanzelfsprekend in de programmering. Naast de onderwijsprogramma's die al decennialang zorgen voor een breed bereik, ongeacht achtergrond of postcode, zijn er inmiddels talloze voorbeelden van musea die niet *over* maar *met* jongeren programmeren. En ook binnen tentoonstellingen wordt volop geëxperimenteerd. In het pas geopende Humboldt Forum in Berlijn maakte het Stadtmuseum Berlin (onder leiding van 'onze'

Paul Spies) een innovatieve tentoonstelling voor een jong publiek. *Berlin Global* presenteert de stadsgeschiedenis in de vorm van een soort driedimensionaal en interactief tijdschrift. Beeld en tekst omringen je in elke zaal, de ervaring is met recht een *experience* te noemen. De blik van de bezoeker en het perspectief van het hier en nu staan centraal. Je wordt met een elektronische armband om je pols voortdurend uitgedaagd om positie te kiezen, door aan de hand van historische thema's te stemmen op actuele stellingen. Tijdens mijn bezoek trof ik geboeide tieners bij een animatie, mensen die elkaar filmde in de *silent disco* (al waren dat wel veertigers) en een stel in discussie over de keuze tussen 'I'm ready for change' en 'I protect what we have'.

Berlin Global © Kulturprojekte Berlin und Stiftung Stadtmuseum Berlin - Foto: Alexander Schippel

Zelf realiseerde ik me echter dat ik helemaal niet zo geïnteresseerd ben in mijn eigen perspectief. Ik ga naar een museum om dezelfde reden dat ik een film kijk of een boek lees: om mezelf juist even te ontstijgen. Doordat de bloedsporen op een eeuwenlang begraven zwaard me naar een onbekend slagveld brengen. Door de VOC-transportakte van het Indiase meisje China, dat in 1768 als negenjarige noodgedwongen werd verkocht door haar moeder. Door het glas in lood dat al 450 jaar een stille getuige is van een tolerant Gouda tijdens de beeldenstorm. Die ervaringen gaan niet over mij, gelukkig niet. Ze verbinden me juist aan een wereld buiten mijzelf, en dat relativeert, loutert en troost.

Een historisch museum kan bij uitstek een plek zijn om een *mile in someone else's shoes* te lopen. Mits we ervoor zorgen dat die schoenen relevant zijn voor de geschiedenis van onze beoogde bezoekers, en dat onze uniforme collecties inclusiever worden. Maar hoe verleiden en raken we die nieuwe en jonge bezoekers als we niet naadloos aansluiten op hun behoefte aan events, standpunten of instastories?

Misschien kunnen we iets leren van onze literaire cultuurcollega's. De pas overleden schrijver Hilary Mantel wist lezers van de *Wolf Hall*-trilogie in drie zinnen te transporteren naar het Engeland van de zestiende eeuw, naar de gedachten en zielenroerselen van Thomas Cromwell en de geuren en kleuren van zijn universum. En deze vervoering is niet voorbehouden aan een oudere elite. Een lekker onwetenschappelijk voorbeeld in deze context, maar welke wereld heeft de afgelopen twintig jaar meer tot de verbeelding gesproken dan die van Harry Potter? De jonge lezers van meer dan een half miljard(!) verkochte boeken werden deelgenoot van dat onweerstaanbare magische universum.

Waar Mantel en Rowling enkel beschikten over hun pen, beheren wij als musea de tastbare sporen van verdwenen werelden. En zijn historische objecten niet gewoon de ultieme *portkeys*, de magische voorwerpen die Potter en zijn vrienden bij aanraking naar een andere plek transporteren? Wat als we rond deze originele objecten de tentoonstellingen meer opbouwen als een roman, met een spanningsboog en dramatische verhaallijnen? Opdat we onze junior én senior bezoekers meeslepen in een onvergetelijke ervaring, die iedereen de veerkracht geeft om de actualiteit beter te trotseren. ◀

De YOUNG OFFICE groep van 2021-2022 - Foto: Guy Houben

YOUNG OFFICE BONNEFANTENMUSEUM MAASTRICHT

Idee?!

► YOUNG OFFICE, afgekort YO, is de jongerenafdeling van het museum het Bonnefanten in Maastricht. Sinds 2016 komt ieder jaar een nieuwe groep jongeren van 16 tot 22 jaar bij elkaar die zelfstandig activiteiten organiseert en bijdraagt aan de programmering van het museum. YO is een bijbaan, maar dan een heel bijzondere, waar veel te leren valt. De jongeren krijgen een inwerkperiode, waarin ze alles leren over rondleiden, organiseren en sociale media.

Via de jongeren komt het museum in contact met nieuwe partners en YO creëert ook vormen van publieksbegeleiding voor hun leeftijdsgenoten, zoals een audiotour en een kaartspel. Ook ziet het Bonnefanten dat er meer jongeren in het museum komen, los van de programmering van YO. YO is niet alleen leuk en verrijkend, maar ook noodzakelijk. Binnen het museum personeel vindt weinig doorstroom plaats. Door middel van YO haalt het Bonnefanten toch ieder jaar nieuwe ideeën en perspectieven in huis.

Er is wel wat nodig om een dergelijk project met jongeren te laten slagen. Zo moet iedereen in de organisatie het project dragen. Je moet serieus aan de slag met de ideeën die de jongeren aandragen. Op die manier krijgt het museum nieuwe input en ontwikkelen de jongeren hun vaardigheden, netwerk en zelfvertrouwen. ◀

<https://www.bonnefanten.nl/nl/organisatie/over/youngoffice>
(Janneke van Es, junior adviseur bij Erfgoedhuis Zuid-Holland)

KLEUTERS IN JE MUSEUM: HET RUIKT HIER NAAR AARDBEI!

Je hoort de schoolgroep al aankomen: schreeuwen en lachende kinderen buiten op het plein. Als de kleuters door de grote deuren de kerk binnenkomen is dat voor velen hun eerste museumbezoek. Ze schuifelen voorzichtig naar binnen en kijken hun ogen uit. Ik geef ze even de tijd om de ruimte in zich op te nemen. Een kleuter roept al heel enthousiast 'Het ruikt hier naar museum'. Waarop ik vraag 'Hoe ruikt een museum dan?' 'Naar aardbei!' Juist door dat ongeremde enthousiasme en die verrassende reacties hou ik enorm van kleuters. Helaas is het aanbod voor kleuterklassen binnen erfgoed kleiner dan dat voor midden- en bovenbouwklassen. Waarom eigenlijk?

Jacoline Zilverschoon, Erfgoedcoach bij de gemeente Tiel

► Waarom niet?

In het gebied waar ik werk staan veel kleine vrijwilligersmusea. Vrijwilligers vinden kleuters vaak lastig: ze zijn te beweeglijk, ze kunnen niet lezen en schrijven en ze hebben nog geen historisch tijdsbesef. Met kinderen uit de midden- en bovenbouw kan je tenminste inhoudelijk aan de slag. Veel vrijwilligers vinden juist die inhoud overbrengen belangrijk en leuk. De kans is groot dat een kleuter na een museumbezoek niet precies weet wat de inhoud is.

Vrijwilligers vinden kleuters vaak lastig: ze zijn te beweeglijk, ze kunnen niet lezen en schrijven en ze hebben nog geen historisch tijdsbesef.

In het trendrapport van het Landelijk Kennisinstituut van Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA, 2014) staan meer redenen waarom musea niet vaak voor deze jonge doelgroep kiezen. Zo kan het gebouw te intimiderend zijn of is het logistiek niet haalbaar om kleuters door het museum te leiden. Ook vinden sommige organisaties hun verzameling niet geschikt voor de jongste doelgroep. Daarom hebben bijvoorbeeld Herinneringscentrum Kamp Westerbork en Het Rijksmuseum Boerhaave geen aanbod voor kleuters.

Gelukkig hebben een aantal musea een schitterend kleuterprogramma. Bovendien vallen deze programma's vaak goed in de smaak bij leraren en leerlingen. Hier volgen een paar tips en tops voor een leuk programma voor de kleuters.

Ontwikkelingsfases van het kind

Als we kinderen iets willen vertellen over het leven van vroeger, is het goed aan te sluiten bij hun ontwikkelingsfase. Onderwijskundige Kieran Egan onderscheidt er vier. Bij elke fase hoort een eigen benadering van de werkelijkheid. Kinderen tussen drie en zeven jaar (bij benadering) zitten volgens hem in de mythische

— Als bewaker van het Frans Hals Museum heeft Sjaak Suppoost de hulp nodig van de kleuters.

— 'Mikky de Zwerfkat' in het Van 't Lindenhoutmuseum in Nijmegen.

↑ 'Koppige Kruiden' bij Museum Krona in Uden maakt volop gebruik van de zintuigen.

↑ Het Flipje en Streekmuseum in Tiel spreekt de verbeeldingskracht van kleuters aan met het programma De Spullevaer.

fase. Ze ervaren de wereld vanuit binaire tegenstellingen en met weinig nuance: oud-nieuw, groot-klein, vreugde-verdriet. Deze fase start met de ontwikkeling van de gesproken taal.

Het educatieprogramma 'Sjaak Suppoost' van het Frans Hals Museum in Haarlem sluit hier mooi op aan. Als bewaker van het museum heeft Sjaak Suppoost de hulp nodig van de kleuters. Sjaak moet goed passen op het grootste en het kleinste schilderij. Maar hij is beide schilderijen kwijt. De vormen van de schilderijen zijn in een binaire vorm gegoten en hierdoor kunnen we kinderen van alles leren. Tijdens de zoektocht naar de schilderijen leren kleuters speels omgaan met kleuren en vormen. Dat zie je vaker bij programma's in het beeldend onderwijs. Erfgoedinstellingen richten zich meer op basisbegrippen als bewaren, het verleden en respect voor de omgeving (LKCA, 2014).

Mikky de Zwerfkat

Egan vraagt in zijn onderzoek aan kleuters welke verhalen ze het mooist vinden. Ze noemen bijvoorbeeld 'an animal that could talk', 'a prince and a princess', 'a magic ring'. Dingen uit de

Tijdens de zoektocht naar de schilderijen leren kleuters speels omgaan met kleuren en vormen.

werkelijkheid waarderen ze minder. Kinderen die net taal leren houden dus vooral van 'mythische' verhalen. De enige voorwaarde is dat ze de dingen die de personages doen zelf ook doen, zoals ontbijten, slapen gaan, spelen met familieleden... Alledaagse dingen uit het gezinsleven en alles wat deel uitmaakt van de realistische belevingswereld van het kind. Het moeten relevante onderwerpen zijn die aansluiten bij de omgeving en kennis van het kind. Deze verhalen geven betekenis aan hun emoties.

Dit valt me op bij het lesprogramma 'Mikky de Zwerfkat' in het Van 't Lindenhoutmuseum in Nijmegen. Daarin wordt het thema 'weeskinderen' geïntroduceerd met een handpop: Mikky de zwerfkat. De pratende kat doet het altijd goed bij kleuters. Mikky vertelt dat hij geen ouders meer heeft. Daarop gaan gelijk veel vingers de lucht in. Iedereen wil vertellen dat hun kat, cavia of hond ook dood is. Ik geef de

kinderen altijd de ruimte om hun belevingen te delen. Daarna gaan we samen opdrachten doen in het museum.

Toen ik er vertrok als educatief medewerker, dacht het museum eraan deze les te verwijderen. Het thema was misschien te emotioneel belastend voor deze jonge doelgroep. Twee studenten van de opleiding Onderwijs en Pedagogiek aan de Radboud Universiteit hebben daar onderzoek naar gedaan. Hun conclusie: het onderwerp 'weeskinderen' is niet belastend voor leerlingen uit groep 1 en 2, zolang de museumdocent het normaal behandelt. Vertellen van verhalen helpt bij het bespreken van emotioneel belastende onderwerpen. En persoonlijke verhalen zorgen ervoor dat kleuters het onderwerp als minder emotioneel belastend ervaren dan wanneer uitleg alleen uitgaat van de theorie (Wolfe, 2006). Voor het hele lesprogramma, zowel Mikky als de opdrachten, staat voorop dat het inhoudelijk en historisch klopt. Zelfs de kat Mikky heeft vroeger echt op het Kinderdorp gewoond. Dat neemt niet weg dat het gesprek aangaan met kleuters over emotioneel belastende onderwerpen lastig blijft. Een museumdocent moet

veel oefenen en reflecteren om deze vaardigheid te ontwikkelen.

Kleutergroepen vragen om een specifieke begeleiding; kleutergedrag is soms onvoorspelbaar, maar ook heel eerlijk: is het niet interessant, dan is de aandacht – en soms letterlijk de hele kleuter – verdwenen. Als museum heb je goedgetrainde, didactisch en pedagogisch onderlegde begeleiders nodig om zo'n les te kunnen geven. Dat betekent dat wij hiervoor in het museum graag (oud-)docenten inschakelen.

Koppige Kruiden

Kleuters zitten niet stil. In hun cognitieve ontwikkeling staan de zintuigen centraal: waarnemen, ruiken, voelen, proeven en horen. Daarom is het voor hun leerproces belangrijk dat ze veel bewegen en ontdekken (Hendriksen, 2011). Houd daar rekening mee in je programma. 'Koppige Kruiden' bij Museum Krona in Uden maakt volop gebruik van de zintuigen. Dit programma speelt zich af in de kruidentuin van het museum. Die staat bomvol met mooie planten en bloemen. De een ruikt goed, de ander smaakt lekker en er zijn planten die heel gek voelen. In de tuin groeit sinds kort een wortel die zich niet wil laten zien. Met behulp van hun zintuigen moeten de leerlingen er achter zien te komen wat er precies mis is met de wortel.

Kleuters hebben een korte spanningsboog. Kies daarom in je kleuterprogramma voor één doel, zoals het ontdekken wat er mis is met de wortel. Daarnaast is het van belang om werkvormen af te wisselen (Van Veen, 2015). Op het gebied van erfgoededucatie zijn verschillende werkvormen geschikt voor groep 1 en 2. De al genoemde voorbeelden hebben die: ze staan ook in de

Persoonlijke verhalen zorgen ervoor dat kleuters het onderwerp als minder emotioneel belastend ervaren dan wanneer uitleg alleen uitgaat van de theorie.

Speuren in het Flipje en Streekmuseum in Tiel.

Educatie Toolkit van Van Veldhuizen (2017). Denk aan het theatraal vertellen van verhalen en ook leren door zelf te doen, waarbij leerlingen actief met het onderwerp bezig zijn.

De Spullevaer

Spelen is een belangrijke en leerzame bezigheid voor deze doelgroep. Een belangrijke vorm is fantasiespel, omdat kinderen zo hun verbeeldend vermogen ontwikkelen, waardoor ze in staat zijn abstracte concepten te leren (Hendriksen, 2011).

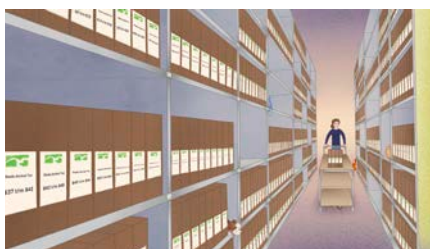
Bij het Flipje en Streekmuseum in Tiel spreken we deze verbeeldingskracht aan met het programma 'De Spullevaer', een vriendelijk verzamelbeest met plek voor allerlei spulletjes in zijn buidels. En ook een knuffel die met behulp van technologie verandert in een Tellmie: een 'aaibare, interactieve gids' die de kleuters rondleidt en vragen stelt. De Spullevaer gaat vanzelf praten als er ergens iets te doen is. De

kinderen luisteren ademloos naar de informatie en de opdrachten die de Spullevaer hen geeft.

De groepsbegeleider krijgt een eigen 'verzamelbeest' op zijn arm. De begeleiders starten het 'verzamelbeest' op door in zijn staart te knijpen. Vervolgens volgen ze een route door het museum. Zo zetten de kleuters een eerste stap op het pad van erfgoededucatie door het leren benoemen van bijzondere objecten. De Spullevaer vertelt bij verschillende punten een verhaal en heeft een opdracht voor de kinderen. Om antwoord te geven aan de kinderen over het schild. De mooiste spulletjes mogen ze in de buidels stoppen, maar alleen als iedereen het met de keuze eens is. De Spullevaer leert de kleuters zo spelenderwijs kijken, selecteren en overleggen met elkaar. Hierdoor stimuleren we het voeren van taal-denkgesprekken. Aan deze gesprekken doen de leerlingen actief mee. Het zet ze aan het denken. Zo kan erfgoededucatie leerlingen leren om waarnemingen, denkstappen en meningen goed onder woorden te brengen.

Kleuters in het archief

Ik werk als Erfgoedcoach ook bij het Regionaal Archief Rivierland in Tiel. Wij denken dat het archief voor iedereen is. Daarom hebben we ook een educatieprogramma voor deze jonge doelgroep. Hier kiezen maar weinig archieven voor, omdat je toch vaak met talige bronnen werkt. Daarbij moet er vaak stilte zijn rondom de studiezaal, waar mensen onderzoek doen. Mijn ervaring is juist dat bezoekers het juist niet

Plaaggeesten in het archief, een probleem voor de verzamelvrouw.

Wij denken dat het archief voor iedereen is. Daarom hebben we ook een educatieprogramma voor deze jonge doelgroep.

► VIJF GOUDEN REGELS

Zelf aan de slag? Kijk nog even naar *Wijzer met Erfgoededucatie* een brochure van Erfgoed Brabant en Zeeman en de Regt, met daarin de leerdoelen, werkvormen en de vijf gouden regels voor erfgoededucatie:

1. Zorg voor een zinvolle betekenis. Een excursie naar een museum is voor kleuters een spannende tocht naar een onbekende plek. Door het historische gebouw worden leerlingen zintuiglijk geprikkeld. Deze confrontatie is al zinvol. Geef de kleuters de tijd om de ruimte in zich op te nemen. De locatie zal de leerervaring verrijken.
2. Zet met erfgoedlessen aan tot historisch redeneren. Kleuters hebben nog geen volgreed tijdsbesef. Tijd is voor hen een abstract begrip, maar verhalen dragen bij aan het ontwikkelen van historisch tijdsbesef. Zo worden hun nieuwsgierigheid en voorstellingsvermogen geprikkeld. De beelden uit de erfgoedlessen dragen bij aan historisch tijdsbesef, zonder dat je precies het moment of jaartal hoeft te benoemen.
3. Goed leren kijken: wat zie je? Hier zijn veel programma's voor. Denk aan de zoektocht met Sjaak Suppoost naar kleuren en vormen. Als wij tijd over hebben in het museum, spelen we altijd 'Ik zie, ik zie wat jij niet ziet'.
4. Laat leerlingen hun waarnemingen en eigen mening onder woorden brengen. Taalontwikkeling vormt een rode draad in het onderwijs. De groei van de woordenschat van jonge kinderen hangt sterk af van hun omgeving, van de dingen die ze zien en horen en van de activiteiten die ze ondernemen. De talige omgeving zoals die in het klaslokaal aangeboden wordt is daarvoor niet voldoende. Kleuters moeten de school uit.
5. De laatste en naar mijn idee belangrijkste regel: heb het lef! Ik krijg vaak tegenstrubbeling van vrijwilligers of collega's om deze doelgroep te begeleiden: 'Nee, kleuters op de trappen, dat gaat niet hoor' of 'Wat als er één naar de wc moet?'. Na de eerste pilot zijn de begeleiders in het museum altijd allemaal om: kleuters zijn gewoon heel grappig, enthousiast en enorm leergierig.

als storend ervaren. Collega's en bezoekers vinden het leuk om leven in het archief te zien. Dat is ons bestaansrecht.

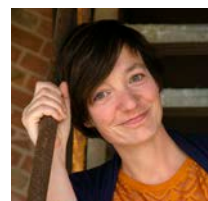
Wie een kleuterprogramma maakt, kijkt met een andere bril naar de collectie. De inhoud is niet leidend, wel de actieve werkvormen. Zorg ervoor dat het doel op beleving gericht is en niet op inhoudelijke kennis. Zo hebben wij in het archief 'de verzamelvrouw' ontwikkeld. Zij verzamelt alleen papieren spullen. Maar er dreigt gevaar: plaagbeestjes! De klas wordt

Kleuters zitten niet stil. In hun cognitieve ontwikkeling staan de zintuigen centraal.

in twee groepen opgedeeld. De ene helft gaat in het depot op zoek. Ze mogen in groepjes rennen door de gangen. Als ze alle beesten hebben gevonden, laten we stukken zien die zijn beschadigd door deze plaagbeesten. Hier merk je het zintuiglijk leren gelijk. Alle kinderen willen de stukken aanraken en dat mag. Behalve het stuk dat is aangevreten door het zilversvisje en zo beschadigd is dat het bijna uit elkaar valt.

De andere helft hoort het verhaal van de verzamelvrouw. Dat lees ik één keer en daarna maken ze er geluidseffecten bij. In groepjes krijgen de kleuters een doos met voorwerpen. Ze krijgen even de tijd om die te ontdekken, ook welke geluiden ze maken. Daarna lees ik

het verhaal nog een keer voor. Zo bladert de verzamelvrouw door een boek. Welk geluid maakt papier? Alle kinderen wapperen met een blaadje in de lucht. Even is het chaos in het leslokaal, maar als ik mijn hand opsteek en 'ssst' zeg kalmeert het weer. Na twintig minuten is er een wisseling van het programma. ◀

Jacoline Zilver Schoon

Egan, K. (1988). Supplement to teaching as storytelling. *Canadian Journal of Education*, 13(3). <https://doi.org/10.2307/1494927>

Hendriksen, J. (2011). *Het verhaal van het kind*.

Keenan, Evans & Crowley, (2016). *An introduction to Child's development*.

LKCA. (2014). *Erfgoededucatie in het primair onderwijs: een verkenning*. Verkregen van <https://www.lkca.nl/publicatie/erfgoededucatie-in-het-primair-onderwijs/>

Veen, M., van. (2015). *Erfgoededucatie in de praktijk: Een handleiding voor het ontwikkelen van een educatief programma binnen een erfgoedinstelling*. Verkregen van <https://drive.google.com/file/d/0B0W69ABk7Z6fTk85MXRN3BBjg/view>

Wolfe, R., B. (2006). Choosing to include gay issues in early childhood teacher preparation coursework: one professor's journey. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 27, 195-204. <https://doi.org/10.1080/10901020600675174>

<https://www.franshalsmuseum.nl/nl/lesmateriaal/sjaak-suppoost-po/>

<https://www.museumkrona.nl/nl/plan-uw-bezoek/onderwijs-en-families/>

<https://vantlindhoutmuseum.nl/basisonderwijs/>

<https://regionaalarchiefrivierenland.nl/verzamelvrouw>

<https://streekmuseumtiel.nl/de-spullevaer-woont-in-het-museum/>

JONGE LABORANTEN

Met STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) willen scholen de interesse van jongeren voor techniek en wetenschappen stimuleren. Probleemoplossend denken en onderzoekend leren staan centraal. Natuurmuseum 'De wereld van Kina' in Gent vertrok van zijn eigen identiteit en collectie om het atelier 'Maak je eigen geurwater' voor kleuters vorm te geven. Hiermee ging dit museum voor kinderen en jongeren in op de beleidsnota van de stad Gent, die STEM-actieplannen naar voren schoof.

Elsie Hoebeke en Sara Thooft, educatief medewerkers bij Kina

► Hoe begin je eraan?

Voor we het atelier begonnen te ontwikkelen, gingen we te rade bij een STEM-expert van het Onderwijscentrum Gent. Zij gaf ons de basisprincipes van STEM mee en gaf ook de raad om contact op te nemen met lectoren Wereldoriëntatie van de lerarenopleidingen van de Artevelde Hogeschool (Wero). Zij bezorgden ons een gouden tip: niet alle componenten (wetenschap, technologie, ontwerpen en toegepaste wiskunde) hoeven aanwezig te zijn in een

STEM-atelier. Volgens hen zijn dit de belangrijkste voorwaarden voor een geslaagd atelier: de kinderen creëren iets vanuit een nood of probleemstelling; het antwoord mag niet pasklaar zijn; het stimuleren van een onderzoekende en ondernemende houding is essentieel.

Later volgde een uitnodiging aan het museum om lid te worden van STEM+: een lerend netwerk dat zich inzet om inzichten te verwerven én te delen over STEM-onderwijs in de basisschool. Tijdens de sessies ontmoetten we naast *the usual suspects*, zoals schooldirecteurs en klas- en zorgleerkrachten, medewerkers van Technopolis en Cartamundi. Door de aanwezigheid van mensen uit uiteenlopende disciplines en met diverse invalshoeken ontstond er een kruisbestuiving.

Good (and not so good) practices

We kregen de kans om te gaan observeren in drie scholen waar men STEM in de lessen toepast en hanteerden de voorwaarden van de lectoren van Wero als toetssteen. We bezochten een derde en een vijfde leerjaar én een eerste graad secundair. Twee van de drie STEM-ateliers bleken *good practices*, het andere was een voorbeeld van hoe het niet moet. Hier werkte men met een stappenplan. Op die manier ligt het eindresultaat op voorhand vast. Dit kan je niet als STEM beschouwen.

Bij de *good practices* viel op dat kinderen tijd kregen om te experimenteren. De opbouw was elke keer dezelfde: beginnen met een probleemstelling en de criteria waaraan het ontwerp moet voldoen. Dan volgden een ontwerpfase

Bij de *good practices* viel op dat kinderen tijd kregen om te experimenteren.

↑ : Het geurwater wordt uitgetest.
 → Kleuters worden laboranten in De wereld van Kina in Gent.

De creativiteit van kinderen blijft ons keer op keer verbazen. Albert Einstein zei het al: 'Het werkelijke kenmerk van intelligentie is niet kennis, maar verbeeldingskracht.'

Verbazende creativiteit

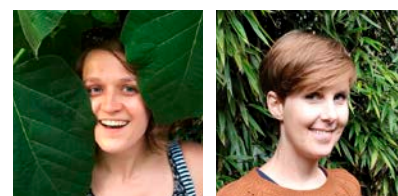
Het finale atelier telt verschillende fasen. We beginnen met het zoeken én vinden van een stinkende knuffel in de tuin. Zo sluiten we aan bij de leefwereld van de kinderen. Ze hebben zelf een knuffel en ze willen dit vuile exemplaar absoluut een lekker geurtje geven. Zo helpen ze het (fictieve) kindje dat zijn knuffel verloor.

Bij het oogsten van geurende planten zetten we in op zintuiglijke beleving en in het labo zoeken de kleuters zelf naar de beste manier om geur uit de planten te verkrijgen. We bieden hen verschillende materialen aan om de planten fijn te maken en het geurwater te filteren. Zelf koken we het geurwater op en eenmaal afgekoeld vullen de kinderen hun parfumflesje. Dat krijgen ze mee naar huis. Ten slotte bespreken we samen de knuffel, zodat die weer lekker ruikt.

Nu - vier jaar later - is er nog altijd veel vraag naar het STEM-atelier. Een blijvend aandachtspuntje is het afbakenen van de rol van de begeleiders. Hun taak is het stimuleren van de kleuters, zodat ze onderzoeken en uitproberen, leren van elkaar, samenwerken en hun bevindingen verwoorden, zónder te sturen. Een tweede aandachtspunt is dat de leerkracht voldoende tijd inplant, zodat de kinderen heerlijk kunnen onderzoeken en prutsen.

De kinderen ontdekken nieuwe materialen en technieken én ze leren omgaan met mislukking en succes. Vaak zorgen ze zelf voor verrassende, originele werkmethode. De creativiteit van kinderen blijft ons keer op keer verbazen. Albert Einstein zei het al: 'Het werkelijke kenmerk van intelligentie is niet kennis, maar verbeeldingskracht.' ◀

▶ **Meer info:** Dewereldvankina.be

Elsie Hoebeke en Sara Thooft

De kleuters ontpopten zich tot ware laboranten en fröbelden erop los.

en een maakfase. Vervolgens gebruikten en testen zij het prototype. Ten slotte evalueerden de kinderen hun ontwerp: voldoet het aan alle criteria? Als dat niet het geval was, startte het proces helemaal opnieuw. Dat proces is bij STEM even belangrijk als het resultaat.

Al doende leren

Oordelen vanaf de zijlijn is gemakkelijk. Zelf een activiteit ontwerpen is andere koek. We volgden twee opleidingen aan de Thomas More Hogeschool: 'Kleine en grote onderzoekers: wetenschap en techniek', en 'STEM en techniek in je klas, hoe begin je eraan?'. Ons hoofd zat vol met ideeën en ook met vragen: welke richting willen we uitgaan? Welke thema's in het museum zijn hiervoor geschikt? Een struikelblok kwam aan de oppervlakte: in klasverband beschik je over meer tijd: 'Niet klaar? Dan werken we er morgen of volgende week aan verder.' Die luxe heb je niet bij een museumatelier.

Proefkonijn

We beslisten met de levende plantencollectie te werken en namen contact op met een herborist die vrijwilligerswerk deed in onze heemtuin. Het creëren van een parfum: dat idee sprak ons aan en we experimenteerden erop los met allerlei geurende planten en soorten dragers: zonnebloemolie, amandelolie, maïsolie, water... Met amandelolie behaal je het beste resultaat: de sterkste geur. Maar vanwege de veiligheid en het kostenplaatje kozen we toch voor water. Warme olie en kleuters, dat leek ons niet de beste combinatie. We willen ze de kans geven veel te experimenteren en met water kan dat.

Voor we het project lanceerden, werd er eerst getest. Een bevriende buurtschool was het proefkonijn. Drie kleuterklassen probeerden de activiteit uit. De kleuters ontpopten zich tot ware laboranten en fröbelden erop los. Achteraf hadden we elke keer een kort feedbackgesprek met de leerkrachten. Zij waren vol lof en gaven tips mee. Zo was het invulblad waarop de kleuters de resultaten van hun onderzoekje noteerden te ingewikkeld. We maakten het eenvoudiger en we merkten dat de kleuters zich beter konden focussen op wat écht telde: onderzoeken en experimenteren.

In de heemtuin worden geurende planten verzameld.

WAT EN HOE? MUSEUMEDUCATIE, EEN HANDREIKING VOOR KLEINE CULTURELE INSTELLINGEN

Bij Landschap Erfgoed Utrecht horen wij vaak dat scholen graag hun leerlingen willen laten kennismaken met de directe culturele omgeving. Ook zien wij dat musea en erfgoedlocaties graag aan die wens van het onderwijs voldoen. Toch blijkt het in de praktijk lastig om de behoefte van scholen goed te laten aansluiten op het aanbod in het culturele veld, zeker als het gaat om kleine culturele instellingen, die voor een groot deel afhankelijk zijn van de inzet van vrijwilligers. Hoe los je dat op? Wat kun je doen?

Jeroen van Schie (i.s.m. Dorien Wijstma), adviseur erfgoededucatie Landschap Erfgoed Utrecht

'Hoog' bezoek aan de molen in Nieuwegein

Verplaats je in je doelgroep en werk vraaggericht.

► Kleinere instellingen geven aan dat scholen weliswaar graag willen komen, maar dat zo'n bezoek door hen ook als een belasting gezien wordt. Scholen willen het liefste dat zij worden 'ontzorgd': door museumprogramma's die nauw aansluiten op het curriculum of zelfs lesstofvervangend zijn. Bovendien verwachten scholen rondleiders die de belevingswereld van hun leerlingen kennen en hierop inspelen.

Dat vraagt nogal wat van kleine instellingen, die schipperen met tijd en geld en die ook andere doelgroepen willen bedienen. Coördinator bij Grebbelinie Bezoekerscentrum Bert Rietberg: 'Waar zet je op in? Kies je voor educatie voor scholen of activiteiten voor families?'. Daar komt bij dat het maken van een lesprogramma geld kost, 'geld dat niet altijd wordt terugverdiend,' aldus Anetta de Jong, directeur-bestuurder van Kasteel de Haar.

Wat kunnen zulke kleine instellingen doen? Wij spraken met experts uit het veld, met onderwijsinstellingen die zich bezighouden met museumeducatie en met kleine musea die, ondanks de beperkte tijd en middelen, een actieve onderwijsprogrammering hebben weten te realiseren. Zo kwamen wij tot een handreiking met vijf punten voor culturele instellingen die iets met onderwijs-educatie willen doen of hun onderwijsaanbod willen versterken, maar daarvoor weinig tijd en geld hebben.

► 1. Begin met de 'waarom'-vraag

Voor wie nauw betrokken is bij een museum of erfgoedlocatie is het moeilijk voor te stellen waarom het niet belangrijk zou zijn voor leerlingen om iets te weten te komen over de plek waar je je met hart en ziel voor inzet. Dat merken wij aan de antwoorden die wij krijgen als we instellingen vragen waarom leerlingen hen zouden moeten bezoeken: 'omdat het waardevol is', 'omdat het behouden moet blijven voor de toekomst'.

Hoe vanzelfsprekend de waarde van kunst en erfgoed voor jou ook kan zijn, toch is het belangrijk eerst scherp te krijgen 'waarom de verhalen die je wilt vertellen, of de collectie die je wilt laten zien, relevant zijn voor leerlingen,' zegt Jacqueline Vroemen, eigenaar van Meelicht Educatieve Projecten. Alleen dan kom je tot een aanbod dat aantrekkelijk is voor het onderwijs. Oftewel: verplaats je in je doelgroep en werk vraaggericht. Dan vermijd je dat je mooie programma's maakt waar geen behoefte aan is.

Behoeftte aan snel inzicht in de doelen van cultuureducatie voor het basis- en voortgezet onderwijs in Nederland?

Ga naar: www.slo.nl

► 2. Werk samen met het onderwijs

Wat je kunt betekenen voor het onderwijs, kun je zelf onderzoeken: door je te verdiepen in de

↑ Bezoekles in Grebbelinie. Foto: Allard Willemse
 ↑↑ Grebbelinie. Foto: Allard Willemse

↑ Museum IJsselstein: workshop
 ↑↑ Troubadour met jong publiek in Oudewater

Nodig een enthousiaste leraar of cultuuroördinator uit van een school uit de buurt en vraag wat zij van jouw aanbod vinden.

kerndoelen, het curriculum en veelgebruikte lesmethoden in het onderwijs. Alleen: dat kost veel tijd.

Wil je er snel achter komen hoe jouw instelling kan bijdragen aan het cultuuronderwijs op school? Ga dan eens in gesprek. Nodig een enthousiaste leraar of cultuuroördinator uit van een school uit de buurt en vraag wat zij van jouw aanbod vinden. Leg je ideeën aan hen voor of ga een open gesprek aan. Welke mogelijkheden zien zij bij jouw collectie of locatie om het onderwijsaanbod te versterken? Ga niet alleen in op welke kennis er kan worden bijgebracht. Vraag hen ook naar de vaardigheden of attitudes die leerlingen kunnen oefenen door jouw plek te bezoeken, zoals kijk- en denkvaardigheden, burgerschap of erfgoedwilsheid. 'Want,' zegt Aafje Moonen, onderwijsspecialist Kunst & Cultuur, 'naast kennisoverdracht is het ervaren of kennismaken met een culturele plek voor veel docenten een belangrijke reden voor een bezoek.'

Wie weet is zo'n eerste gesprek het begin van een mooie, duurzame samenwerking. In dat geval heb je iemand die je vaker om advies kunt vragen of uit kunt nodigen om met een klas programma's te testen en te evalueren.

► 3. Doe het niet alleen

Als je als culturele locatie meer voor het onderwijs wilt doen, sta je nooit alleen. Of je nu financiering zoekt of wilt weten hoe je scholen beter kunt bereiken, een professional zoekt die een mooi programma kan maken of manieren om de deskundigheid van je rondleiders of museumdocenten te vergroten, bijna altijd is er iemand te vinden die bereid is hierbij te helpen.

Gemeentes en provincies zetten zich in voor een levendige culturele omgeving, voor oud én jong. Zij kennen het culturele veld, hebben een groot netwerk, komen in de scholen en zijn vaak bereid om te helpen bij het aanvragen van subsidies. Ook subsidiëren provincies provinciale erfgoedhuizen en kunstencentra. Zij hebben de nadrukkelijke taak om culturele locaties te ondersteunen, ook wat cultuureducatie betreft. Bij hen kan je terecht als je hulp zoekt bij het schrijven van een educatieplan. Ook kunnen zij je koppelen aan cultuurmaken, bieden zij cursussen aan om de bekwaamheid van rondleiders te versterken en kennen zij manieren om je beter zichtbaar te maken voor het onderwijs.

Ga ook eens in gesprek met andere culturele instellingen of maatschappelijke organisaties. 'Als

je samen met de bibliotheek of een jongerenorganisatie een subsidieaanvraag doet, heb je meer kans dat die wordt toegekend,' zegt Bertrand van den Boogaart, bestuurslid van Het Streekmuseum. 'Bovendien kun je dan het werk verdelen.' Daarnaast zijn de grotere musea in de regio vaak bereid om hun expertise met je te delen.

Ten slotte kan een samenwerking met het hoger onderwijs van waarde zijn. Hogescholen zoals de Reinwardt Academie of een lerarenopleiding van de kunstacademie zijn altijd op zoek naar levens-echte leeromgevingen voor hun studenten en bieden goede begeleiding.

Ben je benieuwd wat studenten voor jou kunnen betekenen? Zoek bijvoorbeeld contact met de Reinwardt Academie: www.reinwardt.ahk.nl/praktijkbureau.

► 4. Ga in zee met professionele makers

Al heb je in je organisatie vrijwilligers die vroeger in het onderwijs hebben gewerkt, dan nog is het zinvol een professional te betrekken bij het schrijven van onderwijsprogramma's, ook al kost dat geld. Het onderwijs is namelijk voortdurend in beweging: nieuwe kerndoelen, andere methodes en didactiek. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de leerlingen, die in een snel veranderende wereld opgroeien en daardoor anders zijn dan 'toen'. Een professionele maker

Grebbein. Foto: Allard Willemse

Via Google vind je snel verschillende mogelijkheden voor financiering. Het is ook niet raar om rechtstreeks de gemeente of een fonds te bellen. Vertel hen wat jij voor het onderwijs in de omgeving kunt betekenen, laat je educatieve plannen zien en vraag hen wat zij voor jou kunnen betekenen.

is op de hoogte van wat er op de scholen speelt, kent de belevingswereld van de leerlingen en weet hoe je een bezoek aan een museum leerzaam én leuk kan maken. 'Dat laatste is belangrijk,' zegt Floor Snijders, freelance hoofd Educatie bij Museum IJsselstein, want 'een museumbezoek is voor veel scholen een uitje. Een les in het museum moet daarom niet aanvoelen als een gewone les.'

Verlies bij het maakproces niet de vrijwillige museumdocenten of rondleiders uit het oog. Zij gaan immers de lessen geven en hebben vaak diepe kennis van de collectie of locatie waar de lessen worden uitgevoerd. Organiseer een brainstorm voorafgaand aan het ontwikkelen en evalueer met elkaar: wat werkt wel, en wat niet?

'Zorg daarbij dat er programma's gemaakt worden die passen bij waar je organisatie goed in is en houd rekening met wat mogelijk en haalbaar is,' aldus ontwikkelaar Vroemen. Waak er tevens voor om de museumprogramma's

helemaal te laten uitschrijven. Op die manier bied je de mensen die de lessen moeten geven de ruimte om hun specifieke talenten aan te spreken.

Wil je een goed overzicht van veelgebruikte museummethodes en werkvormen uit de museum- en erfgoededucatie, bekijk dan de *Educatie Toolkit*. Die vind je op www.museumconsulenten.nl.

Ben je op zoek naar educatievrijwilligers voor jouw organisatie? Plaats je vacature op: www.erfgoedvrijwilliger.nl.

► 5. Geld is er volop!

Je hebt met de school om de hoek om de tafel gezeten, een mooi educatief plan gemaakt met hulp van het Erfgoedhuis en via je gemeenteambtenaar iemand gevonden die voor jou een onderwijsprogramma kan en wil ontwikkelen. Dan heb je altijd nog geld nodig: voor het schrijven van het programma, de inkoop van lesbenodigheden en wellicht ook om je collectie of locatie geschikt te maken voor onderwijsgroepen. Dat hoeft niet per se een probleem te zijn: 'Ja. Het kost wat tijd,' geeft Bertrand Van den Boogert van Het Streekmuseum toe, 'maar er is overal geld te vinden: bij de gemeente en de provincie, bij grote en kleine fondsen. Veel partijen tonen zich bovendien vaak bovenmatig geïnteresseerd in museum- of erfgoedprojecten voor kinderen of jongeren.'

Veel partijen tonen zich vaak bovenmatig geïnteresseerd in museum- of erfgoedprojecten voor kinderen of jongeren.

Mocht je een geschikte subsidieregeling hebben gevonden, dan kan het verstandig zijn om partners te zoeken in het culturele of maatschappelijke veld en hen te laten aanhaken op je plannen. Op die manier kun je het werk verdelen, dat scheelt tijd, en het vergroot de kans dat de subsidie wordt toegekend. Daarnaast helpt het als je de aanvraag naar de aanvrager toeschrijft: gebruik dezelfde woorden die in de omschrijving van de regeling staan. Ook is het raadzaam om een bedrag op te voeren van alle tijd die jij met het project denkt bezig te zijn, als cofinanciering. Voor ondersteuning en meer concrete tips bij het aanvragen van subsidies kun je uiteraard het Erfgoedhuis, een kunstencentrum, de gemeente of een grote culturele instelling in je regio benaderen.

Ten slotte: een aanvraag indienen kost tijd, maar naarmate je het vaker doet, word je er ook behendiger in. Bovendien is de beloning groot als het lukt. 'Ik zie het ook als een spel,' zegt Floor Snijders van Museum IJsselstein. 'Het is altijd weer een kick als het lukt.' ◀

Jeroen van Schie

'Als je samen met de bibliotheek of een jongerenorganisatie een subsidieaanvraag doet, heb je meer kans dat die wordt toegekend.'

Idee?!

Baggeren maar!

BaggerPraktijkTuin,
Nationaal Baggermuseum - Sliedrecht

► In de BaggerPraktijkTuin van het Baggermuseum in Sliedrecht kunnen kinderen hands-on aan de slag met baggertechnieken. Zij kunnen zelf een baggerbeugel of een graafmachientje gebruiken en leren op die manier spelenderwijs over de techniek van het baggeren. Ze besteden doorgaans meer tijd in de tuin dan in het museum, maar door wat ze in de tuin hebben geleerd en gezien, kunnen ze informatie uit het museum beter plaatsen.

Voorheen liepen kinderen in de tuin een vaste route, maar dat heeft het museum losgelaten. Ze kunnen zonder plan rondlopen en gaan aan de slag met wat hen aanspreekt. Hoewel het museum lesprogramma's rondom de BaggerPraktijkTuin kan ontwikkelen, wordt daar meestal geen gebruik van gemaakt. Door kinderen zelf te laten ontdekken en vragen te laten stellen vormt de les zichzelf.

In de BaggerPraktijkTuin staan vrijwilligers in voor de begeleiding van de kinderen. Onder hen zijn ook een aantal jongeren die het leuk vinden om met kinderen te werken. Zo biedt de BaggerPraktijkTuin niet alleen een leuke leerplaats voor kinderen in het museum, maar ook een interessante werkplek voor jonge erfgoedvrijwilligers. ◀

<https://www.nationaalbaggermuseum.nl/baggerpraktijktuin/>
(Janneke van Es, junior adviseur bij Erfgoedhuis Zuid-Holland).

Idee?!

Buggytoours

Museum Dr. Guislain - Gent

► Onze eerste ervaring met een museumaanbod voor de allerkleinsten was tijdens Krokusriebels in 2018. De Buggytoours - een concept van de Gezinsbond en FARO om peuters, baby's en hun ouders extra te prikkelen - was een

mooie kans voor een museum dat wil dat iedereen zich welkom voelt. Daar horen gezinnen met jonge kinderen absoluut bij.

We integreerden tien speeleilanden in de presentatie van de kunstcollectie. Zonder een vast parcours, zodat de kinderen alles in hun eigen tempo konden ontdekken. Geen lukrake speelhoekjes, maar plekken waar het spelement, het ontdekken van materialen en de link met kunstwerken even belangrijk zijn. Materiaal is niet leeftijdsgebonden, wat

het makkelijk maakt om er een echte gezinsactiviteit van te maken.

Tijdens schoolvakanties wordt het 'eilandenparcours' integraal opgezet in de kunstcollectie. De rest van het jaar zijn er een drietal speelplekken. Ook kinderopvang en kinderopvang kunnen het parcours reserveren, het wordt dan speciaal voor hen volledig opgezet.

Onze positieve ervaring met de Buggytoours leidde tot enkele activiteiten voor jonge kinderen op grotere schaal. Zo kregen kinderen in de expo *Zomergastjes* een hele tentoonstellingszaal ter beschikking. Nu ontwikkelen we bij elke tentoonstelling een gezinsaanbod en houden we steeds rekening met de ervaring van jonge kinderen. Op het ontdekken van schoonheid staat geen leeftijd. ◀

Saïdya Vanhooren,
Collectie - Publiekswerking

HOE BEREIKT JOUW MUSEUMLES DE SCHOOL?

Het zal je maar gebeuren. Heb je als museumedicator een prachtige museumles ontwikkeld, komt er geen school op af. Deze diepe frustratie overkomt vast elke educator wel eens. Wat is er misgegaan? Kan je dit voorkomen? Is er iets aan te doen? Of komt er toch ook een portie geluk bij kijken? Wat doet Erfgoed Gelderland om dit zoveel mogelijk te voorkomen?

Ben Bregman, Erfgoed Gelderland, Publiek & Onderwijs

► Ik spreek vooral musea die met een kleine betaalde staf of alleen met vrijwilligers werken. Ons gesprek gaat over de inhoud van de collectie en hoe je die in een les zichtbaar maakt, en ook over de randvoorwaarden: de logistieke mogelijkheden van de plek, de didactische en pedagogische capaciteiten van de vrijwilligers, het aantal inzetbare begeleiders van schoolgroepen, hoe de lokale/regionale infrastructuur rond cultuureducatie eruitziet... Kortom, we bekijken eerst een heel rijtje factoren voordat we aan de slag gaan met het ontwikkelen van een museumles.

De Cultuurpunten: cruciaal

Hoe is in Gelderland cultuur- en erfgoededucatie in het basisonderwijs georganiseerd? De provincie telt 26 Cultuurpunten, cruciale schakels in de lokale cultuureducatieketen. Zij leggen lokaal of regionaal de verbinding tussen het basisonderwijs en de cultuur- en erfgoedaanbieders. Sommige Cultuurpunten zijn ontstaan vanuit het Centrum voor de Kunsten, andere vanuit Welzijn of de Sport- en Cultuur-Combinatiefunctionarisregeling. Op een paar plaatsen hebben de schoolbesturen zelf het Cultuurpunt in het leven geroepen. En heel soms organiseert een gemeente zelf het

1 Leerlingen in actie in de Dijkpoort in Hattem; het atelier van Edith de Jong, beeldend kunstenaar en cultuurcoach bij cultuurplein Cultuurplein. Edith laat met name de jongere schoolgroepen actief kennismaken met erfgoed. Foto: Kim Kok

← De les 'Altijd bewaren' in Regionaal Archief Rivierenland in Tiel gaat over het werk van de archivaris. Leerlingen restaureren een scheur in papier, verwijderen nietjes (en leren waarom dat nodig is), archiveren een document en plaatsen dat in het depot. Daar zien ze hoe de oudste stukken bewaard worden. Foto: Maud Heldens

ERFGOED GELDERLAND?

Erfgoed Gelderland helpt met subsidie van Provincie Gelderland de erfgoedsector in de provincie. Om dit doel wat meer handen en voeten te geven startten we zo'n tien jaar terug de coöperatie op. Ruim 240 erfgoedpartijen in Gelderland zijn er inmiddels lid van. Ongeveer de helft daarvan heeft vaste openingstijden, een collectie en een educatieopdracht. In deze groep zitten zo'n 90 musea. Daarnaast gaat het om opengestelde forten, molens, kerken en kastelen. Zo'n 60 musea draaien volledig op vrijwilligers. Ongeveer 15 hebben een kleine betaalde staf van 1,5 fte met een kring van tussen de 50 en 120 vrijwilligers. Een tiental musea werken bijna helemaal met betaalde medewerkers.

Het museumlandschap in Gelderland loopt van het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem, met z'n 500.000 bezoekers het drukst bezochte museum buiten de randstad, tot Geologisch Museum De Oersprong in Waardenburg, waar enthousiaste amateurgeologen de bezoeker laten kennismaken met de vroegste geschiedenis van onze planeet.

Het is echt een slecht plan om als museum zelf de contacten met de scholen te leggen en te onderhouden.

Cultuurplein is een ambtenaar het aanspreekpunt. Kortom, er is een rijke diversiteit en ook een gevarieerde financiering van het Cultuurplein.

De eerste vraag die ik met het museum bespreek is: hoe is in jouw gemeente het Cultuurplein georganiseerd? Het is belangrijk dat je dat als lokale cultuuraanbieder voor het basisonderwijs weet. Het Cultuurplein moet aan boord zijn omdat zij de verbinding met de basisscholen leggen en onderhouden. Zonder Cultuurplein krijgt een museum niet of nauwelijks vaste voet aan de grond bij de basisscholen. Dan vinden er alleen incidentele, door de leerkracht zelf georganiseerde excursies plaats. Het is echt een slecht plan om als museum zelf de contacten met de scholen te leggen en te onderhouden. Zonder Cultuurplein gaan wij, Erfgoed Gelderland en het museum, niet aan de slag met het ontwikkelen van een museumles.

Hoe gaat het in zijn werk?

Als het Cultuurplein aan boord is en na het eerste verkennende gesprek met het museum kijken we of er in zijn werkgebied nog meer musea zijn met een educatievraag. Als het kan bundelen we de vragen en doet het Cultuurplein als hoofdaanvrager samen met de musea, basisscholen in het werkgebied en Erfgoed Gelderland als partner een aanvraag bij het landelijke Fonds voor Cultuurparticipatie. Tot eind 2021 was dit bij de Media- en Erfgoededucatieregeling van het Fonds. Vanaf maart 2022 zijn dit aanvragen bij de regeling 'Erfgoed maken'. In de aanvraag zijn de knelpunten bij de musea en basisscholen in kaart gebracht en vragen we financiering om lesontwikkeling bij de musea, scholing van de museumeducatievrijwilligers en leerkrachten in erfgoededucatie mogelijk te maken. De uitvoer van de museumles wordt betaald vanuit het budget voor cultuureducatie van

Een les over het werk van de archeoloog, met twaalf opdrachtstukken in een toerbeurt. De les kan zowel op school als bij een archeologische opgraving worden gegeven. Mobiele Archeohotspot. - Foto: Julie Winkelman

de basisschool, die zij binnen de *lump sum* ontvangen. In de praktijk betekent dit dat een museumles niet meer dan 150 euro mag kosten. Als dit allemaal lukt zijn de randvoorwaarden om tot een succesvolle museumles te komen ingevuld en kan de lesontwikkeling beginnen. We stellen een projectteam samen waarin educatievrijwilligers van het museum, een freelance lesontwikkelaar, het Cultuurpunt en Erfgoed Gelderland samenwerken.

Een goede museumles: balans

Wat is een goede museumles? Het draait allereerst om balans: tussen het eigen collectieverhaal en wat past voor de school, maar ook balans tussen wat leerlingen zelf kunnen ontdekken en wat je vertelt. Tussen het aantal begeleiders en wat de les voor de school mag kosten. En tot slot de balans van wat er mag in het museum: vrij rondlopen, collectiestukken voelen, zo dicht mogelijk bij het origineel kunnen komen en het heel houden van de collectie. Met andere woorden: wat is er mogelijk? Deze balans ligt voor ieder museum anders. Vooral voor streekmusea met veel gebruiksvoorwerpen uit de periode 1880-1950 is het vaak mogelijk om een klein deel van de

Als zo'n museumles zich zet, ontstaat er een duurzame relatie tussen het museum en de school, en wordt het museum als 'verlengde leeromgeving' van de school een vanzelfsprekendheid.

collectie te gebruiken voor educatie. Het biedt leerlingen een authentieke ervaring om gebruiksvoorwerpen en gereedschap te kunnen voelen en wellicht zelfs te gebruiken waarvoor ze oorspronkelijk bedoeld waren.

Een goede museumles kan je in mijn ogen duurzaam en structureel meerdere jaren voor dezelfde jaargroep leerlingen uitvoeren. Een school heeft elk jaar een nieuwe groep 6. Bij combinatieklassen sla je een jaar over of bied je twee programma's aan, voor elk schooljaar één. Dit betekent ook dat je alleen museumlessen ontwikkelt bij de vaste presentatie, niet bij een wisseltentoonstelling. Als zo'n museumles zich zet, ontstaat er een duurzame relatie tussen het museum en de school, en wordt het museum als 'verlengde leeromgeving' van de school een vanzelfsprekendheid. Dit maakt ook dat een museumles geen losstaand uitje meer is, maar echt past in het curriculum.

Streekmuseum Smedekinck in Zelhem (Achterhoek) heeft recent een les ontwikkeld rond het thema 'Eten' voor groep 5 en 6. Het streekmuseum is een boerderij uit 1880-1930 met een collectie over het leven in die tijd. Ze hebben een ingerichte keuken, een voorraadkamer met weckpotten, keukenvoorwerpen en een moestuin. Het museum kan daardoor prima met dit thema uit de voeten. Voor de school sluit het goed aan op thema's bij de zaakvakken rond voedsel (Domein 'Oriëntatie op jezelf en de wereld', biologie, aardrijkskunde en geschiedenis), de vraag waar het eten vandaan kwam en komt vroeger en nu, en de actualiteit rond duurzaamheid. De leerlingen draaien in groepjes een carrousel langs zes onderwerpen. Bij ieder onderwerp ligt een opdracht die zo'n tien minuten duurt en staat een van de vele museumvrijwilligers, die het groepje begeleidt. Bij veel andere musea wordt de les zo ingericht dat die door twee begeleiders is uit te voeren.

↑ Opdracht: een scherp aftekenen. Mobiele Archeohotspot. Foto: Julie Winkelman

→ Opdracht: harnas passen in de Dijkpoort in Hattem. Foto: Wim Kok

Reizen in de Tijd

Om erfgoedinstellingen te helpen met de aansluiting bij het curriculum van de basisscholen hebben wij het onlineplatform Reizen in de Tijd opgericht. Flipje en Streekmuseum Tiel, het Cultuurpunt in Tiel, een paar basisscholen en schoolbesturen, Cultuureducatie met Kwaliteit Gelderland en Erfgoed Gelderland zijn de initiatiefnemers. De website Reizen in de Tijd helpt musea en scholen om met twee rode draden – *Wie ben ik?* en *Wie wat bewaart* met daarin elf thema's voor groep 1 t/m 8 – te kiezen tussen excursies op locatie, gastlessen van aanbieders in de school en onlinelessen die de leerkracht zelf kan geven. De thema's gaan onder andere

Tijdens de lockdowns lag veel museumeducatie bijna twee jaar stil en daarna moesten de musea de educatiewerk-groepen opnieuw in gang zetten.

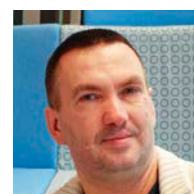
over verzamelen, familie en feest, wonen, eten en mijn omgeving. Voor groep 8 is er het thema 'Om niet te vergeten', over historische gebeurtenissen waarvan wij ons nu afvragen hoe het heeft kunnen gebeuren. We richten ons op het slavernijverleden en de Tweede Wereldoorlog.

We hebben er na een testperiode voor gekozen om het platform voor de scholen zonder account en inlog aan te bieden om het zo toegankelijk mogelijk te maken. Ook is de keuze gemaakt om niet één op één op de thema's van lesmethodes binnen 'Oriëntatie op jezelf en de wereld' aan te sluiten, omdat scholen zo'n breed scala aan methodes en thema's gebruiken dat maatwerk geen haalbare kaart bleek. Door elf brede thema's te kiezen binnen de twee rode draden is onze aanname dat elke school, wat ook de denominatie of het onderwijstype is, binnen Reizen in de Tijd iets van haar gading vindt, dat aansluit op haar curriculum. Vrijheid van onderwijs zoals we in Nederland kennen is een groot goed, maar leverde wel een versnipperd landschap op waarin duizend bloemen bloeien.

Het platform Reizen in de Tijd breidt zich gestaag uit, binnen Gelderland en ook naar de provincies Limburg en Zeeland. Het telt inmiddels 387 museumlessen van 174 aanbieders. We werken nauw samen met de Cultuurpunten, die de lessen onder de aandacht brengen van de scholen. Technisch is er een verbinding mogelijk tussen de database met lessen van Reizen in de Tijd en websites van de Cultuurpunten die hun aanbod presenteren. Een update van een les bij ons maakt de aanpassing ook zichtbaar bij het Cultuurpunt. Naast het platform biedt Erfgoed Gelderland samen met Cultuur Oost, onze zusterorganisatie voor cultuurparticipatie en -educatie in Gelderland, scholing aan voor erfgoededucatievrijwilligers en leerkrachten.

Na de pandemie

De coronapandemie heeft ook de cultuur- en erfgoededucatie hard geraakt. Ondanks online-initiatieven van musea om scholen te bereiken tijdens de lockdowns lag veel museumeducatie bijna twee jaar stil en daarna moesten de musea de educatiewerkgroepen opnieuw in gang zetten. Soms gaat dit makkelijk en wordt de draad weer opgepakt waar die twee jaar terug is neergelegd. Vaker is het opnieuw beginnen met het werven van nieuwe vrijwilligers. De voorzichtigheid bij met name oudere vrijwilligers om zich in schoolgroepen te mengen is begrijpelijk. Voorjaar 2022 nam het aantal excursies van scholen aan musea een enorme vlucht en hebben veel musea met kunst en vliegwerk de roosters gevuld. De Provinciale Erfgoedhuizen, waarvan Erfgoed Gelderland er één is, hebben gezamenlijk de website Erfgoedvrijwilliger opgericht, een vacaturebank voor de erfgoedsector. Musea kunnen hier hun educatievacatures plaatsen. ◀

Ben Bregman

FOTOGENIEK VERJONGINGSEXPERIMENT

Roos Geraets

Het Van 't Lindenhoutmuseum in Nijmegen ontving in 2021 - samen met vier andere musea - subsidie van de provinciale organisatie Erfgoed Gelderland voor een nauwe samenwerking met jongeren: Het Verjongingsexperiment. De jongeren kregen de opdracht om een concept te bedenken voor een foto-expositie én de expo zelf in te richten. Vijf jongeren gingen aan de slag, onder leiding van een projectleider.

Roos Geraets, hoofd Educatie en Presentatie

► Herkenning

Het idee voor de expositie ontstond in 2020. Op 2 januari stond er in het Nederlandse dagblad *Trouw* een artikel met als kop 'Welke jonge kunstenaars bepalen het beeld de komende 10 jaar?'. De fotografe Marijn Fidder werd hierin genoemd met twee projecten: *Naughty Cells*, over kinderen met kanker, en *Left Behind*. Dit tweede project trok de aandacht. Het bestond uit foto's van kinderen uit Oost-Europa die achtergelaten worden wanneer de ouders naar het Westen verhuizen om er te werken.

Dat jaar zocht Erfgoed Gelderland musea die wilden deelnemen aan Het Verjongingsexperiment. Het Van 't Lindenhoutmuseum werd geselecteerd als een van de vijf deelnemende musea. Toen moest het werven van jongeren nog beginnen, en dat kostte veel tijd. Het project startte met vier jongeren, waarna er twee weer afhaakten. Een van de subsidie-eisen was dat er minimaal vier jongeren meewerkten. Na lang zoeken werden door te netwerken twee andere jongeren gevonden die de opdracht wilden uitvoeren: het realiseren van een expositie met werk van Marijn Fidder. Het project begon in 2021 en de resulterende tentoonstelling *By Oneself* is nog te zien tot eind 2022.

De basis voor het project waren twee series van Fidder: het al genoemde *Left Behind* en *No More Moria*. De jongeren hebben voor de serie *No More Moria* de scenografie bepaald. De volgorde van de serie *Left Behind* lag al vast, maar de jongeren hebben wel bekeken in welke grootte ze de foto's wilden afdrukken. Ook hebben ze zelf het inrichtingswerk gedaan onder leiding van de museumconciërge. Ze bedachten dat het goed is de foto's (gedrukt op dibond-materiaal) met sterk dubbelzijdig tape (voor spiegels) en schroeven aan metalen palen

↑ Twee jongeren ontmantelen de expositie *Hij/Zij in Gelderland*.

↑ De serie *Left Behind* met Denisa (10 jaar oud) uit Roemenië in de hoofdrol.

'Aan het begin waren er alleen digitaal de foto's van Marijn Fidder en was er nog geen concept. Nu hangen er joekels van foto's.'

te bevestigen. Ze besloten ook dat er veel ruimte nodig is tussen twee foto's onder elkaar, zodat de bezoeker meer rust heeft tijdens het bekijken van de individuele foto's. Daarnaast hebben ze de teksten van Marijn Fidder iets herschreven en vertaald in het Engels. Ook zorgden ze voor de tekstbordjes, een algemene introductietekst en een stukje voor kinderen in

de expositie waarin zij een wens voor een van de Roemeense kinderen op de foto's kunnen achterlaten.

Marijn Fidder is zelf 25 jaar en dus ook een jongere. Dit experiment werkte goed omdat de deelnemende jonge vrijwilligers zich in haar konden herkennen. Dit zeggen de jongeren zelf bij de evaluatie: 'Aan het begin waren er alleen digitaal de foto's van Marijn Fidder en was er nog geen concept. Nu hangen er joekels van foto's. Ook hebben we de twee series goed samengebracht onder een overkoepelende titel: *By Oneself*. Met zo'n titel voelt het ineens als een geheel.' ◀

Jongeren betrekken bij je museum? Enkele do's en don'ts

Do's:

- Zoek jongeren 'via via': in je eigen netwerk of bijvoorbeeld via familie of vrienden.
- Bind jongeren aan je organisatie door ze verantwoordelijkheid te geven en ze een vrijwilligersvergoeding te bieden.
- Betrek jongeren die wonen in de plaats waar het museum is gevestigd.
- Organiseer als museum informatieve bijeenkomsten met een officieel karakter.
- Koppel 'jongere' jongeren aan 'oudere' jongeren. In dit geval waren twee jongeren 17 en drie ouder dan 20. De koppeling werkte goed.

Don'ts:

- Betrek geen jongeren bij het project die in hun eindexamenjaar zitten.

Idee?!

Brede School voor buurtkinderen

Industriemuseum - Gent

► Het Industriemuseum in Gent biedt al vier jaar een naschoolse workshopreeks aan voor kinderen uit de buurt. Dit gebeurt in het kader van Brede School, een samenwerkingsverband tussen scholen en partners, met het oog op een maximale leer- en leefomgeving voor kinderen. Het museum ligt namelijk vlak bij een wijk met veel anderstalige en kwetsbare gezinnen.

Hoe? Wat werkt goed?

- De reeksen starten na schooltijd. We halen de kinderen op aan school voor een wandeling richting Industriemuseum. De 'voetbus' is intussen een vaste waarde en belangrijke voorwaarde.
- Om het aanbod te communiceren gaan we naar alle klassen en nemen we resultaten van de workshops mee. De brugfiguren in de scholen spelen een belangrijke rol: zij kennen de kinderen en ouders het best en zorgen voor extra toeleiding.

- De workshops zijn laagdrempelig en gevarieerd. Via tinker-, druk- en textieltechnieken leren kinderen meer over het museum.
- Dezelfde begeleiders staan in voor het ophalen aan de school en de workshops. Zo ontstaat een persoonlijke band.
- Op het einde van de reeks is er een toonmoment voor de kinderen, ouders en leerkrachten. We zorgen voor hapjes en drankjes, kinderen stellen hun creaties tentoon. Een fijne afsluiter!

Wat kan beter? Toekomstplannen?

- De reekses duren enkele weken. We dromen van een permanente werking, met elke week een workshop na schooltijd.
- In de toekomst willen we het concept verbreden naar jongeren, maar de Brede Schoolwerking in Gent is er voorlopig niet voor middelbare scholen. Zonder zo'n samenwerkingsverband is het niet evident om dit vanuit het museum op te starten.

- De ouders worden uitgenodigd voor het toonmoment. Het zou fijn zijn hen ook bij de workshops te betrekken. ◀

(Lize De Doncker, Educatief medewerker)

Idee?!

De combi van kunst en theater wérkt!

Museum Gouda

► Bij de tentoonstelling *Beleef het Wonder van Gouda*, die in september sloot, ontwikkelde Museum Gouda samen met Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland en de Sint-Jan een lesprogramma voor de onderbouw VO rondom het thema tole-

rantie: *Kunststorm*, heet het. De mix van kunst, theater, *spoken word* én zelf mogen bijdragen aan de tentoonstelling sloeg aan bij de deelnemers.

Tijdens een *Kunststorm*-programma liepen leerlingen onder begeleiding van een theaterdocent door (een deel van) de tentoonstelling, waar ze kennismakten met de kunstwerken. Hier werd de onmisbare link tussen tolerantie en heden en verleden gelegd: doordat er in Gouda zo'n tolerant klimaat heerste, zijn tijdens de Beeldenstorm geen kunstschaten vernield of

gestolen. Daar kunnen we nu dus nog van genieten. Daarna gingen leerlingen in een workshop teksttheater of *spoken word* aan de slag met wat die tolerantie voor hen zelf betekent: hoe zorg jij ervoor dat een ander zich vrij voelt om zichzelf te kunnen zijn? Waar ligt voor jou de grens?

Tijdens de workshop werden korte geluidsfragmenten opgenomen, bijvoorbeeld een *spoken word* over persoonlijke vrijheid. Bezoekers konden die geluidsfragmenten in de tentoonstelling zelf beluisteren. Zo wordt door de combi van kunst, theater, geschiedenis en performance een - voor veel jongeren - vaag begrip tastbaar. Het raakt ze in hun eigen beleevingswereld. ◀

(Francis Boer, educator bij Museum Gouda)

Naam: Museum Arnhem

Opening: 13 mei 2022, na een verbouwing van vier jaar

Collectie: ca. 25.000 kunstobjecten, met kern afkomstig uit collectie Alexander Ver Huell (1822-1897)

Bezoekersaantal: voor de sluiting min. 60.000.

Na de heropening tot 100.000 verwacht.

Expositieruimte: 1935 m²

Opdrachtgever: gemeente Arnhem

Kostprijs verbouwing: ca. 23 miljoen euro.

De gemeente betaalde hiervan 22,5 miljoen.

Architecten: Benthem Crouwel Architects, Amsterdam -

Saartje van der Made en Joost Vos

Aannemers ver- en nieuwbouw: Rots Bouw, Aalten -

Alferink Installatietechniek, Groenlo - Vibes Building Engineers,

Deventer - Rouwmaat Groep, Groenlo - Rijnstaal, Nieuwegein -

deBoer Civiele technieken, Nieuwegein

Ontwerp tuin: Karres en Brands, Hilversum

Interieur Café Pierre, winkel en studio Museum Arnhem:

Studio Modijefsky, Amsterdam

Fotografie

- interieur: Maarten Willemstein

- tuin: Marc Pluim Fotografie

- architectuur: Jannes Linders

KIJKEN EN DOEN IN FORT LIEFKENSHOEK

Kindvriendelijke musea, je kent ze uit eigen ervaring, van horen zeggen of door erover te lezen. In familieblogs bijvoorbeeld. Daar las ik steeds weer over Fort Liefkenshoek in Kallo (Beveren). Dat zou een erg leuke plek zijn voor een daguitstap met kinderen. Je leert er op een speelse en actieve manier het verhaal van het fort en de omgeving kennen. En ook de ouders genieten er met volle teugen. Het maakte me nieuwsgierig.

Tonia Dhaese, redacteur

FORT MET VEEL FUNCTIES

Prins Willem van Oranje liet in 1579 Fort Liefkenshoek bouwen, samen met Fort Lillo aan de andere kant van de Schelde, om Antwerpen te beschermen tegen de Spaanse legers. De twee konden ook samen de Schelde afsluiten. Rond 1810 sloopten de Fransen alles en trokken er een kruitmagazijn en een sikkelvormige kazerne op met twaalf lokalen, de kat. Na Napoleon was het fort opnieuw Nederlands bezit, tot 1839. Het was 200 jaar lang een Noord-Nederlandse enclave in de Zuidelijke Nederlanden, en dus ook negen jaar een stukje

Nederland in België. Na 1839 werd het een kazerne en daarna een hospitaal en quarantaineplaats voor zieke bemanningsleden en passagiers, zoals emigranten die via Antwerpen naar Amerika reisden. Tijdens de wereldoorlogen bezette het Duitse leger het fort en na WO II was het een marinebasis en later een vakantieoord voor Belgische militairen en hun gezin. In 1980 kocht Beveren de site van de Belgische Staat en sinds 1985 is het een beschermd monument. Naast de ingangspoort vertelt een bord de rijke geschiedenis.

De sikkelvormige kazerne of de kat.
© Dienst Toerisme Beveren

Zweer ik trouw aan de koning van Spanje of vertrek ik naar het protestantse Noorden? In het labrynt word je voor moeilijke keuzes gesteld. Foto: Dienst Toerisme Beveren

► De rit naar Fort Liefkenshoek is op zich een bijzondere - en wat bevreemdende - ervaring. Het fort ligt midden in het Antwerpse havengebied, tussen gigantische containeropslagplaatsen en met de dampende koeltorens van Doel op de achtergrond, in een oase van water en groen. Het fort is een bezoekers- en beleavingscentrum. Het kreeg zijn huidige functie dankzij middelen van de Europese Unie voor twee Interregprojecten. Ik sprak met Carine Goossens, diensthoofd van het archief van Beveren en een van de bezielers.

Fort Liefkenshoek is een bezoekers- en beleavingscentrum. Waarom die dubbele benaming?

‘Het fort is inderdaad geen museum: we verzamelen geen objecten. Ook na de restauratie bleek het geen geschikte plek om erfgoedcollecties te tonen. Het binnenklimaat is te vochtig en we hebben ook niet de middelen om in alle zalen een toezichter te plaatsen. Een uitzondering is het restant van een ophaalbrug die op de site werd blootgelegd. We brengen wel veel verhalen. Het bezoekerscentrum - vier ruimtes van de kat - opende in 2007, het beleavingscentrum, dat acht zalen telt, vijf jaar later. Het zijn twee circuits, maar over dezelfde thema's. De doelgroep van het bezoekerscentrum zijn volwassenen en jongeren vanaf 14 jaar. Het beleavingscentrum is ontworpen voor kinderen tot 14 jaar en - zoals

het in onze beleidstekst staat - ‘voor alle volwassenen jong van geest.’

Leuk en historisch correct

Hoe ben je betrokken bij Fort Liefkenshoek? En hoe is de inhoudelijke visie ontwikkeld?

‘Ik was erfgoedmedewerker in Beveren toen er een Interreg III-project kwam in een ruimer grensoverschrijdend project: “Staats-Spaanse Linies: van Maurits tot Napoleon”. De gemeente Sluis was trekker en zij richtten in IJzendijke Museum Het Bolwerk in, over de Staats-Spaanse Linies. (Nvdr: de 16de- en 17de-eeuwse verdedigingslinies tussen het huidige Zeeuws-Vlaanderen [Staats-Vlaanderen] en het Spaanse gebied daarbuiten: de stad Antwerpen en het noorden van de provincies Oost- en West-Vlaanderen.) In Liefkenshoek focussen we minder op de militaire geschiedenis, maar op de thema's water, land, en grens.’

‘Dankzij een Interreg IV-project, een onderdeel van “Forten en Linies in grensbreed perspectief”, dat veel nadruk legde op het educatieve aspect, slaagden we erin om dezelfde thema's interactief aan te bieden in spelapplicaties die worden ondersteund door audio en video. Ze sluiten ook aan op de eindtermen van het basisonderwijs en de leerdoelen van de eerste graad van het middelbaar.’

‘Voor beide Interregprojecten werden de visie en inhoudelijke uitwerking ontwikkeld

door een werkgroep met medewerkers van de gemeentelijke diensten Cultuur, Toerisme, Archief en Onderwijs, de projectleider van de provincie Oost-Vlaanderen en de scenografen. Die stond onder leiding van de toenmalige schepen van cultuur van Beveren en werd ook aangevuld met externe experts.’

‘Het beleavingscentrum is ontworpen voor kinderen tot 14 jaar en - zoals het in onze beleidstekst staat - “voor alle volwassenen jong van geest”.’

‘Voor het tweede project beslisten we de vertaalslag te maken naar een jonger publiek en wilden we de thema's veel speelser brengen. We hebben de chronologische lijn verlaten omdat het gebouw op zich ook een verhaal vertelt: de site is de rode draad. Dat werd het beleavingscentrum - zalen 1 tot 8 - dat in 2012 opende. Ik was ondertussen archivaris van de gemeente. Ook vanuit die positie vond en vind ik dat, hoe leuk en aantrekkelijk je iets ook brengt, de grond van de zaak historisch moet kloppen en de meest actuele stand van het onderzoek moet vertellen. Er ging dan ook veel archiefonderzoek aan vooraf. Vandaar dat je nu die twee lagen hebt en je het fort ook kan bezoeken zonder een vaste chronologie te volgen.’

Een cadeau

Waarom hebben jullie later ook de keuze gemaakt voor kinderen?

‘We merkten dat deze site heel geschikt was voor kinderen en een ideale plek om intergenerationeel te werken. Het was onze bedoeling dat gezinnen en families er een daguitstap van konden maken. Toen we de visie voor het beleavingscentrum ontwikkelden waren mijn kinderen tieners: zij waren mijn inspiratiebronnen. Telkens als ze met de school een culturele uitstap deden en ik vroeg hoe het was, zuchtten ze: “Saai...” Ik vond dat zó jammer, hoe kan zoiets nu saai zijn? Mijn kinderen waren (en zijn) kritisch, maar ook heel erg nieuwsgierig. Dát werd mijn uitgangspunt: kinderen die hier komen, mogen ’s avonds niet aan hun ouders zeggen dat het saai was! (lacht). We hebben in de werkgroep leuke en interessante opdrachten bedacht. De input van de scenografen was heel waardevol. Die doe-opdrachten mochten natuurlijk ook “grote kinderen” aanspreken. Het weerstation en het spel met de containers zijn goede voorbeelden.’

Dat is goed gelukt! Ik zag kinderen én volwassenen enthousiast op de stoel gaan zitten om de knoppen van de kraan te bedienen. Om dan in opperste concentratie de containers op de juiste plek op het dek neer te laten. Ook het doktersbezoek waarbij de arts vraagt naar symptomen van een besmettelijke ziekte en beslist of je in quarantaine moet, is heel leuk. Op het kerkhof vertellen de vroegere bewoners hun verhaal, je kan een waterkast bedienen, een sluis openen, een dijk bouwen, geologische grondlagen scannen... Je kan een kijkje nemen in de twee bunkers. Enzovoort. Er is echt voor elk wat wils.

Carine: ‘Ja, de thematiek is heel divers en we hechtten veel belang aan sfeerschepping. Via een sfeer sla je ook informatie op. Over de quarantaine: we hebben goed nagedacht hoe

‘Hoe leuk en aantrekkelijk je iets ook brengt, de grond van de zaak moet historisch kloppen en de meest actuele stand van het onderzoek vertellen.’

Memoryspel: een handelsschip moet even halt houden in Liefkenshoek om tol te betalen. Je moet achterhalen wat het vervoert, terwijl er een piratenschip op de loer ligt. © Dienst Toerisme Beveren

we kinderen het concept quarantaine zo klaar en helder konden uitleggen. We waren toen, in 2010, nog helemaal niet vertrouwd met dat woord. De bunkers, dat is ook het verhaal van de plek zelf. Het is echt een cadeau om hier te mogen werken, een plek met zoveel geschiedenis en die in alle belangrijke periodes een grote rol heeft gespeeld.’

Afgewerkte pakketten?

Werken jullie samen met andere organisaties, scholen, andere musea?

‘We hebben partners in heel diverse sectoren. We werkten en werken nog steeds heel interdisciplinair, ook met academici. Die kruisbestuivingen geven zoveel energie en zijn zo belangrijk! Bij het deel over emigratie werkten we bijvoorbeeld samen met het Red Star Line Museum, voor de havengeschiedenis met het Stadsarchief Antwerpen, voor de actuele migratie met UNHCR, voor de ontwikkeling van het containerspel met het havenopleidingscentrum, voor de fortbewoners onder de Nederlandse periode met de faculteit Sociologie onder leiding van professor Leune van de Erasmusuniversiteit Rotterdam enzovoort.’

‘We werkten ook samen met leerkrachten uit Beverse scholen, basisonderwijs én secundair. Zij ontwikkelden de educatieve pakketten.

De scholen komen na corona gelukkig terug, maar nog niet zo vaak als voorheen. Opvallend: vooral niet-Beverse scholen over heel Vlaanderen boeken nu een bezoek. Het educatief pakket wordt helaas niet zo vaak gebruikt. Ik kan er niet goed de vinger op leggen. Het is wat ambigu: leerkrachten willen graag afgewerkte lessen, maar als je die aanbiedt, is het toch niet precies wat ze willen. Ik heb al gehoord dat het te moeilijk is.’

Doen jullie soms een publieksonderzoek?

‘We hebben dat nog niet georganiseerd, maar de onthaalmedewerkers vragen wel feedback aan de bezoekers wanneer ze de site verlaten. De reacties zijn, voor zover ik weet, bijna altijd positief. Ik krijg nu, 10-15 jaar later, wel steeds meer de vraag waarom we de keuze hebben gemaakt om een onderscheid te maken tussen een bezoekers- en een beleavingscentrum.’

Frisse kijk

Hoe reageer je daarop?

‘Ze hebben een punt. Bij het actualiseren van bepaalde onderdelen kunnen we nu wel zoeken naar een evenwichtige mix tussen de klassieke duiding en de speelse, interactieve uitvoering. Zeker in het bezoekerscentrum is er ruimte voor meer interactiviteit en spelapplicaties. Digitale tools zijn wel heel gevoelig voor technische mankementen. De werkgroep

- ↑ Bezoekerscentrum.
© Dienst Toerisme
Beveren
- Wie heeft het
meest onthouden?
In een quiz kan je
dat testen.

‘We werkten en werken nog steeds heel interdisciplinair, ook met academici. Die kruisbestuivingen geven zoveel energie en zijn zo belangrijk!’

was zich daar van bij de start van bewust. We hebben er rekening mee gehouden en een goed onderhoudscontract afgesloten, maar toch kunnen technische problemen soms niet onmiddellijk opgelost worden. Dat is ook een opdracht van de huidige werkgroep: nagaan wat we gaan vervangen, op welke termijn en

waardoor. We moeten ervoor zorgen dat we actueel, aantrekkelijk en boeiend blijven, zowel inhoudelijk - het onderzoek evolueert en de wereld verandert - als technisch. De tweede opdracht is nadenken over de nieuwe oriëntatie van de bezoekersstroom. Er komt een tweede ingang en bijgevolg ook een nieuwe

looplijn, die logisch moet worden uitgezet.’

‘In de werkgroep zitten dezelfde partners als vroeger, de leden zijn hoofdzakelijk nieuwe jonge mensen met een frisse kijk op de zaken. Zij kennen de voorgeschiedenis niet, en dat is goed. Zo komt er veel dynamiek, met nieuwe ideeën. Dat kan alleen maar goed zijn voor de verdere ontwikkeling van de site.’ ◀

KINDVRIENDELIJK

Maarten is onthaalmedewerker in Fort Liefkenshoek. Hij werkt voor de toeristische dienst van Beveren. Om mijn bezoek af te ronden ga ik nog even bij hem en collega Stef langs.

Wie zijn jullie bezoekers, behalve gezinnen?
Maarten: ‘Grootouders met kleinkinderen, veel Nederlanders ook en mensen die uit Antwerpen komen met de waterbus. Ook mensen uit Beveren zelf uiteraard en veel fietsers. Ook zij komen vaak met de waterbus, een geschenk uit de hemel! Hij vaart sinds 2019 tussen Hemiksem en Lillo en veel bezoekers stappen op in Antwerpen, op de halte aan het Steenplein. Wie met de boot komt, is al in vakantiestemming.’

‘De mensen bezoeken het fort en maken er een echte uitstap van. De site leent zich daar ook heel goed toe. Je kan hier je fietstocht

onderbreken, over de dijk wandelen, de bunkers bezoeken en de uitkijktoren beklimmen, iets eten en drinken in de brasserie of picknicken... Dit is een kindvriendelijke omgeving. We zien de kinderen rennen op het centrale grasveld, het vroegere oefenterrein achter de kat. Ze springen binnen in een van de ruimtes in de kat en hop, naar de volgende voor een nieuwe leuke opdracht!’

Bieden jullie naast de leuke doe-opdrachten in het beleevingscentrum nog andere dingen aan voor kinderen?

Maarten: ‘We hebben een tour in de Erfgoed-app: ‘Ontdek het fort van Liefkenshoek met Achilles!’ Dat is een zoektocht rond het fort. Die wordt wel niet zoveel gebruikt. De tour moet hier gedownload worden en de meeste bezoekers doen die moeite niet. Je kan aan het

onthaal ook een rapportje printen met de resultaten van de doe-opdrachten. Dat is vooral bedoeld voor leerkrachten en ze maken daar wel gebruik van.’

‘Toerisme Beveren werkt regelmatig nieuwe activiteiten uit voor kinderen. Drie keer per jaar is dat een zoektocht, in de zomer de bekende ‘Schatten van Vlieg’. In de zomervakantie organiseren we twee keer een leuke activiteit op het grasveld. Deze zomer was dat ‘Tattoo on wheels’ en ‘Kermis op rolletjes’. Dezelfde dag kunnen de bezoekers een gratis gegidste tour op kindermaat volgen. Die activiteiten zijn altijd toppers. Kinderen kunnen hier aan het onthaal ook een kubbspel lenen om op het gras te spelen.’

En Maarten geeft me prompt enkele foldertjes...

SCHATERLACHENDE MENSEN EN NATUURRAMPEN: UNIEKE VERZAMELING KINDERTEKENINGEN

De ene na de andere kleurrijke tekening komt op tafel. Lachende gezichten, zonnige landschappen, grote en kleine huisdieren. En ook corona, voelbare angst en de dood. De tekeningen zijn gemaakt door kinderen en tonen de wereld door hun ogen. De verzameling kwam onlangs door schenking in het bezit van de Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en is beschikbaar voor bruikleen.

Mirjam Verloop, redacteur

► Tekenspullen mee op reis

Op 1 juni van dit jaar nam de RCE de schenking van kunstenaar en kunstpedagoog Annet van Itterzon en haar dochter Rosanne Hilverda in ontvangst. Van Itterzon verzamelt sinds de jaren 1980 kindertekeningen. In Italië zag ze eens een schilderij met daarop een kind met een tekening in de hand. Het inspireerde haar. Ze realiseerde zich dat kindertekeningen nauwelijks bewaard werden. Terwijl bijna iedereen als kind tekent. Ze bedacht een uitwisselingsproject en gaf bevriende kunstenaars tekenspullen mee wanneer ze op reis gingen. Kinderen uit tientallen landen zetten hun gedachten op papier. De ene keer aan de hand van een opdracht, andere keren zonder. In een interview met de *Volkscrant* in 2012 legt Van Itterzon uit dat ze de tekeningen niet enkel spaart omdat ze een inkijk geven in de beleavingswereld van kinderen, maar ook omdat de afbeeldingen 'bijzonder mooi en expressief zijn'.

De oudste tekening in de collectie is van Jetje Modderman en komt uit 1913. Het is eerder een klein schetsboek vol tekeningen van alledaagse situaties. Een verjaardag of een rij jassen aan de kapstok. Die alledaagse situaties en sommige symbolen lijken universeel. Zoals een vogel getekend in de vorm van een V, of een gezin afgebeeld van groot naar klein. In de meeste tekeningen zie je ook duidelijk kenmerken van een cultuur, bijvoorbeeld in het materiaalgebruik, de kleding van de afgebeelde personen of landschappen. Zoals in de tekening van Katerine uit Peru. Zij tekende in 1994 haar omgeving, een *Paisaje*, een Peruaans landschap. Op de tekening zie je een persoon in kenmerkende kleding, de zon achter de bergen en grazende dieren. Het oogt als een kalm en tevreden tafereel.

De kindertekeningen ondersteunen onze gemeenschappelijke verhalen en geven een beeld van de tijd.

Corona wereldwijd, tekening gemaakt door Eren in 2021

Een bijzonder tijdsbeeld

De RCE valt onder het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en richt zich op het brede terrein van cultureel erfgoed: van monumenten en roerend erfgoed tot archeologie en landschap. Van Itterzon bracht in de afgelopen jaren zeker 3000 kindertekeningen bijeen. Samen met de RCE maakte ze een selectie van ruim 700 tekeningen die nu zijn toegevoegd aan de Rijkscollectie RCE: een verrijking van de diverse collectie.

De kindertekeningen ondersteunen onze gemeenschappelijke verhalen en geven een beeld van de tijd. Zo laten de tekeningen gemaakt tijdens de coronacrisis zien hoe kinderen de periode beleefd hebben. Er zijn ook de meer recente tekeningen door nieuwkomers, kinderen die nog niet zo lang in Nederland zijn. Naast een zelfportret prijkt op hun tekeningen opvallend vaak de Nederlandse vlag naast de vlag van het land van herkomst.

Verwerken van gebeurtenissen

‘Af en toe raakt een tekening me echt,’ vertelt Gabriëlle Negrón. Tijdens de registratie bekijkt ze elke afbeelding nauwkeurig. Op sommige tekenvellen staan ook woorden. Een korte tekst van de maker zelf, of misschien wel van een van

de ouders of een leerkracht. Zo ontdekt Negrón steeds meer over de situatie waarin het kind de tekening heeft gemaakt. Yasoda van negen uit Sri Lanka bijvoorbeeld heeft de tsunami meegemaakt en daarover getekend. Je ziet iemand hangend aan de tak van een boom en iemand anders die zichzelf in veiligheid heeft gebracht op het dak van een huis. Op de tekening is ook een kind in modderig water te zien. Met de armen wijd en zonder schoen. Dood? ‘Tekenen kan voor kinderen een manier zijn om gevoelens te uiten of vervelende gebeurtenissen te verwerken,’ duidt Fransje Kuyvenhoven.

Het maakt beide RCE-collega's ook nieuwsgierig naar hoe het de kinderen van toen vandaag de dag vergaat. Naar wat de - nu soms al volwassen - makers op dit moment doen. Of wat de tekenaars nog meer hebben meegemaakt in de jaren na de tekening.

Op dit moment werkt Gabriëlle Negrón aan de registratie van alle tekeningen. De RCE geeft ze een inventarisnummer en fotografeert de voor- en achterkanten. Dat maakt het zoeken in de ruime collectie straks gemakkelijk voor musea en andere geïnteresseerde instellingen. De RCE hoopt dat musea in binnen- of buitenland tekeningen willen opnemen in tijdelijke of vaste tentoonstellingen. Gebaseerd op haar onderzoek concludeerde Negrón dat ze een belangrijke bijdrage leveren als bewijsmateriaal voor onderzoek naar bepaalde gebeurtenissen, zoals de coronacrisis. De tekeningen duiden wat kinderen van de context begrijpen en hoe ze de situatie beleefd hebben. ‘De kindertekeningen duiden een verhaal of gebeurtenis vanuit een ander perspectief,’ verwoordt Gabriëlle Negrón, ‘ze zijn een serieuze bron van informatie.’

Annemie van Itterzon realiseerde zich dat kindertekeningen nauwelijks bewaard werden. Terwijl bijna iedereen als kind tekent.

→ *Paisaje*, tekening gemaakt door Katerine in 1994

↓ *Tsunami*, tekening gemaakt door Yasoda Sammani Ediri Wickramasooriya in 2005

► **Meer weten:** Neem contact op met bruikleenadviseurs van de RCE via bruikleenservice@cultureelerfgoed.nl

BRANDWACHT ENMEIJER.NL

☒ Decors ☒ Interieurs ☒ Tentoonstellingen

Utrecht T: +31 (0)30 241 6800
www.brandwachtenmeijer.nl

50 LUX

De standaard in
museale belichting

Lichtontwerp
en advies

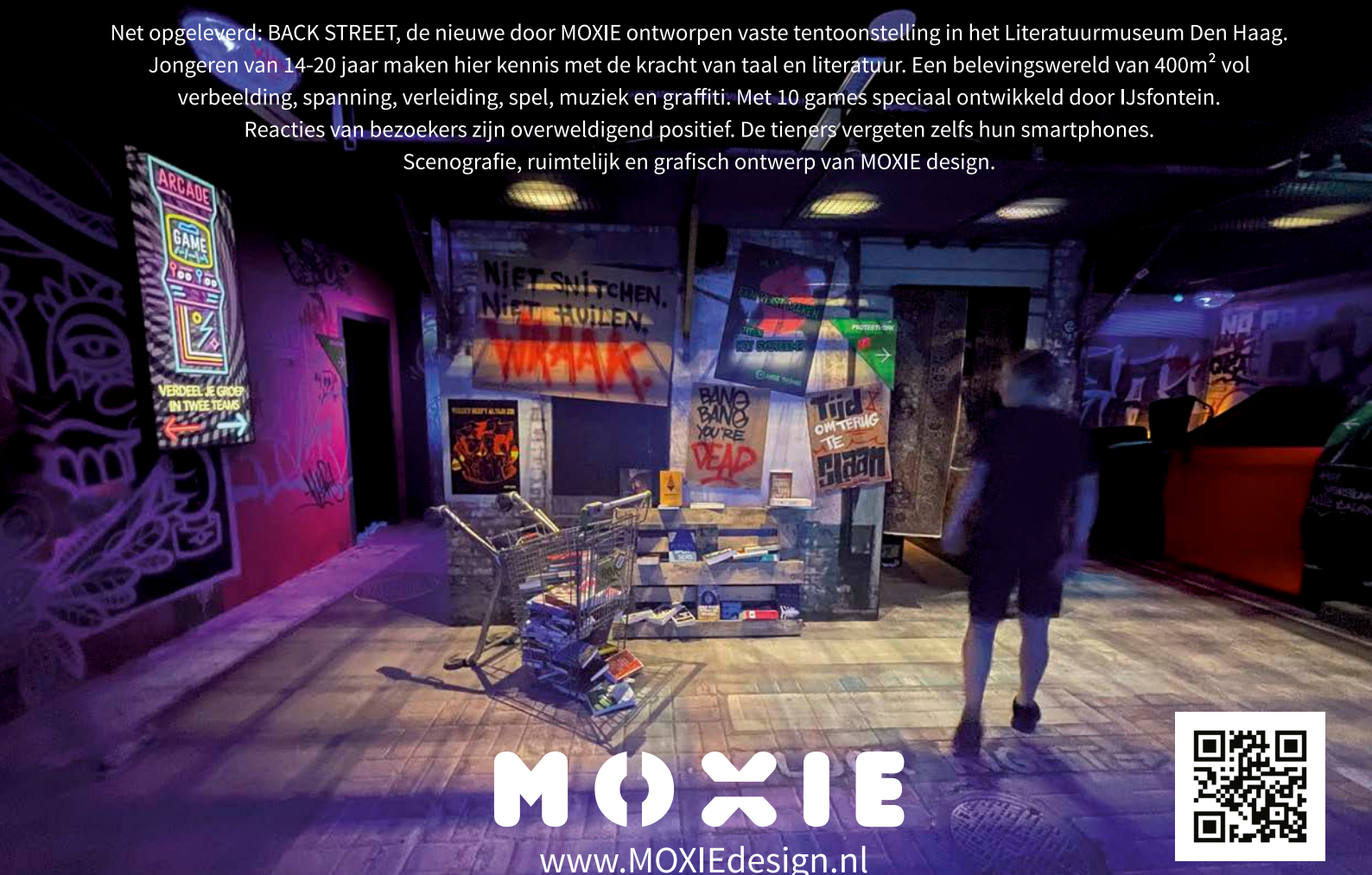
www.50lux.nl • info@50lux.nl

Net opgeleverd: BACK STREET, de nieuwe door MOXIE ontworpen vaste tentoonstelling in het Literatuurmuseum Den Haag.

Jongeren van 14-20 jaar maken hier kennis met de kracht van taal en literatuur. Een beleavingswereld van 400m² vol verbeelding, spanning, verleiding, spel, muziek en graffiti. Met 10 games speciaal ontwikkeld door IJsfontein.

Reacties van bezoekers zijn overweldigend positief. De tieners vergeten zelfs hun smartphones.

Scenografie, ruimtelijk en grafisch ontwerp van MOXIE design.

MOXIE

www.MOXIEdesign.nl

* Begin 2023 opent ook: het door MOXIE ontworpen nieuwe W.O.II-museum Liberation Garden in Leopoldsborg.

SAMEN MET MUSEA DE OPTIMALE BEWAAROPLOSSING VINDEN

Jansen - Wijsmuller & Beuns voorziet in bewaaroplossingen voor musea en archieven. Sinds 2020 is de leiding van het bedrijf in handen van Nathalie Welter-van Reenen. “Het mooie aan dit bedrijf is dat we in nauw overleg met musea tot optimale oplossingen komen, passend bij de kwaliteitseisen en het budget van het museum. Vaak met standaardproducten, soms met maatwerk.”

Nathalie Welter-van Reenen

► Jansen - Wijsmuller & Beuns BV

Nathalie Welter nam het bedrijf twee jaar geleden over van haar broer, Peter. Die had het op zijn beurt twintig jaar eerder overgenomen van hun vader, Pieter van Reenen. Van Reenen kocht eind 1980 Handelsonderneming J. Jansen Rotterdam en trof hierin twee slapende bv's aan. Per januari 1981 ontstond door de samenvoeging hiervan de Verenigde Bedrijven Jansen - Wijsmuller & Beuns BV.

Amsterdamse doos

Het bedrijf was destijds vooral actief als leverancier van artikelen voor de boekbinderij. Dat veranderde halverwege de jaren 80, toen het Amsterdams Gemeentearchief een standaard archiefdoos zocht voor duurzaam en betaalbaar bewaren. In samenwerking met Jansen - Wijsmuller & Beuns (JWB) is toen de 'Amsterdamse doos' ontwikkeld. Die zou de standaard worden voor archieven in Nederland en daarbuiten.

“Al snel klopten ook verschillende musea aan bij JWB voor hulp bij conservering van hun objecten”, vertelt Welter. “Wij gingen in gesprek met de musea en zo groeide ons portfolio uit

tot het veelzijdige en complete assortiment dat wij nu voeren. Dozen en andere conserveringsproducten voor documenten, tekeningen, prenten, fotomateriaal, kunstobjecten, archeologische vondsten en meer.”

Optimale prijs-kwaliteit

Jansen - Wijsmuller & Beuns (JWB) streeft altijd naar optimale kwaliteit voor een betaalbare prijs. “Als het kan, gaan we voor een standaardoplossing”, zegt Welter. “We hebben een veelzijdig assortiment en we hebben veel artikelen op voorraad in ons magazijn in Wormer, zodat we snel kunnen leveren. Soms is maatwerk een betere oplossing. Dat bieden we dan ook.”

Als voorbeeld noemt ze speciale dozen die het bedrijf leverde aan Naturalis. “Sinds 2008 hebben wij diverse maatdozen ontwikkeld met compartimenten. Voor vogelschedels, maar ook voor andere toepassingen. Voor het CBG, Centrum voor Familiegeschiedenis hebben wij dozen ontwikkeld voor 6 miljoen persoonskaarten die na digitalisering duurzaam gearchieveerd moeten worden. Een oplossing die het object optimaal beschermt en goed past in het depot.”

Veilig verpakken

Behalve conserveringsdozen levert JWB een breed assortiment aan andere artikelen voor musea. Sinds 2021 is JWB eigenaar van Museum Art Foam. “Museum Art Foam (MAF) is speciaal ontwikkeld voor musea om kunstobjecten veilig te verpakken, tijdelijk of langdurig”, vertelt Welter. “Het is uitermate geschikt voor transport en opslag. Bijvoorbeeld om schilderijkasten, pallets en containers te bekleden. Maar ook als onderlegger of steun bij tentoonstellingen.”

Een ander product van JWB is Tyvek. Tyvek is een synthetisch materiaal gemaakt van non-woven polyethyleenvezels van hoge dichtheid. Het is licht in gewicht, duurzaam en ademend, maar bestand tegen water, schuring, bacteriële penetratie en slijtage. “We leveren Tyvek op rol en in standaard hoezen”, aldus Welter. “Op verzoek van klanten kunnen we vanaf vijftien exemplaren ook maatwerk leveren.”

Goede comeback

Welter nam JWB in 2020 over van haar broer. “Vlak daarna kwam corona met de lockdowns en dichte musea. Dat gaf een dip in de omzet. We hebben versneld een herstructurering moeten doorvoeren. Maar we hebben een goede comeback gemaakt met een team waar ik trots op ben.”

“Sinds ik het bedrijf leid heb ik contact gehad met veel musea. Ik wist niet dat er in de Benelux zo veel musea zijn. Het is een prachtige wereld, met mensen die enthousiast zijn over wat ze doen. Dat geeft ons ook energie en de wil om samen de beste oplossingen te bedenken. Het prikkelt ons om te blijven innoveren en ons assortiment uit te breiden om musea zo goed mogelijk te helpen. ◀

Oude en nieuwe situatie

► Voor meer informatie: www.jwb.nl

De ABC-Studio in BOZAR (Brussel), bij de expo over de kunstenaar Brancusi

MIJN SCHOOL IS IN HET MUSEUM

ABC vzw (ART BASICS for CHILDREN), een kunsteducatieve organisatie in Brussel, werkt op de grens van kunst en educatie: het is een labo voor esthetische ervaringen, creativiteitsontwikkeling en artistieke sensibilisering. Gerhard Jäger, bezieler en artistiek coördinator van ABC, benadrukt in dit stuk het belang van de synergie tussen museum en school. Zijn blik is internationaal.

Gerhard Jäger

Historisch gezien is het Ashmolean Museum in Oxford het eerste museum dat al in de 17de eeuw leslokalen voor universiteitsstudenten in zijn ruimtelijk plan integreerde.

► Talrijk zijn de jongste decennia de goede voorbeelden van activiteiten en bijzondere aanbiedingen van musea om hun divers publiek op interessante manieren ten dienste te zijn, naast hun standaardprogramma: museumnachten, kunstenaarsresidenties, samenwerkingen met kunstenaarscollectieven, kinderen en jongeren als curatoren en ambassadeurs, museumbussen en -fietsen, mobiele museumcontainers, musea in scholen, museumkoffers, museum 'in a box', educatieve pakketten, lezingen, concerten en dansperformances in tentoonstellingen, rondleidingen voor mensen met een beperking, vakantiestages, bedrijfsfeestjes en -events, babyyoga en meditatielessen, tot het reserveren van een tijdslot om een schilderij rustig en

alleen te kunnen bekijken. Daarbovenop kwam er door corona een digitaal aanbod van virtuele rondleidingen, het samenstellen van persoonlijke collecties tot interactieve speelmogelijkheden online. Wat een veelvoud aan vormen van publiekswerking! Met niet te vergeten ook de onuitroeibare 'opdrachtenparcours', schattenjachten en speurtochten.

**De museumschool:
een wereldwijde geschiedenis**

Mijn interesse gaat vooral uit naar museale instellingen die de aanbodmachinerie overstijgen. Zij zijn op zoek naar een samenwerking die het onderwijs kwaliteitsvol versterkt en van het museum ook een school maakt.

Gerhard Jäger, bezieler van ABC, ART BASICS for CHILDREN en auteur van dit stuk

Historisch gezien is het Ashmolean Museum in Oxford het eerste museum dat al in de 17de eeuw - naast zijn collectie, bibliotheek en labo - leslokalen voor universiteitsstudenten in zijn ruimtelijk plan integreerde. Behalve twee 18de-eeuwse Franse concepten van het 'musée école' is het vervolgens wachten tot de 20ste eeuw op nieuwe museumscholen. Aan het eind van de jaren 1950 werkte Lina Bo Bardi, een Braziliaanse modernistische architect van Italiaanse afkomst, ook als directeur en curator voor het Museum for Modern and Folk Art in Salvador. In de aangrenzende gebouwen installeerde ze workshopruimtes en vestigde ze een 'school voor industrieel ontwerp en ambacht'. Ze was onder de indruk van de creativiteit van gewone mensen, hun 'handwerkelijke' kennis en de schoonheid van hun functionele en simpele gebruiksvoorwerpen. Naast het opzetten van unieke tentoonstellingen was haar groot ideaal een museum dat ook als school functioneert.

Eigentijdse definities van 'educatie' hebben het over een levenslang proces ter ontwikkeling van kennis, vaardigheden en karakter, dat niet alleen plaatsvindt in een klasruimte maar in een veelvoud van formele en informele settings. Een daarvan was in 1994 de New York City Museum School, die op haar beurt de Langley Academy in Engeland inspireerde om zich in een 'museum learning school' te transformeren.

In India was de grote ongelijkheid in het onderwijs de aanzet voor de museumschoolbeweging: geprivilegieerde studenten beschikten over kwaliteitsvolle infrastructuur met uitgebreid bronmateriaal en hooggekwalificeerde leerkrachten, arme studenten misten deze componenten van kwaliteitseducatie. De basisidee van dit project van vijf scholen is dat

musea de beste leermiddelen in huis hebben om binnen het curriculum naast academische kennis ook holistisch onderwijs aan te bieden. De pioniers ontwikkelden een unieke museum-pedagogiek die leerdoelen met objecten van de musea verbindt. Doelgroepen zijn schoolverlaters, die op deze manier weer in het reguliere onderwijssysteem terug kunnen keren. De laatste twaalf jaar hebben de vijf deelnemende museumscholen meer dan drieduizend minder bevoorrechte kinderen onderwezen. Sommigen stroomden door naar de universiteit of begonnen hun eigen bedrijf. Anderen werden leerkracht. En natuurlijk heeft het project een positieve impact op de gemeenschap: de kinderen fungeren als ambassadeurs.

Nog meer pioniers

Het Macromuseum in Rome begon in 2017 de grenzen te overschrijden tussen de omgeving van een school en een museum, om plaats te bieden aan nieuwe ideeën, concepten en definities van leren en onderwijzen. Door het

De basisidee van dit project van vijf scholen is dat musea de beste leermiddelen in huis hebben om binnen het curriculum naast academische kennis ook holistisch onderwijs aan te bieden.

klaslokaal in het museum te brengen en de openbare ruimte te herontwerpen streefde het museum ernaar om de wereld van de kunst met het stadsleven te verbinden. Op basis van de theoretische achtergrond van de pedagoog Piaget ('kennis bevindt zich in objecten en kinderen vinden daarin informatie terug door ze te manipuleren'), Vygotsky ('de hoofdbron van het leren is de sociale interactie') en Michelangelo Pistoletti's idee van het 'derde paradijs' (meer bewustzijn ontwikkelen voor duurzaamheidsproblemen) creëerde het dimensies op meerdere niveaus die samen de leerresultaten verrijken.

Het Bode Museum in Berlijn organiseerde dan weer in samenwerking met de Kulturstiftung des Bundes en het Staatliche Museum Berlin voor negen partnerscholen tussen 2016 en 2021 een *best practice model* met zijn Lab. Bode-initiatieven. In drie speciale laboruimtes experimenteerden de initiatiefnemers in het museum met nieuwe innovatieve formats voor interdisciplinair leren.

Leren in een museum: niets dan voordelen

Het project *My Primary School is at the Museum* werd bedacht door de architect Wendy James, die haar werk meer als toegepaste wetenschap ziet, met een artistieke en sculpturale expertise die fundamenteel gebaseerd is op menselijkheid. In samenwerking met het Department of Education and Professional Studies en het Cultural Institute van King's College ontwikkelde ze het project tegen een achtergrond van bedreigde museumdiensten, een tekort aan schoolplaatsen en een groeiend aantal voordelen dat het leren door verzamelingen in culturele omgevingen kan leveren. Na de testfase en proefprojecten in 2016 om basis- en kleuterscholen voor langere periodes in een museum te ontvangen en hen in residentie te laten gaan om onderwerpen van het hele curriculum te verkennen, publiceerde ze een gedetailleerd onderzoeksrapport waarin ze de vastgestelde voordelen aantoonde:

- voor kinderen: meer zelfvertrouwen en verbeterde sociale en communicatieve vaardigheden en een grotere betrokkenheid, met een gevoel van eigenaarschap van lokale culturele ruimtes en plaatsen;
- voor musea: een beter begrip van een jonger publiek. Belangrijke praktijkervaringen die ook de ontwikkeling van meer relevante en boeiende programma's mogelijk maken;
- voor scholen en leerkrachten: voorbeelden van creatieve manieren om de leerdoelen te bereiken en een groeiend vertrouwen in het gebruik van ruimtes buiten de klas.

Leren in een museum bevordert ook het conceptuele begripsvermogen door het bevorderen van de 'zintuiglijke geletterdheid': zien, voelen, horen, ruiken en proeven.

Het project heeft nu al een periode van meer dan vijf jaar achter de rug met honderden schoolkinderen uit Engeland, Wales, de Ierse Republiek en Noorwegen. Ruimtes in musea veranderden voltiids en voor een aantal weken in klaslokalen.

De krachtlijnen en werkmethode van ABC

Ook ABC zet sinds twintig jaar sterk in op samenwerking met scholen, vooral om kinderen die niet het geluk hebben in een familie van *Bildungsbürgertums*-achtergrond op te groeien de kans te geven om op een interessante manier met de kunsten in contact te komen. Dat wordt spijtig genoeg nog altijd niet in de traditionele schoolloopbaan gewaarborgd. Om daarvoor de best mogelijke omstandigheden te creëren werkt ABC in eigen huis of op verplaatsing per schoolklas met vier gidsen in

Expo over Dick Bruna

fieke ruimte bepalen: vorm en proportie / materiaal / kleur / licht / geluid / geur / interieur / circulatie / klimaat /omgeving en de buitenruimte. Zelf proberen we vooral de ziel van de plaats (*genius loci*) te vatten om zo de brug van het verleden naar de toekomst te bouwen. Binnen een pedagogisch coachingstraject stimuleren we de deelnemers ook om samen over hun werkvisie te reflecteren.

ABC researchmodule

De leesvaardigheden van Nederlandstalige scholieren gaan al geruime tijd achteruit, ook omdat leerkrachten zelf te weinig boeken actief gebruiken bij hun onderwijs in het klaslokaal. Als een antwoord op dit tekort en ook om kinderen te stimuleren zelf meer op onderzoek uit te gaan, ontwikkelden we de ABC-researchmodule, een mobiele constructie met indirecte verlichting en stopcontact, én met genoeg plaats voor themaboeken, het opslaan van materiaal, prik- of magneet 'moodboards' voor tekstfragmenten en/of visuals en een geïntegreerde rariteitenvitrine geïnspireerd op de voorlopers van onze huidige musea: de curiositeitenkabinetten.

Volgens de Italiaan Loris Malaguzzi is de derde pedagoog - na de volwassenen en de andere kinderen - de ruimte, de fysieke omgeving.

Leren in een museum bevordert ook het conceptuele begripsvermogen door het bevorderen van de 'zintuiglijke geletterdheid'.

kleine groepen van zes kinderen. Zo kun je de jonge bezoekers zo individueel mogelijk begeleiden bij hun ontdekkingstocht en esthetische ervaringen, en hun creatieve processen ondersteunen. Tijd geven om associatief zelf op onderzoek te gaan om zo de kwaliteit van de verschillende verbindingen te bevorderen, is cruciaal in deze manier van werken. Naast dagbezoeken zetten we in ons huis ook in op trajecten met een langere duur. In onze 'Laboklas' kunnen we basis- en secundaire scholen uitnodigen om enkele weken een vakoverschrijdend en ervaringsgericht project te beleven. Een rijke collectie aan boeken, ideeën, werkinstrumenten - in combinatie met de sterke persoonlijkheid van de gidsen en de vormgeving van de ruimte - vervolledigen het aanbod.

Creatieve leeromgevingen op maat

Volgens de Italiaan Loris Malaguzzi is de derde pedagoog - na de volwassenen en de andere kinderen - de ruimte, de fysieke omgeving. In ons eigen huis en ook in onze mobiele interactieve studio's speelt de vormgeving van het interieur een belangrijke rol om de ruimte te beleven als een indirecte esthetische ervaring. Op vraag van scholen, bibliotheken, kinderdagverblijven en musea deelt ABC zijn expertise en realiseert het creatieve leeromgevingen op maat. We nemen de tijd om alle medewerkers van de vragende partij in het participatieve designproces te betrekken. Ter ondersteuning gebruiken wij daarvoor de ABC Basisbox als werkinstrument. Zo onderzoeken we samen de tien elementen die de kwaliteit van een speci-

Op vraag van scholen, bibliotheken, kinderdagverblijven en musea deelt ABC zijn expertise en realiseert het creatieve leeromgevingen op maat, zoals het stadslab in Lier.

Veel musea zouden meer dan eendaagse bezoeken kunnen aanbieden.

Mobiele museummodule

Een ander meubel is de mobiele museummodule op wieltjes. Die is op maat van een standaard personen- of goederenlift ontworpen en kan overal in het midden van tentoonstellingsruimtes als educatief werkinstrument (voor zeven personen) ingezet worden. De buitenkant kan als visuele communicatiedrager voor exposities gebruikt worden en de module kan na het ontplooiën als workshop-eiland dienstdoen. Geïntegreerd in de module zijn zeven taboeretten en een metalen kader ter ondersteuning

De ABC Museummodule in het KMSKB in Brussel.

van een werktafel die op de hoogte van kinderen van zes tot twaalf of voor volwassenen geïnstalleerd kan worden, een stopcontact en indirecte verlichting, een magneet- of prikbord, alsook een A3- en twee A4-dozen voor werkmateriaal. De module is licht geconcepieerd. Hierdoor kan ze door één persoon vervoerd en opgesteld worden.

Besluit

De meeste musea in Nederland en Vlaanderen hebben een lange samenwerkingsgeschiedenis met scholen. Veel musea zouden meer dan eendaagse bezoeken kunnen aanbieden. Ze hebben al passende ruimtes of ze kunnen met relatief gemak gerenoveerd, verbouwd of uitgebreid worden. En ze hebben vooral geëngageerde educatieve medewerkers met een grote expertise in leerprocessen om leerkrachten te ondersteunen. ◀

Meer info:

<https://www.mleuven.be/nl/content/home>
<https://greentack.be/>
<https://www.kiculture.org/>

De Research Module van ABC.

► Dit zijn de drie kernboodschappen van ABC (ART BASICS for CHILDREN) voor musea:

1. Meer plaats voor experiment

Geef jouw team de kans om ten minste een keer per week schoolklassen voor een hele dag of enkele dagen te ontvangen. Werk in dat geval met meer begeleiders en in kleine groepen. Dit biedt de kans om nieuwe ideeën uit te proberen die op hun beurt de standaard rondleidingen kunnen voeden.

2. Werkmentaliteit

Stimuleer je educatieve medewerkers om de bezoekers met een open en onderzoekende houding te begeleiden. Belangrijker dan alle pedagogische doelstellingen is de fascinatie voor de collectie en de passie voor de kunsten die museummedewerkers uitstralen en overdragen.

3. Integratie in het parcours

Ondersteun het ontwikkelen van uitdagend educatief materiaal, programma's en studio's voor alle leeftijden en verschillende niveaus. Integreer die vanaf begin van de planning in de scenografie van de tentoonstelling. Verstop educatieve ruimtes niet in kelders of op zolders.

Wat de lerarenopleidingen betreft, is ABC van mening dat zij hun studenten krachtiger voor het pedagogische potentieel van ruimtes en interieurs moeten sensibiliseren. Zij moeten ook kwaliteitsvolle inspiratie aanbieden om kunst in alle vakken te integreren.

Dit is mijn hoop: dat langdurige schoolresidenties in lokale musea in de toekomst een onderdeel van de educatie van ieder kind worden en dat kinderen trots zullen zeggen: mijn school is in het museum!

Digitaliseringspartner van Het Scheepvaartmuseum

MOVING
MEDIA

creative people
innovative technology

Neem contact op voor
een vrijblijvend
kennismakingsgesprek.

035 6728672
info@movingmedia.nl

Idee?!

Een tentoonstelling voor de allerkleinsten

Scheepvaartmuseum - Amsterdam

► In oktober opende Het Scheepvaartmuseum *Duiker Doris*, een avontuurlijke, maritieme museumbeleving voor families met kinderen vanaf twee jaar. Kinderen doorlopen er met hun ouders of verzorgers spelenderwijs het verhaal van Duiker Doris. Doris gaat op avontuur van zee naar land om de verloren lamp van de vuurtoren terug te brengen en komt onderweg allerlei wonderlijke hoekjes van de zee tegen.

Het maken van een tentoonstelling voor een intergenerationeel publiek - met de nadruk op kleuters en peuters - was een waardevolle ervaring met ruimte voor nieuwe inzichten en lessen. Zoals: 'families met kinderen' is een doelgroep die wellicht te vaak over één kam geschoren wordt.

Een tentoonstelling ontwerpen vanuit het perspectief van de allerkleinsten vergt een specifieke manier van denken. Hoe kan je hen - met al hun fantasie - op een toegankelijke en interactieve wijze meenemen in je tentoonstelling, je verhaal, collectiestukken en het museum in het algemeen? De inbreng van projectpartners was in elk geval inspirerend. Om de tentoonstelling te realiseren werkten we samen met partijen die veel ervaring hebben met deze doelgroep. Ontwerpbureau Kaleido gaf samen met illustrator Kwennie Cheng de tentoonstelling vorm. Alle illustraties zijn speciaal voor deze tentoonstelling gemaakt.

Het programmeren van een tentoonstelling voor een nieuwe doelgroep gaat verder dan de tentoonstellingsruimte. Niet alleen de tentoonstelling moet toegankelijk gemaakt worden voor jonge kinderen, maar je hele gebouw. Zo is er een speciaal familietoilet gerealiseerd, en een plek om kinderwagens te stallen. Het aanbod in het café-restaurant is aangepast.

Wordt *Duiker Doris* een springplank voor nog vele museumbezoeken in de toekomst? We hopen het! ◀

(Teus Hagen, Medewerker marketingcommunicatie)

klinkaart

museum- en collectiemanagement

- museale bedrijfsvoering
- businessplannen
- begrotingen
- verzelfstandiging
- omvormen van *non-profit* naar *not-for-profit* organisatie
- exploitatieverantwoordingen
- projectmanagement
- vervangend management
- fondsenwerving

www.klinkaart.nl
aajscheffers@klinkaart.nl

+31 (0)6 41 26 66 91

MAV

techniek

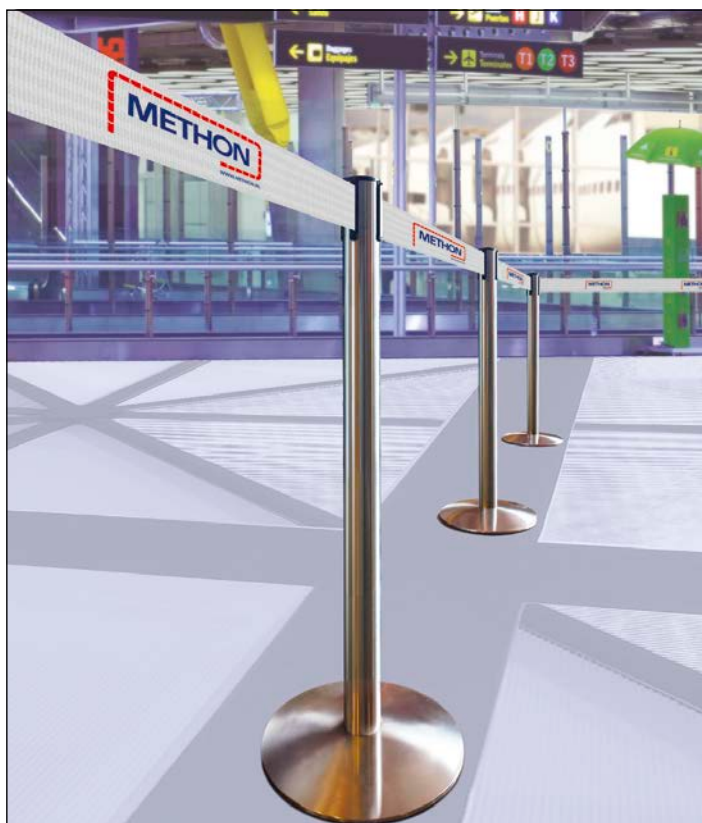
verhuur - verkoop - installatie
audiovisuele apparatuur

Al ruim 22 jaar de AV specialist voor musea

Van technisch ontwerp tot installatie. MAV Techniek verzorgt voor u een passende audiovisuele oplossing.

Bel voor advies met +31 (0) 20 - 33 13 657.
Of mail naar info@mavtechniek.nl

Tensabarrier® professionele afscheidingspalen van

Tel.: +31(0)252 531230

E-mail: info@methon.nl

Idee?!

Voor tieners: Little People

Train World - Schaarbeek (Brussel)

► In 2021 ontwikkelde Train World een activiteit voor tieners: *Little People*. Aanleiding was Krokusriebels van de Gezinsbond, dat een coachingtraject aanbood. *Little People* wil tieners ertoe aanzetten om creatieve en inspirerende foto's te maken met hun smartphone. Ze kregen minifiguurtjes mee (*Little People*) waarmee ze zelfstandig aan de slag gingen. Voor de een is dat al makkelijker dan voor de ander. Het belangrijkste is dat je de nodige vrijheid en vertrouwen geeft en rekening houdt met de leefwereld van tieners.

Bij de lancering was er veel animo en de feedback van de tieners was positief. Foto's nemen vinden ze leuk. Ze kunnen die achteraf delen op Instagram met de

hashtag #TrainWorldTeens. Let wel: niet elke tiener heeft een Instagramaccount! Houd ook rekening met andere sociale media: sommige tieners vinden Instagram passé en delen alleen op TikTok. Dit specifieke platform volgen we als museum niet op, het is moeilijk om daar relevant te zijn.

Achilleshiel van het project zijn de minifiguurtjes. We vragen die niet terug en kleine broer of zus is vaak geïnteresseerd in zo'n hebbeding! Best lastig, want minifiguurtjes zijn schaars en duur. We hebben momenteel geen voorraad en kunnen daardoor *Little People* even niet aanbieden. Dat geeft ons de tijd om de vijf opdrachten- en infoches van het pakket te integreren in een permanent gezinsaanbod (in ontwikkeling). Intussen zoeken we naar een vaste leverancier, wat minder evident is dan gedacht... Moraal van het verhaal: ook als je bezint eer je begint, kan er een onaangename verrassing opduiken die je tot bijsturen dwingt. ◀

(Kris Vlaeminck, manager Publiekswerking en Educatie Train World)

Meer info over Little People:
<https://www.trainworld.be/nl/praktische-informatie/voor-kinderen/tieners-trainworld>

Idee?!

Schapenwolkjes

Stadsmuseum Lier

► Sinds Krokusriebels 2021 kunnen gezinnen met baby's en peuters Stadsmuseum Lier ontdekken op zintuiglijke stops. Wol is de rode draad. Op vier plekken in het museum ligt een vachtje klaar - zacht als een schapenwolkje - met materiaal waarmee ouders en hun kinderen in hun eigen tempo kunnen spelen. (Nvdr: 'schapenwolkje' is een knipoog naar de lakennijverheid en naar 'schapenkoppen', de bijnaam van de Lierenaars die ontstaan zou zijn in de 14de eeuw.) De activiteiten stimuleren de verbeelding en het samen spelen.

Je kan tafereeltjes maken met houten herder- en schapenfiguurtjes, luisteren naar rinkelende belletjes, schapenhaartjes kammen, rollen met een bolletje wol, jezelf of een popje wikkelen in een wollen deken, luisteren naar een liedje of een verhaaltje. Bijna alle materialen zijn handgemaakt en

van schapenwol. Instructiekaartjes leggen de link met de erfgoedobjecten in de museumzaal.

Om jonge gezinnen genoeg tijd en ruimte te geven werken we met reservaties op woensdag, zaterdag en zondag, om 15 uur. De medewerkers zorgen voor een onthaal op maat: ze creëren rust en hebben oog voor de behoeften van het gezin. Ook ouders van kinderen met een beperking voelen zich aangesproken: zij waarderen het ervaringsgerichte

aanbod en het open concept. Voor families met oudere kinderen voorziet het museum in permanente activiteitenstations in de zalen. Het toevoegen van extra lagen voor nieuwe doelgroepen is eindig, want de stops palmen ruimte in. Maar binnen het aanbod is de variatie grenzeloos. ◀

(Griet Van Opstal, coördinator
Stadsmuseum en Erfgoedwerking)

KUNST VOOR KLEINTJES. VILLA ZEBRA

Villa Zebra ontwikkelt tentoonstellingen en kunstworkshops voor kinderen tussen twee en twaalf jaar en verzorgt kunsteducatieve trajecten op scholen én op locatie. Villa Zebra is geen museum, maar een instituut voor cultuur-educatie waar ontwikkeling centraal staat. Dat laatste zorgt soms zowel intern als extern voor kansen en uitdagingen.

Nina Aelbers van Villa Zebra

De thema's van onze programmering hebben altijd een maatschappelijke relevantie.

en stagiairs kwamen als kind al bij Villa Zebra. Deze band koesteren we, maar tijdens corona hebben we ook gezien hoe precair dat kan zijn als je elkaar lang niet ziet.

De Villasofie: verbeelding = innovatie

Villa Zebra ligt sinds 2005 op een schitterende locatie aan het water op de Kop van Zuid, met een prachtig uitzicht over de Maas en de Rotterdamse skyline én op een strategische positie, precies tussen Rotterdam Noord en Zuid, plekken met hun eigen kenmerken en met twee soorten bezoekers. De 'Villa' is een markant gebouw van buiten en een inspirerende plek van binnen, waar verbeelding centraal staat: de verbeelding van kinderen van twee tot twaalf. We zijn nadrukkelijk geen presentatie-instelling of museum. Het gaat in onze 'Villasofie' niet om het kunstwerk op zich, maar om wat kunst teweegbrengt bij en tussen (jonge) mensen. Maar hoe bereik je een jonge doelgroep met kunsttentoonstellingen en hoe programmeer je een aansprekend aanbod voor ouder/verzorger en kind?

► Villa Zebra daagt kinderen uit om te spelen met hun verbeelding, door een wereld te creëren waarin het onverwachte kan en mag gebeuren. We zetten ons in om zo veel mogelijk jonge kinderen en hun families kennis te laten maken met (hedendaagse) kunst. Want dat is waar het bij ons om draait: ieder kind moet de kans krijgen om zich te verwonderen over kunst.

Durven experimenteren

Toen in april 2001 Villa Zebra haar deuren opende in het Museumpark in Rotterdam tijdens Rotterdam Culturele Hoofdstad, begon een boeiende ontdekkingsreis. Het rondreizende BoekieBoekie-museum van Jet Manhro kreeg een vaste locatie, met een eigen gebouw op een prominente plek tussen de grote musea van de stad. 'Kind' en 'Kunst' waren de trefwoorden, en 'Verbeelding' verbond de twee. We startten klein, maar werden bekend doordat we durven experimenteren met nieuwe vormen van kunsteducatie, waarin het kind centraal stond. Fred

Wartna en zijn team ontvingen veel studenten en collega-instellingen om 'de kunst van de kunsteducatie' af te kijken. Trots zijn we om op veel andere plekken onze manier van werken terug te zien, maar tegelijk dwingt het ons om de 'wet op de remmende voorsprong' om te gaan zetten in nieuwe plannen.

Veel van onze publieksbegeleiders en stagiairs kwamen als kind al bij Villa Zebra.

Villa Zebra heeft in de afgelopen twintig jaar heel wat Rotterdammers op zien groeien. We geloven in een langdurige band met onze bezoekers en starten daarmee vroeg in hun leven. We hebben ook moeten constateren dat behoeftes zijn veranderd. Als je hier niet bewust van bent, kun je de spreekwoordelijke boot missen. Villa Zebra is een warme familie en dat 'thuis-gevoel' vinden we essentieel. Veel van onze publieksbegeleiders

Maatschappelijk relevant

Cruciaal is dat we als instituut blijven ontwikkelen en dat we midden in de maatschappij staan. Wat zijn de behoeftes van de kinderen? Hoe sluit je aan op hun bewegings- en beleavingswereld, maar daag je hen ook uit om grenzen over te stappen? Die grenzen zoeken wij op voor onze bezoekers, maar ook in onze programmering en als organisatie. In 'stil' geloven we niet: niet in stille zalen, maar ook niet in stilstaan. Dus werken wij continu aan nieuwe vormen waarin we samen met ouders, scholen, vakdocenten, kunstacademie en kinderen kijken hoe we

Wie gewend is zijn verbeeldingskracht de vrije loop te laten, is in staat op een innovatieve manier om te gaan met kleine en grote struikelblokken.

dingen kunnen doen groeien. Om dat te doen heb je een team nodig dat openstaat voor verandering en durft te experimenteren.

In de nieuwe beleidsvisie omschreef huidige directeur Lucie Kuijpers Villa Zebra nadrukkelijk als een lerende organisatie. Rollen en taken worden bijvoorbeeld steeds aangepast aan nieuwe kansen. Samenwerken is cruciaal, onderling als team, maar ook door continu in gesprek te blijven met iedereen om je heen. De beste partners komen niet altijd uit de bekenden om je heen. Stap over je eigen grens heen als organisatie en besef vooral dat jij niet altijd degene bent die weet wat kinderen nodig hebben.

Ook willen we als Villa Zebra maatschappelijk van betekenis zijn. De thema's van onze programmering, zowel in Villa Zebra als in de scholen en wijken, hebben altijd een maatschappelijke relevantie: het klimaat, milieu, gezonde voeding, kinderrechten. Maar we weten ook dat ze niet altijd geschikt zijn voor de jongste kinderen. Leg de lat niet te hoog, maar zoek ook hier de grens op.

'Villasofen' op ontdekkingstocht

Iedereen, en zeker een kind, bloeit open als het zelf mag ontdekken en creëren. Kinderen maken werk dat hen zelf verrast. We helpen hen daarbij in onze keuze van installaties, van kunstenaars met wie we samenwerken en in de manier waarop onze begeleiders kinderen helpen in hun proces. Onze 'villasofen' of vakdocenten gaan mee op onderzoek uit, reiken hedendaagse kunstwerken aan en kijken en

fantaseren samen met de kinderen. We geven geen antwoorden maar stellen vragen. Door de wereld een beetje op zijn kop te zetten ontstaat er iets 'onbedachts' in een (kinder)hoofd.

Het hoofd begint misschien, maar de handen maken, waarna het hoofd zich weer verbaast, verder denkt en de handen het weer overnemen. Het gaat bij Villa Zebra niet om het eindresultaat maar om het proces. Dit procesdenken is voor onze subsidiegevers en ondersteunende partijen niet altijd helder. In een wereld waar impact meting, bezoekerscijfers en tastbare eindproducten belangrijke factoren zijn, vraagt het onzekere van een proces zonder directe uitkomst nog altijd overtuigingskracht bij je verantwoordingen aan het einde van een project.

We maken een wereld waarin het onverwachte kan en mag gebeuren. Zo'n proces kun je vertalen naar eigenschappen die in het

dagelijks leven ook nuttig zijn, zoals 'out of the box'-denken en niet te snel oordelen. Een stevig ontwikkelde verbeeldingskracht verruimt de blik en maakt de geest flexibel. Wie gewend is zijn verbeeldingskracht de vrije loop te laten, is in staat op een innovatieve manier om te gaan met kleine en grote struikelblokken. Juist in de coronatijd bleek dit van groot belang. Gelukkig zien belangrijke partijen zoals gemeentes dit nu ook in, maar we zullen het als culturele instellingen moeten blijven verkondigen. Opgeteld zijn we meer dan een instelling waar kunst centraal staat.

Zintuigen prikkelen

Het aanbod van Villa Zebra voor cultuureducatie in de vrije tijd voor de jongste kinderen werkt met twee belangrijke doelstellingen. We stimuleren ten eerste de waarneming en verbeelding en ten tweede de taalontwikkeling bij kinderen van twee tot zeven jaar. Dat doen we in toegankelijke en bijzonder vormgegeven ruimten, waar alle zintuigen geprikkeld worden. Ouder en kind gaan samen op ontdekking in installaties van kunstenaars, illustratoren en makers. Er ligt een grote uitdaging in die interactie ouder en kind. Want hoe maak je een expositie waar een kind al meerdere keren is geweest aantrekkelijk voor de interactie ouder en kind? Het blijft een uitdaging. Ook wij zien ouders niet participeren maar koffie drinken in het café terwijl het kind alleen speelt.

ZELF!

Eind november 2011 opende Villa Zebra voor de allerkleinsten de semipermanente tentoonstelling *ZELF!*, vormgegeven door Pronk Ontwerpers uit Rotterdam. We waren destijds uniek in het maken van een speciale ruimte voor deze leeftijdsgroep. Daar stimuleren we kinderen spelenderwijs in het 'zelf doen' en 'zelf ervaren'. Hierdoor krijgen ze zelfvertrouwen, waardoor ze op ontdekkingsreis gaan, het voortouw nemen, dingen uitproberen, verbeelden en materiaal ontdekken. Samen spelen met de ouders is hierin cruciaal. Alle elementen in de installaties zijn zo gemaakt dat interactie wordt gestimuleerd. Juist hierdoor komt ook communicatie aan de orde. Onze publiekbegeleiders spelen hierin een belangrijke rol, want ouders zijn het soms niet gewend om met hun kinderen te spelen. Het opleiden van geschikte publieksbegeleiders vraagt veel zorg.

ZELF! is een organische expositie die uit meerdere onderdelen bestaat en is gemaakt door verschillende kunstenaars. De installaties wisselen om de zoveel tijd, waardoor er steeds wat nieuws te ontdekken valt, zonder dat de expo compleet vernieuwd wordt. Soms kiezen we voor een specifieke kunstenaar om een installatie te ontwerpen, soms vormt een prentenboek de basis van een installatie en geeft een illustrator de installatie vorm. We kiezen er bewust voor om

niet een tentoonstellingsontwerper maar de kunstenaar een belangrijke stem te geven in de ontwikkeling. Dat is meteen ook een nieuwe uitdaging: spelende jonge kinderen die in grote getallen langskomen betekent ook veel slijtage en de noodzaak aan aandacht voor het gebruiksgemak. Hierin moeten de kunstenaars goed begeleid worden. Je moet als instelling duidelijke randvoorwaarden stellen, die soms niet helemaal matchen met de vrijheid van de kunstenaar.

Hoe zorgen we ervoor dat we geen 'speelpaleis' worden maar een instituut voor cultuureducatie blijven?

Om het succes van *ZELF!* te continueren, ons publiek te blijven verrassen en herhaalbezoek te stimuleren is de tentoonstelling in 2021 aangevuld met twee nieuwe, uitdagende installaties voor kinderen tussen twee en zes: *Stop! Monsters* en *Bij de dokter*. Voor de komende periode staan we voor een uitdaging bij het ontwikkelen van nieuwe presentaties: hoe zorgen we ervoor dat we geen 'speelpaleis' worden maar een instituut voor cultuureducatie blijven?

Educatie

De tentoonstelling wordt jaarlijks bezocht door duizenden kinderen met hun ouders/

begeleiders uit heel Nederland en door veel schoolgroepen, BSO's en peuterspeelzalen. *ZELF!* is een bekende voorziening geworden waar veel, voornamelijk Rotterdamse, kinderen kennismaken met beeldende kunst. Zomer 2021 besloten we om de openingstijden te verruimen en vanaf 10 uur open te gaan. Dit leverde meteen resultaat op: er blijkt een grote behoefte te zijn aan voorzieningen voor kinderen van twee tot vier jaar in schooltijd. Maar juist die doelgroep is extra uitdagend en vraagt om een duidelijke manier van aandacht. We zien de verhouding kind-ouder in onze bezoekerscijfers veranderen. Wat betekent dat voor de interactie of ons aanbod?

We hanteren speciale prijzen én hebben programma's voor groepsbezoeken, maar we benaderen ook actief (basis)scholen voor kunsttrajecten in de klas. Onze vakdocenten zijn ervaren kunstenaars. Ze trekken er graag op uit voor vaste wekelijkse lessen, korte cursussen, naschoolse ateliers of een creatief schoolevenement. De omvang en inhoud van de projecten stemmen we graag af op de wensen van de school. We kunnen onze lessen verbinden aan de methodes voor bijvoorbeeld taal en wereldoriëntatie, maar ook een verdiepende leerlijn beeldend behoort tot de mogelijkheden. Hierin zijn we niet uniek ten opzichte van andere aanbieders, maar we moeten onze identiteit en unieke karakter behouden.

Een visie voor de toekomst

Lucie Kuijpers, directeur van Villa Zebra: 'Veel collega's omschrijven ons als kindermuseum terwijl wij dat niet zijn. Wij brengen geen kennis over, maar stimuleren ontwikkeling. Hier ligt ook onze uitdaging voor de toekomst. Hoe willen wij benoemd worden? Is Villa Zebra een makers-space, laboratorium, presentatie-instelling of een instituut voor cultuureducatie?

En waarom kiest een ouder voor een bezoek aan Villa Zebra versus 'de ballenbak'? Wij zetten ons in om een cultuurbezoek relevant en interessant te maken voor ouders met (jonge) kinderen. Want in onze beleving ben je nooit

'In onze beleving ben je nooit te jong om kunst te beleven.'

te jong om kunst te beleven. We gaan ons in de toekomst dan ook nog meer onderscheiden van musea door constant in beweging te zijn. Qua aanbod, qua presentatie én qua locatie.' ◀

▶ Meer weten over Villa Zebra?

Neem een kijkje op villazebra.nl of neem contact op via post@villazebra.nl.

DE EDUCATIEVE MUSEUM- RONDLEIDING DIGITAAL. EEN TOOLKIT

December 2020. Als onderdeel van het vak Rondleiden kregen mijn klasgenoten en ik een videorondleiding door het Leidse Rijksmuseum van Oudheden (RMO). Wij zaten thuis in een Microsoft Teamsmeeting met een museumdocent die ons de rondleiding over Egypte gaf, bedoeld voor de bovenbouw van het basisonderwijs. Hij liep met een selfiestick en een telefoon door de zalen, toonde de objecten en had met ons interactie zoals tijdens een fysieke rondleiding. Omdat het format mij charmeerde en ik dit als noodgedwongen positieve ontwikkelingen voor de toegankelijkheid van museale collecties zag, wijdde ik mijn afstudeeronderzoek aan digitale alternatieven voor een educatieve museumrondleiding.

Benjamin Spicher studeerde in 2022 af aan de Reinwardt Academie.

► De lockdowns waren lastig voor de museumsector. Veel instellingen hebben zich ingezet om toegankelijk te blijven voor hun publiek en het veld te helpen door kennis te bundelen en delen. Er zijn veel nieuwe initiatieven ontstaan, sommige succesvoller dan andere. Nu de crisis voorbij is en we grotendeels terug zijn bij normaal, houden sommige ontwikkelingen stand, waaronder vormen van live videorondleidingen. Mijn onderzoek was erop gericht om een van de initiatieven uit te pluizen. Daaruit

is een toolkit ontstaan die het musea makkelijk kan maken om zelf een live videorondleiding op te zetten.

Wat maakt een goede rondleiding?

Leren tijdens een educatieve rondleiding is een samengaan van drie elementen: het museum, de objecten en de begeleiding van de museumdocent. Het museum stimuleert kinderen, omdat er een sterk contrast is met het klaslokaal. Zoals Mark Schep in *Rondleiden is een vak* stelt: 'Essentieel daarin is dat het museum een zintuiglijke ervaring biedt doordat het (authentieke) objecten toont.' De begeleiding van de museumdocent zorgt ervoor dat kinderen de collectie kunnen koppelen aan persoonlijke kennis en ervaringen. De rol van een museumdocent is het leren te stimuleren, door een goede balans tussen interactie en zenden.

Inhoudelijk zijn er weinig verschillen tussen de te behalen leerdoelen en leervormen van een live videorondleiding en een fysiek museumbezoek met een klas. De belangrijkste verschillen met een fysiek museumbezoek zijn: de duur van de rondleiding, het tempo van de interactie en de werkvormen.

In de toolkit beschrijf ik hoe je dit het beste kunt aanpakken. Daarnaast staan er praktische instructies in over het gebruik van de camera, zoals de lichtinval en afstand. Voorbeelden van

Het grootste voordeel is dat de afstand tussen school en museum geen rol meer speelt.

werkvormen die nu voor live videorondleidingen worden ingezet zijn tekenopdrachten, na-doe-opdrachten en 'over de streep'-opdrachten. Waarschijnlijk is er meer mogelijk.

Voor alle scholieren

De live videorondleiding heeft als voordeel dat een groot deel van de reguliere educatieve rondleidingen hergebruikt kan worden. Ook voor museumdocenten zijn de aanpassingen vooral in de manier van werken. De ingezette technieken om de leerdoelen te behalen laten zich goed vertalen naar een digitale les. Doordat het tempo van een digitale rondleiding hoger ligt en de rondleidingen korter zijn, kan het museum meer rondleidingen aanbieden. Maar het grootste voordeel is dat de afstand tussen school en museum geen rol meer speelt. Zo maak je je collectie toegankelijk voor alle scholieren in Nederland en daarbuiten. ◀

► **Meer weten over het onderzoek of de toolkit:**

ben.spich@gmail.com

EEN ERVAREN ROT VAN TWEEËNTWINTIG

Ze is net 22 geworden en Rozelinde Stuvél is al een ervaren rot in de museumwereld. Ze werkt al zeven jaar bij Museum BroekerVeiling, over de geschiedenis van tuinders in Noord-Holland. Het museum kreeg net extra geld van de gemeente Dijk en Waard om te vernieuwen. Een fantastische uitdaging voor jong talent.

Franklin van der Pols, hoofdredacteur

Rozelinde Stuvél

► *Wanneer ben je begonnen in het museum?*

'Zeven jaar geleden. Mijn vader hoorde dat ze weekendkrachten zochten. Ik heb toen als vijftienjarige een sollicitatiebrief geschreven en ben die met trillende handjes

persoonlijk aan de directeur gaan overhandigen. Ik mocht beginnen als weekendkracht achter de balie. Ik zat toen nog op de havo en wilde geschiedenisleraar worden, maar ik vond werken in het museum zo boeiend dat ik naar de Reinwardt, de museumopleiding in Amsterdam, ben gegaan. Vorig jaar ben ik afgestudeerd.'

Waar heb je je scriptie over geschreven?

Roselinde aarzelt en kijkt me aan, ze kan het zich even niet herinneren. Al snel blijkt waarom: 'In eerste instantie wilde ik naar Suriname om daar onderzoek te doen, maar door corona ging dat niet door. Toen wilde ik mijn scriptie schrijven over hoe toeristen onze eetcultuur ervaren. Maar door de tweede golf corona bleven de toeristen weg en viel er dus niet veel te onderzoeken. Ik heb uiteindelijk een scriptie geschreven over hoe streekproducten in de regio Alkmaar beter in de markt kunnen worden gezet. Ik heb nu een museumminor, afstudeerrichting media en publiek.'

Ben je naast je studie in het museum blijven werken?

'Ja, dat was erg prettig, die combinatie van theorie en praktijk. Eerst alleen in de weekenden en sinds vorig jaar voltijds. Eerst als receptionist, later als veilingmeester, assistent-conservator en educator. Maar ik wil me vooral gaan richten op educatie, want daar ligt mijn hart. Ons educatief materiaal was wat verouderd, dus we hebben een basisschool uitgenodigd om op bezoek te

komen en alles te beoordelen. Het leuke was dat ze ook met suggesties kwamen. Ze wilden graag een lab met proefjes. We zijn die nu aan het maken. Binnenkort gaan we testen en in het voorjaar gaat ons Proeflab open. Je kunt er proefjes doen en natuurlijk ook van alles proeven. We gaan daarna ook een reizend Proeflab maken.'

Je hoort afgestudeerden regelmatig klagen dat het moeilijk is om een baan te vinden in de museumwereld. Klopt dat?

'Ja en nee. Tijdens je studie heb je twee stageperiodes van een half jaar. Veel musea vinden dat te weinig ervaring, ze kijken ook naar wat je bijvoorbeeld als vrijwilliger hebt gedaan. Drie van mijn medestudenten konden geen baan vinden en toen heb ik ze gevraagd om me te helpen, om bij ons als vrijwilliger aan de slag te gaan. Inmiddels werkt er al een bij ons in vaste dienst.'

Ten slotte: hoe ziet je toekomst eruit?

'Hier in het museum. We kregen net een mooie subsidie van de gemeente. We staan al jaren in de toptien van de leukste musea, nu willen we ook het groenste en meest duurzame museum van Nederland worden. We hebben al zonnepanelen op het dak en we gaan nu onze rondvaartboten elektrificeren. Een dure grap, maar belangrijk. We varen door een van de oudste cultuurlandschappen van Nederland, het Rijk der Duizend Eilanden. Daar moeten we zuinig op zijn. Maar we willen ook graag de link leggen met de toekomst. In het museum kun je zien hoe hier al honderden jaren wordt getuinierd. Hoe kunnen we leren van het verleden? We willen niet alleen het leukste, maar ook het lekkerste en leerzaamste museum worden. Een museum waar niet alleen de inwoners van Dijk en Waard, maar heel Nederland trots op kan zijn.' ◀

<https://broekerveiling.nl>

<https://onh.nl/verhaal-het-rijk-van-de-duizend-eilanden>

'We willen niet alleen het leukste, maar ook het lekkerste en leerzaamste museum worden.'

Idee?!

Op zoek naar de fatale dag

Memorial Museum Passchendaele 1917
Zonnebeke

► Leerkracht geschiedenis Alexander Willaert is al jaren lang een trouwe bezoeker van het Memorial Museum Passchendaele 1917 in Zonnebeke. Jaarlijks gaat hij met zijn klassen van de Vrije Middelbare School Roeselare op stap in de Westhoek: 'Het museum is een ideale aanvulling om de thematiek van de Eerste Wereldoorlog in de klas te behandelen en de site ligt dicht bij Roeselare.' Hij maakt er een daguitstap van - een combinatie van een fietstocht, museumbezoek én een workshop in het kenniscentrum - met een groep van 80 tot 90 leerlingen.

'Bronnenonderzoek Passchendaele Archives', zo heet de workshop. Daarin bouwt het museum voort op het project 'Passchendaele Archives'. Om een bezoek aan de begraafplaats Tyne Cot Cemetery tastbaar te maken doen de leerlingen aan de hand van een foto, naam en sterfdatum aan bronnenonderzoek. Ze proberen de 'fatale dag' van een gesneuvelde te reconstrueren en in kaart te brengen. Na de workshop kunnen ze op Tyne Cot 'hun' militair vinden op de begraafplaats. Zo wordt hij een mens in de eindeloze rij namen.

Alexander: 'Ik was meteen tevreden over het inhoudelijke en de locatie, en ik hoor alleen maar positieve reacties. Het bronnenonderzoek is bovendien interessant voor mijn geschiedenislessen, omdat nieuwe leerplannen er steeds vaker op hameren dat leerlingen met bronnen moeten leren werken. Ze krijgen voeling met authentiek bronmateriaal en hoe ze die correct kunnen gebruiken. Ik merk bij hen veel interesse hiervoor' ◀

Passchendaele Museum

Om aan hoge bezoekersverwachtingen te voldoen, is het belangrijk om een unieke bezoekerservaring te bieden. CM.com begrijpt dat en is de meest innovatieve partner voor musea die willen inspelen op toenemende bezoekersbehoeften. Ontdek 5 manieren om je bezoekers een unieke ervaring te bieden door mobiele technologie te omarmen.

1. Maak de beleving interactief

Met mobiele technologie kun je de bezoekerservaring interactiever maken dan ooit tevoren. Neem bijvoorbeeld het gebruik van QR-codes, waarmee je mobiele pagina's kunt aanbieden met meer achtergrondinformatie over bepaalde tentoonstellingen of leuke weetjes en feitjes kunt delen. Ooit gedacht aan een eigen app voor jouw museum? Met een app hebben jouw bezoekers toegang tot alles wat ze nodig hebben: hun ticket, een plattegrond van het museum en bijvoorbeeld jullie nieuwsfeed. Met behulp van pushmeldingen kun je bezoekers op onverwachte momenten verrassen, wat de ervaring nog meer zal versterken.

2. Beantwoord razendsnel vragen

We leven in een tijd waarin bezoekers gewend zijn om altijd en overal informatie en antwoorden op hun vragen te krijgen. Bellen is geen optie voor deze mobile-first generatie en de voorkeur gaat uit naar contact met de klantenservice via hun favoriete mobiele kanalen. Een WhatsApp-chatbot kan je daarbij helpen en je bezoekers snel en effectief de informatie geven die ze nodig hebben. Dit bespaart je team tijd en laat bezoekers zorgeloos van hun dag genieten. Is een jonge bezoeker haar knuffeldier kwijtgeraakt en willen de ouders navraag doen bij het museum? Geen probleem! Wanneer de vragen complexer worden en de chatbot het antwoord niet heeft, wordt de bezoeker doorgestuurd naar een menselijke vertegenwoordiger voor een 24/7 optimale service.

3. Bied een persoonlijke ervaring

Bied bezoekers een gepersonaliseerde ervaring door aanbiedingen en informatie te sturen die alleen voor hen relevant is. Denk aan tickets voor (tijdelijke) tentoonstellingen of een kortingsvoucher

voor de giftshop. Klinkt ingewikkeld? Dat is het niet wanneer je data verzamelt. Dit kan bijvoorbeeld via je mobiele app, ticketplatform of andere bronnen. Hiermee kan je het koopgedrag van je bezoekers analyseren. Denk hierbij aan de aankopen die ze in het verleden hebben gedaan, hoe vaak ze jouw museum bezoeken en de interactie die ze online met jouw museum hebben gehad. Dit biedt uiteraard cross-sell en upsellmogelijkheden.

4. Beloon loyale bezoekers

Je verzamelde data geven inzicht in wie je trouwe bezoekers zijn. Deze profielscores kunnen gebaseerd zijn op abonnementsstatus, het aantal keren dat de bezoeker de locatie heeft bezocht, het bedrag dat ze hebben uitgegeven of het aantal interacties dat ze hebben gehad. Deze trouwe bezoekers zorgen voor een stabiele bron van inkomsten en - nog belangrijker - ze zijn ambassadeurs en brengen nieuwe bezoekers. Beloon loyaliteit bijvoorbeeld met exclusieve toegang tot nieuwe en komende tentoonstellingen of korting in de giftshop.

5. Verbeter toekomstige bezoeken

Technologie geeft je toegang tot veel praktische informatie die je voorheen niet had, zoals boekingsinformatie, eventuele technische problemen in het ticketproces, hoeveel tickets mensen boeken en nog veel meer. Dit levert waardevolle inzichten op die je kunt gebruiken om je bezoekerservaring telkens te verbeteren.

Natuurlijk wil je ook directe feedback van je bezoekers horen. Dit kan bijvoorbeeld door je bezoekers een sms te sturen met een link naar een feedbackpagina. Op die manier kunnen bezoekers reageren terwijl de ervaring nog vers in hun geheugen ligt.

Ook je bezoekerservaring verrijken?

Onderscheid je met slimme software voor een succesvolle bezoekerservaring. CM.com is de meest innovatieve partner voor musea die willen inspelen op de behoeften van bezoekers in deze moderne tijd. Meer weten over hoe CM.com jouw museum kan helpen? Bezoek dan onze website.

TIEN JAAR ERKENNING VOOR INNOVATIEVE TENTOONSTELLINGEN VOOR KINDEREN

In 2022 werd de Children in Museums Award voor de tiende keer uitgereikt. Deze internationale prijs bekroont innovatieve projecten en tentoonstellingen voor kinderen. Welk inzicht levert tien jaar Children in Museums Award op?

Mirjam Verloop, redacteur

Dat wat in kindertentoonstellingen goed werkt, vindt ook een weg naar tentoonstellingen voor volwassenen.

► Een eerste constatering is dat de hoeveelheid inzendingen het groeiende aantal - kwalitatief goede - initiatieven voor kinderen in musea bevestigt. Of het nu gaat om een museum alleen gericht op kinderen, een tijdelijke tentoonstelling voor de jonge doelgroep of educatieve projecten voor kinderen, er is volop aandacht voor deze leeftijdsgroep. Grote en

kleine musea, net geopend en gevestigd, bieden een verscheidenheid aan initiatieven.

Prijs voor innovatie en creativiteit

De Children in Museums Award is in 2011 opgericht om de inzet van musea te belonen en de zichtbaarheid van het aanbod voor kinderen tot 14 jaar te vergroten. De prijs is een

↑ Kinderen maken bij Creaviva (Bern, Zwitserland) een tentoonstelling in overleg. Foto: Monika Flückiger.

samenwerkingsverband van Hands On! en de European Museum Academy, en wordt mogelijk gemaakt door Mercis BV. Ze zorgen samen voor de samenstelling van de jury en de organisatorische kant van de prijsvraag. De jury zoekt jaarlijks naar creatieve en innovatieve projecten voor kinderen. Ondanks dat de prijsvraag openstaat voor musea wereldwijd,

ontvangt de jury vooral Europese inzendingen. Jurylid Margherita Sani kwam zelfs tot een nog opmerkelijker inzicht: er zijn opvallend veel inzendingen van Nederlandse musea.

De NL factor

Sani deed onderzoek naar dit opmerkelijke gegeven en noemde het de *NL factor*. In een

gelijknamige publicatie (2017) zet ze haar bevindingen uiteen. Ze concludeert dat de *NL factor* een verzameling grote en kleine puzzelstukken is: een combinatie van beleid, overkoepelende organisaties als de Museumvereniging en Museumkaart, de prijs voor het meest *kids-proof* museum en - in het verleden uitgereikt - de Museumeducatie Prijs. Ook de verantwoordelijkheid én de vrijheid van musea om bijvoorbeeld de manier van werken zelf vorm te geven draagt bij aan de *NL factor*. Tot slot noemt ze de niet-academische en speelse manier waarop de leeftijdsgroep wordt benaderd.

Spelend leren

Het speelse aspect is ook op een andere manier terug te zien in de nominaties. De organisatie ziet dat een goede tentoonstelling niet alleen qua vormgeving en interactie afgestemd is op de doelgroep, ze brengt kinderen vooral ook nieuwe kennis en inzichten. Het *spelend leren* staat centraal. Net zoals *een leven lang leren*, creativiteit en nieuwsgierigheid ook gemeenschappelijke kenmerken zijn voor de genomineerde projecten. Dat wat in kindertentoonstellingen goed werkt, vindt ook een weg naar tentoonstellingen voor volwassenen. De opkomst van meer interactieve tentoonstellingen is daar een voorbeeld van.

Uitreiking van de Children in Museums Award 2022, met vlnr: Annemies Broekgaarden (Hands On! Director CMA), HRH Princess Sibilla de Luxembourg, Pia Laedrich (Creaviva), Katja Lang (Creaviva), Izzy Bartley (Leeds Museums & Galleries), Wim van der Weiden (EMA director CMA). Foto: Marie De Decker

Een volwaardige doelgroep

Een laatste inzicht is dat de genomineerde instellingen de jongste doelgroep vanzelfsprekend als een volwaardige doelgroep zien. Deze musea bedienen de doelgroep op een professionele wijze. De internationale prijs zorgt voor een toenemende zichtbaarheid van die inspanning. In de museumsector én in de lokale gemeenschap. De onderscheiding zorgt voor trots en erkenning.

De tiende winnaar

Dit jaar deden dertien musea uit dertien landen mee aan de competitie. Zes musea kwamen op de *shortlist*, waaronder waterdoecentrum Hidrodoe in het Belgische Herentals. Tijdens een prijsuitreiking afgelopen september heeft de jury de winnaar van 2022 bekendgemaakt. De jury kende de prijs dit keer toe aan twee musea: Kindermuseum Creaviva in Bern en Leeds Museums & Galleries.

De jury preeft *A Shining Secret - Children Curate Klee* van Kindermuseum Creaviva als voorbeeld van wat musea kunnen bereiken wanneer ze met kinderen als gelijkwaardige partners samenwerken. Kindermuseum Creaviva is een onderdeel van het Zentrum Paul Klee in Zwitserland. Het heeft als doel de nieuwsgierigheid van kinderen naar kunst aan te wakkeren door creativiteit. Kinderen waren zelf de curatoren van de tentoonstelling, kozen het thema, de werken en de manier van presenteren. Dit maakproces lichtte Kindermuseum Creaviva toe in een andere tentoonstelling.

Het project *The Leeds Curriculum* van Leeds Museum & Galleries waardeerde de jury omdat het potentie heeft om op lange termijn impact te hebben op de kinderen. Ook de betrokkenheid van culturele organisaties in de stad viel op. *The Leeds Curriculum* werd geïnitieerd om het gevoel van identiteit, trots en verbondenheid met

de stad, de gemeenschap en kinderen te vergroten. Via een netwerk van organisaties, professionals en kinderen werden meer dan 300 verhalen verzameld op een website. Leerkrachten gebruiken die in de klas en tijdens museumbezoeken.

Kindermuseum Creaviva en Leeds Museum & Galleries voegen zich op de lijst van eerdere winnaars, waaronder het Tropenmuseum Junior in Amsterdam (2012), GeoFort in Herwijnen (2016) en het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem (2020-2021). ◀

Met veel dank aan Annemies Broekgaarden (a.broekgaarden@rijksmuseum.nl).

VAN VETTE VINGERS TOT KIDSPROOF

Gesprek met Ellen Bakema

Wat maakt een museum leuk voor kinderen? We vroegen het aan Ellen Bakema, die al zestien jaar werkt als coördinator Marketing bij de Museumvereniging. Als we haar spreken legt ze net de laatste hand aan een nieuwe website voor (jonge) museumbezoekers.

Franklin van der Pols, hoofdredacteur

museum
kids

Kunstwerk van Douwe

museum
kids

Kunstwerk van Kobe

► *Wat maakt een museum leuk voor kinderen?*

‘Goede vraag, waar kinderen zelf het beste antwoord op kunnen geven. Daarom vraagt de Museumvereniging al tien jaar aan kinderen wat hun favoriete museum is. Dit slimme instrument heet “Museuminspecteurs”. Kinderen bezoeken als “Museuminspecteurs” een museum en ze doen op onze website verslag van hun ervaringen. Elk jaar maken we de musea die kinderen in de leeftijdsgroep tot twaalf jaar positief hebben beoordeeld feestelijk bekend. “Museuminspecteurs” blijkt een fantastisch marketinginstrument te zijn: veel media nemen de rangschikking over. Gezinnen zoeken even op wat leuke musea voor kinderen zijn.’

Niet leuk = geen inspectie

Zijn kinderen als doelgroep belangrijker geworden voor musea?

‘Zeker, musea staan veel meer open voor bezoek door kinderen. Dat was vroeger wat lastiger. Simpel gezegd: tien jaar geleden, toen we met Museuminspecteurs begonnen, was de houding meer: “We zijn een serieus museum

en kinderen zijn lastig, ze zitten overal aan en hebben vette vingers”. We hebben inmiddels 64 “kidsproof” musea in Nederland.’

Er zijn 480 musea aangesloten bij de Museumvereniging. Doen die allemaal mee?

‘Het is niet zo dat musea mee moeten doen. Kinderen gaan gewoon naar musea en geven hun oordeel. Vaak, als ze een museum bezoeken en het niet leuk vinden, inspecteren ze het ook niet. Ze maken dan geen verslag.’

**‘je kan uitvindingen doen
en ook mijn broertje kon
spelen en rondrenen.’**

*Museuminspecteur Lise over
Natuurmuseum Brabant*

Wat voor musea springen eruit?

‘Musea waar je iets kunt doen. Kinderen vinden vooral ambachts- en techniekmusea leuk. Het aantal kidsproof kunstmusea is niet zo groot. Op dit moment zijn het er achttien.’

NPS en Csat

Hoe word je museum kidsproof?

‘Als de Museuminspecteurs je museum goedkeuren, dan ben je een jaar lang kidsproof. Je wordt pas kidsproof als je minimaal zestig positieve inspecties hebt. Voorheen moest je een goed cijfer hebben, nu moet je ook een positieve NPS- en Csat-score hebben.’

Een NPS-score en een Csat, wat zijn dat?

‘NPS en Csat zijn termen uit de onlinemarketing. NPS (Net Promotor Score) geeft antwoord op de vraag hoe waarschijnlijk het is dat je dit museum zult aanbevelen aan een vriend of vriendin, op een schaal van nul tot tien. Csat (Customer Satisfaction) onderzoekt hoe tevreden je bent over het museum. Aan kinderen wordt dus gevraagd hoe leuk ze een museum vinden. We stellen de definitieve Kidsproof Ranking vast door een combinatie van deze twee vragen met een motivatievraag.’

Hoe word je Museuminspecteur?

‘Door een account aan te maken. De kinderen worden gestimuleerd om van hun bezoek een verslag te maken doordat ze prijzen kunnen winnen en Museuminspecteur van het Jaar kunnen worden.’

Twee sites, betere service

Waar vind ik een overzicht van de beste kidsproof musea?

‘Tot voor kort was er een aparte website. De afgelopen tijd hebben we als Museumvereniging ons aanbod op het internet onder de loep genomen. We hebben besloten alles op twee sites te concentreren. Een site voor leden van de Museumvereniging, *business-to-business* (B2B), en een site voor onze bezoekers, *business-to-consumer* (B2C). Op Museum.nl kun je nu alle musea vinden en ook alles over de Museumkaart en Museumkids.’

Wat hopen jullie met deze veranderingen te bereiken?

‘Door alle nieuwe technische mogelijkheden kunnen we de service naar onze leden én naar ons publiek sterk verbeteren. Musea krijgen direct inzicht in de antwoorden van de Museuminspecteurs en kunnen zelf vragen aan de inspectie toevoegen.’

‘De kinderen krijgen een veel handiger museum-app, die nog meer focust op de inspectie en het verslag: hoe was je museumbezoek? Wat zou je hiervan doorvertellen? Wat is een tip en wat is top? Ten slotte: de scores van de musea worden nu ook op museum.nl getoond, zodat ouders die naar een leuk gezinsmuseum willen nog beter kunnen kiezen.’ ◀

ERFGOEDEDUCATIE IN HET VLAAMSE HOGER ONDERWIJS

Hoe worden jongeren - leerlingen van het secundair onderwijs - tijdens de les (in of buiten de klas) cultuurgevoelig gemaakt? En hoe worden de leraren in spe daartoe opgeleid? Wat gebeurt er op het vlak van erfgoededucatie in Vlaanderen?

Tonia Dhaese, redacteur

Museumpeil sprak voor dit stuk met Joris van Doorselaere, Leen Alaerts en Jan Leyers. Joris werkt als assistent en onderzoeker. Hij is als medelesgever betrokken bij één vak binnen de educatieve master aan de UGent (diversiteit en burgerschap in de historische onderwijspraktijk). Leen is docent en onderzoeker verbonden aan de lerarenopleiding secundair onderwijs van de Hogeschool UCLL (University Colleges Leuven-Limburg). Jan is medewerker bij CANON Cultuurcel van het Departement Onderwijs en Vorming (Vlaamse Gemeenschap) die onderwijs en cultuur met elkaar wil verbinden.

Cultuurdag in Antwerpen (2019) voor studenten van de lerarenopleiding.
Foto: Peter De Jongh.
© Departement Onderwijs en Vorming - CANON Cultuurcel

► Luipaardman

Uit de gesprekken die *Museumpeil* voerde blijkt dat erfgoededucatie een belangrijke plaats krijgt in het hoger onderwijs.

Joris van Doorselaere: 'Leraren in spe worden bij ons uitgedaagd om hun leerlingen cultuurgevoelig te maken en hen de weg te wijzen naar cultuur en erfgoed, archieven, erfgoedbibliotheken en musea. En vooral: om in te zetten op de sleutelcompetenties historisch bewustzijn en burgerschap.' Dat gebeurt concreet door de studenten van de educatieve master voor hun thesis ook een praktijkonderzoek te laten voeren. Ze kunnen hun bevindingen aftoetsen aan de werking van een archief, een erfgoedbibliotheek of een museum. Joris noemt als casus het AfricaMuseum in Tervuren. Meer concreet gaat het dan over het tonen van de Luipaardman, een koloniaal beeld dat vooral als controversieel wordt ervaren. Het beruchte beeld werd in het AfricaMuseum in een soort beeldenkerkhof geplaatst, om te tonen dat men er afstand van wil nemen.

Joris: 'Daardoor reflecteren de studenten over kritisch burgerschap, beeldvorming, racisme, historische bronnen. De link met erfgoededucatie is tweevoudig: de leraren in spe leren **door** het erfgoed (activerend onderwijs, onderzoekend leren) en **over** het erfgoed (een dynamisch begrip met multiperspectiviteit).' Joris en zijn collega's, bijvoorbeeld in het vak publieksgeschiedenis, geven ook af en toe les in het Liberaal Archief en ze proberen verbindingen te leggen met bijvoorbeeld het AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis of het Huis van Alijn in Gent.

Interculturele dialoog

Ook Leen Alaerts haalt concrete voorbeelden aan waarin studenten samenwerken met erfgoedorganisaties, in de toch wel beperkte periode van drie jaar van hun studies. Er worden uitstappen gedaan naar culturele bestemmingen en de

keuzestages worden vaak gelopen in musea en andere erfgoedorganisaties. **Leen:** 'De studenten worden aangemoedigd om muzisch-creatief te zijn en met erfgoed aan de slag te gaan nadat ze eerst vertrouwd zijn gemaakt met het begrip erfgoed. Voor hun eindwerk werken ze vaak samen met een erfgoedorganisatie. Ze stellen dan samen met een school een educatief pakket op, bijvoorbeeld met Kazerne Dossin of met het heemkundig museum Het Toreke in Tienen.'

Uit de gesprekken die *Museumpeil* voerde blijkt dat erfgoededucatie een belangrijke plaats krijgt in het hoger onderwijs.

De studenten leren hoe je een interculturele dialoog tot stand brengt in de les. Dat gebeurt onder andere via het open netwerk Slimerfgoed.be. Dat betekent dat leerlingen zichzelf bloot geven, zich bewust worden van hun eigen identiteit en meer inzicht krijgen in de culturele eigenheden van anderen. Ze maken ook kennis met de methodiek van Cultuur in de Spiegel. **Leen:** 'De bedoeling is dat er niet alleen in lessen geschiedenis aan cultuureducatie wordt gewerkt, maar ook in de lessen wiskunde, aardrijkskunde of biologie... De integratie van cultuur in andere leergebieden is niet vanzelfsprekend.'

Leen en andere onderzoekers ontwierpen een didactisch kader over contextuele cultuureducatie. Het onderzoek resulteerde ook in goede praktijkvoorbeelden, bijvoorbeeld in de aardrijkskunde-les of de les Engels.

Inspiratie

Binnen het Vlaamse ministerie van Onderwijs en Vorming zet CANON Cultuurcel zich in om de brug te leggen tussen cultuur en onderwijs. Zo nemen Leen en collega's ieder jaar met hun studenten deel aan de Cultuurdagen voor leraren in opleiding die CANON Cultuurcel organiseert.

Daarnaast organiseert de cultuurcel ook tweejaarlijks een Inspiratiedag voor leraren en een Dag van de Cultuureducatie. Erfgoed krijgt daarbij steeds de nodige aandacht.

Het platform Cultuurkuur.be ondersteunt leerkrachten om cultuur te integreren in hun lespraktijk, zelfs tijdens hun opleiding. Ze vinden er naast organisaties en activiteiten voor het onderwijs ook inspirerende praktijkvoorbeelden en ze kunnen er terecht voor (financiële) ondersteuning, zoals dynamoOPWEG, dynamoPROJECT en Kunstkuur. Leerkrachten kunnen zich inschrijven voor de nieuwsbrief die hen op de hoogte houdt van allerlei initiatieven. Een ander initiatief van CANON Cultuurcel voor lerarenopleiders is het 'netwerk lerarenopleiding' dat vier keer per jaar samenkomt.

Zowel Joris als Leen geven aan dat een verdere ondersteuning door FARO wel nuttig kan zijn, en dan vooral voor de studenten. Een inspiratiedag voor studenten, georganiseerd door erfgoedorganisaties, zou een goed idee kunnen zijn. FARO werkt al samen met docenten en leidt de studenten al toe naar erfgoedorganisaties, maar een vorming of een inspiratiedag lijkt zeker aan te bevelen.

► Meer weten?

- <https://www.slimerfgoed.be/s/start/item/183>
- https://www.vakdidactiek.be/project_cultureelcontent
- <https://www.yumpu.com/nl/document/view/40971287/erfgoededucatie-in-het-vlaamse-onderwijs-canon-cultuurcel>
- <https://onderwijs.vlaanderen.be/canon-cultuurcel>
- Dossier Onderwijs en erfgoed in *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, jaargang 14, nr. 3, september 2021.
- Maria Grever en Carla Van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden. Erfgoed, onderwijs en historisch besef*, Uitgeverij Verloren, 2014.

Slimme IT-oplossingen gewoon in mensentaal.

**Van digitaal cultureel erfgoed tot
klimaatregulering – IT is aanwezig
in elk museum en archief.**

Betrouwbare IT-systemen maken duurzaam
verzamelen en bewaren mogelijk. Wil je
het IT-beheer van jullie museum of
archief altijd goed geregeld hebben?
Ga dan voor een duurzame
samenwerking met Justspark.
Zo komt jouw museum of
archief goed uit de verf.

088 472 3426
info@justspark.com

Patrick Allegaert

Was artistiek leider van Museum Dr. Guislain Gent en is nu gepensioneerd voorzitter van het Vlaams Museumoverleg XL

GEVAARLIJK JONG. DE KRACHT VAN VERBEELDING, OOK IN ZWARE TIJDEN

► Overall, ook in musea, is er grote bezorgdheid over de nabije toekomst. Er zijn de adembenemende financiële zorgen: naast een structurele onderfinanciering door de Vlaamse overheid drukken nu ook torenhoge energien en fors stijgende loon- en werkingskosten op de musea. Daarbovenop zijn er de oorlog en de klimaatcrisis: zeer dreigend en apocalyptisch.

De stemming is soms zo overweldigend dat fatalisme de kop opsteekt. Men dreigt de betekenis van musea uit het oog te verliezen. Kort samengevat: 'de kracht van verbeelding als aansporing tot verbinding', ook in deze tijden. Zeker in deze tijden. Musea zijn meer dan ooit aan zet.

Ik wil een uitdagend experiment uit mijn praktijk als artistiek leider van het Dr. Guislainmuseum in Gent naar voren schuiven. Het past bij het thema van dit nummer van *Museumpeil*: *Gevaarlijk jong. Kind in gevaar, kind als gevaar* (2011-2012). De expo was gelinkt aan het centrale onderwerp van het museum: de geschiedenis en actualiteit van psychische kwetsbaarheid en zorg. Centraal in de research voor de expo stonden het kind, de jongere en het beeld dat een samenleving van hen heeft. Hoe veranderen beelden en opvattingen door de tijd heen? Hoe verbeelden kunstenaars dit? Uit de inleiding van de catalogus: 'De rijkdom van de beelden biedt de mogelijkheid om heikele discussiepunten uit de psychiatrische praktijk vanuit een ander perspectief - bepak met nieuwe kennis en verbeelding - opnieuw te benaderen. Bovendien licht ze de problematiek uit de exclusieve hoek van experts en laat ze alle geïnteresseerden meekijken: een meerstemmig debat kan een meerwaarde betekenen.'

Gevaarlijk jong leverde een dubbel beeld op. Aan de ene kant: grote zorgzaamheid, met het gevaar van overmedicalisering (*Kind in gevaar*). Aan de andere kant staat jong-zijn ook voor vrijheid, ongebondenheid, radicalisering: *kind als gevaar*. Langs deze beide lijnen kreeg de tentoonstelling vorm. Naast documentaire stukken over de geschiedenis en actualiteit van jongerenhulp en jongerencultuur was er prachtig werk van kunstenaars, onder wie Nan Goldin, Marie-Jo Lafontaine, Ron Mueck, Ronald Ophuis...

Psychische problemen zijn zelden met simpele oplossingen gediend; in wezen zijn ze meestal complex. Het is van groot belang ze zo veelkantig mogelijk te benaderen: nieuwe metaforen helpen daarbij.

Gevaarlijk jong triggerde samenwerking met experts uit het veld: kinderpsychiaters en de Vlaamse kinderrechtencommissaris, maar ook theatermakers (kinder- en jeugdtheater Kopergietery). Op vraag van het kinderrechtencommissariaat maakten kinderen en jongeren hun eigen *Gevaarlijk jong*-expo, die naast de 'andere' werd getoond. Ze gaven zelf, aan de hand van tekeningen en teksten, vorm aan 'een wereld vol gevaar'. De Vlaamse Gezinsbond, een zeer breed vertakte organisatie voor ouders en kinderen, organiseerde debatten en lezingen over het thema, jeugdauteurs vonden inspiratie in het initiatief. *Gevaarlijk jong* was uitnodigend als een gezamenlijke speelgrond.

En er was meer. Verantwoordelijken voor jeugdzorg en -beleid wilden het ingeslagen pad verder verkennen. Het officiële 'pardon' van de Vlaamse overheid voor de situatie in jeugdinstellingen kreeg mee vorm door de vraag om over deze minder frisse geschiedenis een tentoonstelling te maken. Een paar jaar later was er opnieuw een officiële verontschuldiging van die Vlaamse overheid voor mistoestanden bij adoptie. Het was een grote uitdaging om deze aangrijpende en politiek zeer gevoelige problematieken in een tentoonstelling te presenteren. Het voelde voor alle betrokkenen aan als een stap vooruit.

De actuele dreiging verdraagt bijna geen uitzicht op verandering en verbeelding, laat staan verbetering. Net daarom kunnen culturele initiatieven verruimend zijn en perspectieven openbreken. Meer dan ooit kunnen musea daar hun bijdrage aan leveren. ◀

1 kaart voor meer dan 450 musea

museum
/kaart
opent je wereld

De Museumkaart verbindt al ruim 40 jaar mensen en musea. Ontdek wat de Museumkaart jou kan bieden op **museum.nl**

**we create
digital
experiences
for museums**

INTERACTIVE AR MOTION FILM SOUND

mcw / creative agency **+ mcw.nl**

Atlantis Museum

Hét platform voor beheer en online presentatie van museale collecties

Iedere collectie is anders en uniek. Net als de mensen die ermee werken. Atlantis Museum is ontwikkeld met maar één doel voor ogen: eenvoudig, overzichtelijk en volledig webbased uw collecties beheren met inachtneming van internationale standaarden.

Online presentatie van collecties is naadloos onderdeel van de oplossing waarmee Atlantis volledig integreert binnen uw eigen website of websites van derden. Collecties uit systemen van derden worden met Atlantis samengesmeed tot één geïntegreerd geheel.

Uitbreidbaar en naar wens te configureren. Atlantis Museum voldoet daardoor aan de wensen van kleinere, middelgrote en grote musea.

☎ 033-2992277
✉ office@deventit.nl
🌐 www.deventit.nl

DEVENTit
Developers & Inventors in IT

ISO 27001
DEVENTit is ISO 27001 & 9001 gecertificeerd.

NEN 2082
Atlantis is NEN 2082 gecertificeerd.

Spectrum

Thesaurus

Linked Open Data

e-Depot

Procesbeheer

Schermbouwer

Full Audit Trail

Belieft het Erfgoed

Museumpeil,

HET VAKBLAD VOOR MUSEUMMEDEWERKERS IN NEDERLAND EN VLAANDEREN.

► Een abonnement
kost slechts

€ 26,50
per kalenderjaar

Boordevol
praktijkvoorbeelden,
interviews en analyses.

Opgave kan eenvoudig via
www.museumpeil.eu

colofon

Museumpeil nummer 60 - najaar 2022 - Museumpeil verschijnt met steun van de Museumvereniging en het Vlaams Museumoverleg.

Museumpeil

**museum
vereniging**

**Vlaams
Museumoverleg**

Redactie: Hilde van den Berg, Koeki Claessens, Tonia Dhaese, Annette Gaalman, Björn Hinderyckx, Frédéric Jonckheere, Evelien Masselink, Alexandra van Steen, Mirjam Verloop, Vera Weterings

Hoofdredactie: Franklin van der Pols

Eindredactie/beeldredactie: Patrick De Rynck

Redactieadres: Museumpeil, Silodam 138, 1013AS Amsterdam, www.museumpeil.eu, redactie@museumpeil.eu

Abonnementen: Een jaarabonnement kost € 26,50 - Opgave via de website: www.museumpeil.eu - Abonnementen lopen per kalenderjaar. Opzegging uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende kalenderjaar. De abonnementenadministratie wordt verzorgd door SP-Abonneeservice, T: 02 588 87 45 (Vlaanderen) - T: 088-1102044 (Nederland)

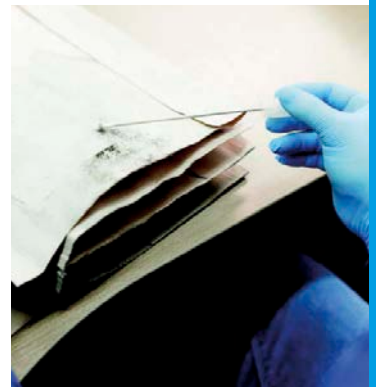
Prijs voor losse nummers: € 14,50 - Uitgever: Stichting Museumpeil - Advertenties: Clientmatch, www.clientmatch.org, T: +32(0)3-2935489, GSM: +32(0)495-697821

Vormgeving en druk: Antilope De Bie Printing, Duffel. ISSN1381-1088

© Museumpeil

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Niet altijd kunnen auteursrechtbehouders op gebruikte afbeeldingen worden achterhaald. Indien u meent rechthebbende te zijn dan kunt u contact opnemen met het redactiesecretariaat. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die direct of indirect het gevolg is van handelingen of beslissingen die gebaseerd zijn op informatie uit dit blad.

IS REINIGING OF HERSTEL VAN UW COLLECTIESTUKKEN NODIG?

Ongunstige klimaatomstandigheden, een onjuiste bewaarverpakking of verkeerde procedures bij overnames kunnen bij collectiestukken leiden tot vervuiling of schade. Stof, vocht, insecten of schimmelsporen dringen actief in het materiaal binnen en kunnen zo de structuur beschadigen. Wilt u inzicht verkrijgen in de staat van uw collectie? En weten of reiniging of herstelwerk nodig is? Wij adviseren eerst een depotinspectie te laten uitvoeren. VANWAARDE is specialist in reiniging van collecties en herstel van schade aan schilderijen, papieren documenten of boeken, textiel of meubels. Wij werken voor moderne kunst galeries tot nationale museum archieven.

Met een depotinspectierapport en aanbevelingen op maat kunt u uw collectie op een juiste manier beschermen voor de toekomst met behoud van waarde.

Meer weten over de mogelijkheden en kosten van een depotinspectie?

Bel +31 (0)55-542 31 47 of mail info@vanwaarde.eu

BEHEER, RESTAURATIE EN CALAMITEITENONDERSTEUNING
VOOR ALLES VAN WAARDE

www.vanwaarde.eu

VANWAARDE
POLYGON group company

We houden van kunst
We houden van verhalen
We houden van het verleden
We hopen ervan te leren
We houden van dromen
We houden van die beleving
We houden van de toekomst
Maken die graag samen waar!?

hypsos. crafting future memories

Marinemuseum

Opdrachtgever

Stichting Koninklijke
Defensiemusea

Locatie

Den Helder, Nederland

Marinemuseum 'Verborgen Schatten'

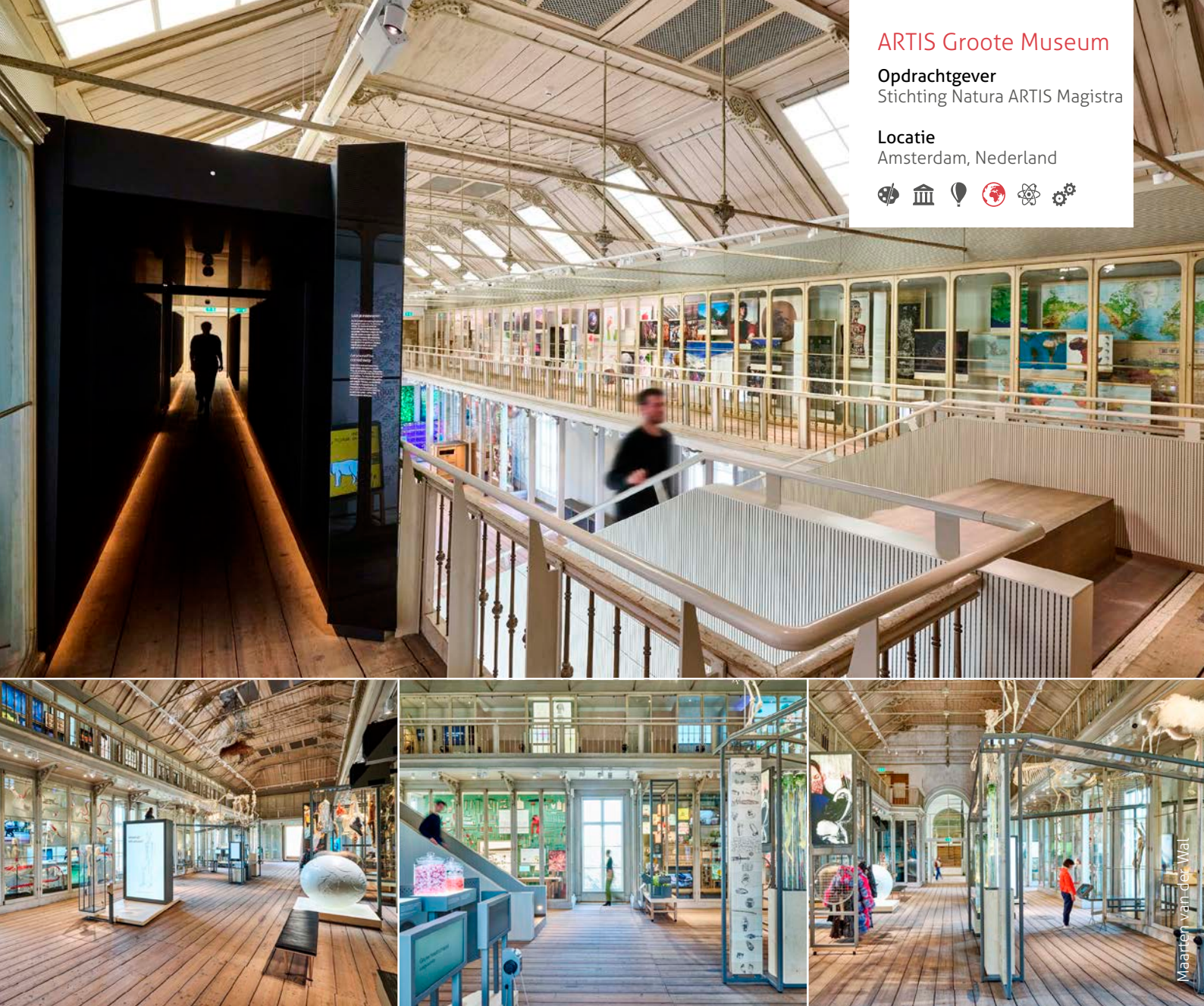
De nieuwe ruimte 'Verborgen Schatten' van het Marinemuseum in Den Helder is een multifunctionele ruimte geworden. Niet alleen museumbezoekers, maar ook genodigden zijn welkom om tijdens een diner of receptie het koninklijke van de marine te ontdekken.

De collectie van het Marinemuseum bestaat uit maar liefst 80.000 objecten. Een groot deel hiervan is achter gesloten deuren voor toekomstige generaties bewaard. De tentoonstelling 'Verborgen Schatten' geeft enkele jarenlange bewaarde objecten de volle aandacht.

Bruns heeft als onderdeel van het interieur speciaal voor deze ruimte grote half-ronde zijvitruines van plafond tot vloer ontwikkeld en gerealiseerd. Daarbij is de juiste mounting voor de tentoongestelde objecten op maat gemaakt. Samen met het Marinemuseum heeft Bruns gezocht naar mogelijkheden om de stevige wanden en enorme vitrines te plaatsen in het monumentale pand.

Door de combinatie van het ontwerp en de uitvoering is de ruimte precies geworden zoals bedoeld: chique, multifunctioneel en gericht op het tentoonstellen van zeer waardevolle collectie uit de rijke geschiedenis van de Nederlandse Marine.

Lees het hele verhaal van het Marinemuseum en ontdek ook andere vitrine projecten op www.bruns.nl.

ARTIS Groote Museum

Opdrachtgever
Stichting Natura ARTIS Magistra

Locatie
Amsterdam, Nederland

ARTIS Groote Museum

In ARTIS Groote Museum ontdekken bezoekers van alle leeftijden naast de verschillen en overeenkomsten, bovenal de verbondenheid tussen alles wat leeft: mens, dier, plant en microben. Bezoekers gaan op persoonlijke expeditie. Middels installaties, interacties, verhalen, films, collectiestukken en foto's komt elke zone die een onderdeel van het lichaam verbeeldt tot leven. Bruns was in samenspraak met het team van ARTIS verantwoordelijk voor de twaalf thema zones waaruit het nieuwe museum bestaat inclusief de centrale hal en een kunstwerk.

Een van de zones is volledig gericht op het zintuig ruiken. In samenwerking met geurexpert Ton van Harreveld en ontwerpbureau Kossmanndejong is er een spectaculaire geurtunnel bedacht en ontworpen. De geurtunnel is een donkere gang waar de bezoeker doorheen loopt en vanuit de zwarte wanden op diverse plekken steeds andere geuren ontdekt. Het doel is niet om de geur te herkennen, maar juist om te onderzoeken welke herinneringen, gedachten of associaties het losmaakt.

Door verbanden te ontdekken, kijken bezoekers anders naar zichzelf en de wereld om zich heen. Ze komen erachter dat de mens verbonden blijkt te zijn met alles wat leeft, tot in de kleinste vezel.

Lees het hele verhaal van ARTIS Groote Museum en ontdek ook andere projecten op www.bruns.nl.

Bruns B.V. • Rijksmonument De Ploeg • Riethovensedijk 20 • 5571 CR Bergeijk • Nederland • T +31 (0)497 57 70 27 • E info@bruns.nl

BRUNS